

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

SZÖRÉNYI ANDOR

CSANÁD BÉLA

DÜMMERTH DEZSŐ

IJJAS ANTAL

SURÁNYI ISTVÁN

MIHELICS VID

írássai

1957 OKTÓBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Szörényi Andor</i> : „Honnan való vagy te?” A történelmi Krisztus ..	257
<i>Csanád Béla</i> : Nagyanyám ravatalánál, Holdfényes éj, Őszi éj (Versek)	269
<i>Dümmerth Dezső</i> : Gretchen (Faust menyeyi útja)	271
<i>Ijjas Antal</i> : Remete Szent Antal megkísértése (Elbeszélés)	281
<i>Surányi István</i> : Délelőtt a parkban (Vers)	288
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A technika a világrend szolgálataiban; Technika és erkölcs; A világegység mint eszme és történeti jelenség; Előrepillantás a 2000-ik évre; A szellemtudományok feladata)	289
A kis út	297

NAPLÓ

Az ötvenéves Ijjas Antal (299); A Budapesti Terézvárosi Plébánia-templom új szobrai (300); Lucretius (301); A krakkói Mária-templom (303); Az olvasó naplója (304); Korszerű kérdések a házasság körül (310); Mozaik (313); Ausztria papsága (315); A világ legöregebb tanára (316); Kalocsa népművészete (318) .. 299

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5.— forint.

Szörényi Andor

„HONNAN VALÓ VAGY TE?“

A TÖRTÉNELMI KRISZTUS

Több, mint 19 évszázaddal ezelőtt Pilátus előtt befejezéshez közeledett Krisztus pere, amikor a gyűlölködő, fellázított tömeg odaordította a római császár helytartójának fülébe: „Nekünk törvényünk van, és a törvény szerint meg kell halnia, mert Isten fiává tette magát!” (Jn. 19, 7.) A már eddig is ingadozó, léha és gyáva Pontius Pilátus lelkében fenyegető kérdőjelként meredezett föl a probléma: ki lehet ez a titokzatos ember; ez a meggyalázott, mindenki által elhagyott, elárult, félholtra kínzott Krisztus? Megrettenve kérdezte Jézust: „Honnan való vagy te?” (Jn. 19, 9.) Az Úr azonban nem felelt a megalkuvó és gyáva helytartónak, akit ugyanis az eddigi kihallgatás nem tudott meggyőzni, annak hiábavaló lett volna minden további beszéd.

Honnan való vagy te?! Ki vagy te?! Ez a kérdés magaslik föl 1900 éve az emberiség történetében, s erre a kérdésre mindenkinek felelnie kell, Krisztussal szemben mindenkinek állást kell foglalnia. A hívő lelkek száz és ezer milliói erre a kérdésre Szent János evangéliuma szavaival felelnek: „Az Ige testté lett és közöttünk lakozott” (Jn. 1, 14.); azaz megvallják, hogy az örök Isten egyszülött Fia, a második isteni személy megváltásunkért belépett az emberiség történelmébe, valóságos emberi természetet – „testet” – vett föl. Karácsonykor az örök Istenfiú belépett az időbe, hogy az időben élő és elmúló embereknek megadja a megváltásnak, az örök életnek végtelen kegyelmét. Éppen ezért a kereszténység szerint karácsony napja az egész történelem középpontja, egyetlen igazi értelme, ahogyan azt a keresztény időszámítás is világosan kifejezésre juttatja azzal, hogy Krisztus előtti esztendőket visszafelé fogyasztva számolja Urunk születése évéig, az utániakat pedig előre. Ami annyit jelent, hogy mindaz, ami az Ige megtestesülése előtt és utána történt, vagy történni fog, ezzel a központi eseménnyel, Krisztus születésével, az Örökkévalónak az időbe való belépésével van valamilyen kapcsolatban: innen nyeri indítékát, végső értelmét és célját.

Zsidó és pogány források Krisztusról

A legelső feljegyzéseket Krisztus Urunkra és az ő tanítására vonatkozóan a zsidók irodalmában kellene megtalálnunk, hiszen Jézus Krisztus a Talmud alapvetésének korában, a híres Rabbi Híllél és Sammaj iskoláinak virágzása idején élt és működött. Sajnos a Talmud régebbi részében, a Misnában, a különböző Midrasokban és a Tószeftában nem találunk Jézus Krisztusra vonatkozó komoly, tárgyilagos történeti anyagot, s ennek kettős oka van. Az első az, hogy a talmudista irodalmat kifejlesztő rabbik testi és szellemi utódai azoknak az írástudóknak és farizeusoknak, akik kezdettől fogva

a legélesebb harcot folytatták az Úr Jézus ellen. A másik ok sokkal mélyebb és az elsőből logikusan következik: az elhallgatás, amit a történelemtudományban elfogadott műszóval „damnatio memoriae”-nek nevezünk. III. Tutmose fáraó darabokra zúzatta szét elődjének, Hatsepsutnak karnaki obeliszkét, az összes emlékekről eltüntette még a nevét is, úgyhogy nagyon sokáig nem tudtuk, hogy ilyen nevű királynője volt Egyiptomnak (v. ö. Breasted: *Ancient times. A History of the Early World*, 105 kk. old.). Ezt az eljárást követték a rabbinista írók is, akiknek elődei halálbüntetés terhe mellett adják ki az apostoloknak a parancsot, hogy nem szabad prédikálniok Jézus Krisztusról, még nevét sem szabad kiejteniök. (Ap. csel. 4, 17-18; 5, 27-28.) A rabbinista irodalomban ennek ellenére is akadnak szép számmal az Úr Jézusra, Szűz Máriára, az apostolokra vonatkozó följegyzések, melyek azonban nem tárgyilagos történeti adatok, hanem a gyűlölt keresztények alapítójával szembeni polemikus és tendenciózus, nem egyszer anakronisztikus és egymásnak ellentmondó koholmányok. De éppen ezért tanúságtételük a történelmi Krisztus és tanítása mellett vitathatatlanul döntő jelentőségű. Ezek az adatok ugyanis tanúskodnak arról, hogy a kereszténység alapítója a názáreti Jézus volt, akinek édesanyja Mária; aki rendkívüli jeleket és csodákat művelt; aki tanítványokat gyűjtött maga köré, az Ószövetséget a rabbiktól eltérő „eretnek” módon magyarázta és az írástudók tanítását kigúnyolta; aki magát Isten fiának mondotta; akit „hamis” tanítása és „káromlása” miatt egy szombatra eső husvét ünnep előtti napon, azaz pénteken keresztre feszítettek; akinek a tanítványai az ő nevében betegeket gyógyítottak stb. (V. ö. Strack-Billerbeck: *Kommentar zum N. T. aus Talmud und Midrasch*. I. 35. kk. old.; Huber: *Zsid. és ker. I.* 211. kk. old.)

Josephus Flavius, a zsidók nagy történetírója részletesen tárgyalja Nagy Heródes és fiai életét és korát, de mélységesen hallgat Krisztus Urunk életének és működésének körülményeiről. Három feljegyzése mégis van, mely ebből a szempontból fontos. Az egyikben megemlékezik Keresztelő Szent Jánosról, akit nagy és igaz embernek, prófétának nevez (Arch. Jud. XVIII. 116–119.). A másikban beszél arról, hogy Szent Jakabot, „Jézusnak, akit Krisztusnak neveznek” a testvérét miként végeztette ki az ifjabb Annás főpap (Arch. Jud. XX. 200). A harmadik hely hitelessége fölött ma is heves vita folyik a tudósok között. Az Arch. Jud. XVIII. 63–64-ben ezt olvashatjuk: „Ezekben az időkben élt Jézus, egy bölcs ember, ha ugyan embernek kell őt nevezni: mert rendkívüli tetteket művelt és az igazságot örömmel elfogadó emberek tanítója volt. Sok zsidót magához vonzott és görögöt is. Ő volt a Krisztus (azaz a Messiás). És amikor legfőbb embereink feljelentésére Pilátus keresztalállal büntette, nem hagyták el azok, akik kezdettől fogva szertették őt. Ő ugyanis megjelent nekik három nappal később újra élve, amint ezt és sok ezer más dolgot megjövendöltek róla az isteni próféták. És a mai napig sem tűnt el azoknak az embereknek a tömege, akiket ő róla keresztényeknek neveznek.” Ez a „testimonium

Flavianum" név alatt ismert hely megtalálható Jos. Flavius munkájának valamennyi ránkmaradt kódexében és a IV. században többször idézi caesareai Eusebius történetíró. Ennek ellenére sok tudós azt állítja, hogy nem származik magától Flaviustól, hanem az ő munkájának késői keresztény másolója toldotta be a szövegbe. Ezek az érvelnek, hogy a zsidó és farizeus Flavius nem írhatott ilyen elismerő szavakat Jézusról. Annyi bizonyos, hogy egy zsidó farizeusnak szájában túlságosan soknak tetszik a fenti hely elismerő és komoly hangja. De ugyanakkor meg kell állapítanunk azt is, hogy egy keresztény szájában viszont túlságosan kevés. Akárhogy is ítélkezünk a hely hitele felől (a katolikus Lagrange tagadja, a racionalista Harnack védi azt!), annyi bizonyos, hogy az idézett szöveg alapja magától Flaviustól származik, ha vannak is benne későbbi hozzátoldások. És bizonyos az is, hogy e három hely is tanúskodik az Úr Jézus történetisége mellett.

A Kr. u. II. század elejéig a pogány történetíróknál sem találunk részletes feljegyzéseket az Úr Jézus Krisztus életére vonatkozólag. A hallgatásnak itt is megvan az indító oka. A már ismert *damnatio memoriae*en kívül a főok itt a római történetírók kaszt-szellemében keresendő. A pogány történetírók, politikusok, költők és bölcselők rendszerint csak egy vékony társadalmi osztálynak, a kiváltságos felső tízezernek nézeteit és felfogását közvetítik felénk. Az „előkelőknek”, a „honestiores”-nek kiváltságos kasztja lenézte az egyszerű népet, a „profanum vulgus”-t; gyűlölte a zsidóságot, s vele együtt megvetette mindazt, ami a zsidósággal valamiképpen is kapcsolatban volt: a kereszténységet is, mely nem volt méltó egy „civis Romanus”-hoz. Mégis találunk Krisztus történelmisége mellett döntő fontosságú feljegyzéseket, akármilyen szűkszavúak is azok.

Suetonius († Kr. u. 160) római történetíró feljegyzi, hogy Claudius császár „a zsidókat, akik Krisztus izgatására folyton lázongtak, Rómából kiűzte”. (De vita Claudii, 25.) Ezt a rendeletet kb. Kr. u. 49–50-ben adta ki Claudius, s erről megemlékezik az Ap. csel. 18, 2 is a zsidókeresztény házaspárral, Aquila és Priscillával kapcsolatban. Jellemző a görög római kaszt-lelkületre, hogy Suetonius semmi különbséget sem tesz a zsidók és keresztények között, pedig abban a korban, amikor ő munkáját megírta, a kereszténység már régén véglegesen elvált az ószövetségi választott néptől és diadalmasan tért hódított a római birodalom legeldugottabb tartományában is. Egy másik helyen a keresztényeket egy „új és átkos babona” híveinek mondja (De vita Neronis, 16). Annyi világos e két helyből, hogy Jézus Krisztusnak Kr. u. 50-ben már nagyszámú követője és híve volt Rómában, a birodalom fővárosában.

Tacitus, Róma egyik legkiválóbb történetírója beszámol arról, hogy Néró császár alatt Kr. u. 64 júliusában Róma legnagyobb részét borzalmas tűzvész pusztította el, s ennek okozóját Néróban találta meg a nép. Hogy a népharagot magáról elhárítsa, a császár bűnbakot keresett és meg is találta a keresztényekben, rájuk fogta

a gyujtogatás vádját és hatalmas sokaságot („ingens multitudo!”) végeztetett ki közülük válogatott kínzásokkal. Tacitus azután kifejti, hogy a kereszténység megalapítója az a Krisztus volt, akit Tiberius császár uralkodása alatt Poncius Pilátus helytartó halállal büntetett. „Ideig-óráig visszaszorított babonájuk újra előtört, nemcsak Judeában, ahol a baj keletkezett, hanem Rómában is, ahová mindenünnen összegyűlnek és dicsérnek mindenfajta vad és szégyenletes dolgot.” (Annal. lib. 15, 44.) Nem csodálkozhatunk azon, hogy a felső tízezer gőgös római polgára, Tacitus, Kr. u. 117-ben még szégyenletes és vad orgiákat űző tömegeknek mondja a keresztényeket. De a lényeg nem is ebben van, hanem abban, hogy világosan beszámol arról, hogy Jézus Krisztus Tiberius uralkodásának idején Poncius Pilátus feszítette keresztre; hogy Krisztus halála után nem szűnt meg a benne hívők terjedése, sőt a krisztusi hit oly diadalmasan hódított a római világbirodalomban, hogy Kr. u. 64-ben – 30 esztendővel a tragikus nagypéntek eseményei után – a keresztényekből már „ingens multitudo”-t lehetett kivégeztetni magában Rómában.

Az első pogány részről aránylag tárgyilagos tudósítást az ifj. Pliniusnál találjuk meg, aki Kr. u. 111–113-ban Pontus és Bythinia kormányzója volt. Traianus császár megbízásából nyomozást folytatott a keresztények és azok tanítása után. Ezt a nyomozást az akkori szokások szerint sok keresztény nő kínvallatása kísérte, s az eredményt Plinius levélben közölte a császárral. Így ír:

„Mindenüvé elterjedt ez a babona... Isteneink templomai üresen állanak s már jó ideje nem mutatnak be áldozatot az emberek. Elfogattam egypár keresztény nőt, akiket ők diakonisszáknak neveznek, megkínoztattam, de vallomásukban nem találtam egyebet, csak romboló babonát. Meghatározott napokon napfölkelte előtt gyülekeznek és Krisztusnak, az ő istenüknek dicsőítő énekeket énekelnek. Szent ígérettel arra kötelezik magukat, hogy semmi bűntényt nem követnek el, hogy elkerülik a lopást, rablást és házasságtörést; nem szegik meg a hűséget és nem árulják el a rájuk bízott titkot.” (V. ö. Pecz Vilmos: Ókori lexikon II. 527. old.)

Ez a beszámoló döntő módon bizonyítja, hogy Kr. u. 112-ben, amikor már a harmadik véres keresztényüldözés vonult végig a római birodalomban, Krisztus hite meghódította a birodalom oly távoli és nem túl jelentős tartományát, mint amilyen Bythinia volt.

Ezek a feljegyzések, éppen azért, mert a kereszténységgel ellenségesen szembenálló szerzőktől erednek, minden kétséget kizáróan bizonyítják Krisztus történeti valóságát. Világos, hogy ezekből nem kaphatunk tárgyilagos és akárcsak megközelítő képet sem az Úr Jézus nyilvános működéséről és tanításáról, hiszen a zsidó tal mudisták, Jos. Flavius és a pogány történetírók nem is akarnak erről a tárgyról írni. A teljes képet az ujszövetségi Szentírás, s azon belül a négy evangélium adja meg számunkra.

Az evangéliumok történelmi hitelessége

Az utolsó fél évszázad egyre gazdagabb régészeti leletei, az ásatások, a napvilágra került írott dokumentumok, papiruszok és sírfeliratok stb. ma már bizonyossá teszik, hogy kb. 30 esztendővel Krisztus Urunk földi működésének befejezése után virágzó nagy egyházközségek, keresztény települések voltak Palesztinán kívül Szíriában, Kappadóciában, Likaóniában, Frigiában, Galáciában, Pontusban és Bythiniában, Ázsia provinciáiban, Rómában, stb. A krisztusi hitet az apostolok és tanítványaik minden földi segítség hiányában, még az akkori kornak legtöbb lehetőségétől is megfosztottan, élőszóval hirdették. Hirdették pedig azt a tanítást, melynek hit és erkölcstana szinte válogatott gyűjteménye volt mindannak, amit az akkori világ bölcsei, politikusai, államférfiai és hadvezérei, tudósai és vezetői mint képtelen babonát elvetettek. Hirdették az evangéliumot, melynek lényegét a nemzetek apostola, Szent Pál röviden így határozza meg: „Mi azonban a keresztrefeszített Krisztust hirdetjük, aki ugyan a zsidóknak botrány, a pogányoknak pedig oktalanság” (1 Kor. 1, 23). Az evangélium hirdetése élőszóval történt, s az apostolok szava felhangzott Jeruzsálem templomában, Palesztina zsinagógaiban, Athén agoráin és Róma fórumán, Korinthus utcáin és Efezus oszlopsarnokaiban, mindenütt szerte a nagy római birodalomban. Krisztus tanítványai nem alkottak titkos társulatot, mely egypár beavatott részére közölt a tömegeknek nem való különleges tanításokat; kezdettől fogva egyetemes igényekkel lépett fel az új hit, ahogyan azt az Úr Jézus megparancsolta: „Menjetek tehát, tegyetek tanítvánnyommá minden népet... (Mt. 28, 19.); „Menjetek el az egész világra és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!” (Mk. 16, 15.) És az apostolok, a tanítványok teljesítették ezt a parancsot, hirdették az Isten egyetlen örömhírét, az evangéliumot, Jézus Krisztust, de mindig a nagy nyilvánosság előtt, úgyhogy szavukat tízezrek hallgatták, figyelték, ellenőrizték és kritizálták. Tették ezt olyan világban, mely általánosságban s a maga egészében ellenséges érülettel volt eltelve Krisztus hitével szemben (ennek világos jeleit láttuk a zsidó és pogány írók följegyzéseiben). Ez a prédikáció, ez az igehirdetés folyt a birodalom legkülönbözőbb tartományaiban és akkor, amikor az Úr Jézus földi életének számtalan szem- és fültanúja még élt, amikor a meggyógyítottak, a halottaikból feltámasztottak ott álltak a közvélemény színe előtt, mint élő és megcáfолhatatlan tanúk. Az apostolok és tanítványok nem mondhattak és nem taníthattak olyat, amely a közismert való tényekkel ellentétben állott, hiszen abban a pillanatban leleplezték volna őket.

Ez a kezdettől fogva élőszóval hirdetett, mindenütt egységesen prédikált hagyomány volt az a forrás, melyből később az írott evangéliumok merítettek és éppen ez az állandó, meg nem szűnő, az egész világon hirdetett tanítás teszi lehetetlenné a hamisítást, a történelmi csalást. A mult század óta fellépő különböző racionalista

elméletek a négy evangélium keletkezését a Kr. utáni II. századba, annak is inkább második felébe igyekeztek helyezni. Nem lehetett volna az evangéliumok történeti hitelességét kétségbevonni, ha elfogadjuk, hogy azok szem- és fültanúktól származnak és olyan korban íródtak, amikor a dolgok igazságáról még könnyű volt meggyőződni. D. F. Strausz nyíltan be is vallja, hogy ő azért helyezi az evangéliumok keletkezési idejét a Kr. u. II. század közepére, mert egyébként tarthatatlan lenne mítosz-elmélete.

Ezért szedett össze a racionalista kritika minden legkisebb támadási felületet is, hogy minél későbbre helyezhesse az evangéliumok keletkezési idejét. De önmagában véve lényegtelen az a kérdés, hogy pl. Máté, Márk és Lukács evangéliuma Kr. u. 70 előtt, vagy az után keletkezett, vagy hogy Szent János írása Kr. u. 90 körül, vagy annál későbből származik-e. Mert az evangéliumok mögött és előtt ott van a kezdettől fogva élő szóval hirdetett hagyomány, s ennek az egész világon prédikált evangéliumnak nagy nyilvánossága és azonossága zárja ki a meseköltés lehetőségét is.

Nagyon helyesen írja a világhírű protestáns tudós, Oscar Cullmann:

„Az ujszövetségi kánonnak a II. század végén történt körülhatárolása (azaz az ujszövetségi szentírás egyes könyveinek pontos meghatározása) a végén oda vezetett, hogy megfeledeztek arról, hogy a mi evangéliumainknak hosszú előtörténete van, és hogy azokat egy hosszú történelmi folyamatnak nem az elejére, hanem a végére kell helyezni. Éppen ezért a katolikus egyház a hagyománynak a fogalmával mindig távol állott az írott betű túlzott és kizárólagos értékelésétől... A reformáció meghamisította az evangéliumok keletkezéséről alkotott fogalmainkat... Ezzel szemben a katolicizmus sohasem felejtette el, hogy a hagyomány megelőzte a Szentírást; míg a protestáns teológusok egyáltalán nem törődtek azzal a ténnyel, hogy az Úr Jézus életének és az evangéliumok keletkezésének ideje között legalább 30 esztendő időköz van, melyben még nem volt írott Jézus-életrajz.“ (Les récentes études sur la formation de la tradition évangélique, 1925. 459—60. old.)

Viszont kétségkívül óriási jelentőségű mégis az a kérdés, illetve a kérdésre adott válasz: mikor íródtak azok az evangéliumok, melyek számunkra feljegyezték az Úr Jézus Krisztus életét és tanítását? Fontos azért, hogy így még megcáfolhatatlanabbá tegyük Máté, Márk, Lukács és János írásának történelmi hitelességét; azt, hogy azok pusztán profán szemmel vizsgálva is megbízható történeti kútfők. Harnack, a kiváló racionalista kutató már több, mint félszázada megállapította:

„Die Zeit ist vorüber, in dem man die älteste christliche Literatur, einschließlich des Neuen Testaments, als ein Gewebe von Täuschungen und Fälschungen beurteilen zu müssen meinte... Die älteste Literatur der Kirche ist in den Hauptpunkten und in den meisten Einzelheiten, literarhistorisch betrachtet, warhaftig und zuverlässig.“ (Geschichte der altchrist. Lit. I. VIII. old.)

Azóta azonban a kutatások, a legújabb óriási fontosságú papi-rusz-leletek döntő módon bebizonyították az evangéliumok történelmi megbízhatóságát és azt, hogy nem lehet azokat olyan korba helyezni, melyben a mese- és mitoszképződés feltételezése megalapozott volna. Az evangéliumokat szem- és fültanúk írták, illetve abszolút megbízható források alapján dolgozták ki (Márk és Lukács) és – s ez rendkívül fontos – elsősorban kortársaknak; olyan időben, amikor még mindenki könnyen meggyőződhetett az elmondottak hitelességéről és valóságáról.

A legősibb, a Kr. u. II. században, sőt annak az első felébe visszanyúló feljegyzések szerint a IV. evangéliumot Szent János apostol, az Úr Jézus szeretett tanítványa írta az ázsiai Efezusban az I. sz. vége felé. Az evangélium tartalmából világosan kitűnik, hogy a szentszerző föltételezi a megelőző három evangélium ismeretét; nagyon jól tudja, hogy olvasói ismerik a hit alapigazságait és az Úr Jézus földi működésének eredményeit. Szent Máté, Márk és Lukács írása tartalmilag főleg az apostoli hithirdetés elemeit tartalmazza: a hit alapvetését, az Úr Jézus életére, megváltó halálára és föltámadására, valamint leglényegesebb tanítására vonatkozó adatokat. Ezzel szemben Szent János nyíltan megírja I. levelében – mely valamilyen módon az evangélium kísérő iratának és tanbeli kifejtésének tekinthető –, hogy ő már hitben erőseknek és tájékozottaknak szól: „Ti azonban fel vagytok kenve a Szentlélek által, és mindent tudtok. Nem is úgy írtam nektek, mintha nem tudnátok az igazságot, hanem mint olyanoknak, akik ezt tudják...” (2, 20-21.) De éppen ezért Szent János evangéliuma oly határozottan és félremagyarázhatatlanul bizonyítja az Úr Jézus istenségét, küldetésének és életének megváltói szerepét, hogy a racionalista kritika mindenképpen igyekezett ezt az evangéliumot megfosztani történelmi hitelességétől. A múlt század vége óta szinte általános lett a racionalista tudósok között az az állítás, hogy a IV. evangéliumot nem Szent János apostol, a megbízható szem- és fültanú írta, hanem a Kr. u. II. század közepe táján, vagy még annál is később egy névtelen hamisító, aki nem tudott és nem is akart a történelmi Krisztusról tanúságot tenni, hanem csak az akkori „hit Krisztusáról”... Amit abban az időben a keresztény közösségek elgondoltak, hittek az Úr Jézus Krisztusról, azt foglalta írásba; s evangéliuma nem más, mint vallási dogmák mitikus, képzelt eseményekbe való foglalása. Többek között Loisy (*La naissance du Christianisme*, Paris, 1933) azt állítja, hogy a IV. evangéliumot Kr. u. 135–140 között írták; E. Hirsch (*Das vierte Evangelium in seiner ursprünglichen Gestalt*, Tübingen, 1936) pedig Kr. u. 150-et állapít meg; akkor, amikor már egy évvel hamarabb, 1935-ben kiadták a Papyrus Rylandst és Papyrus Egeront (C. H. Roberts: *An unpublished Fragment of the Fourth Gospel in the John Rylands Library*, Manchester, 1935; H. I. Bell and T. C. Skeat: *Fragments of an Unknown Gospel*, London, 1935.)

A Papyrus Rylands egy Egyiptomban a II. század elején írt kódex töredéke, mely kódex az egész IV. evangéliumot tartalmazta.

Írási idejét egész pontosan nem lehetett még megállapítani, de a szakértők egyhangú megállapítása szerint mindenképpen 120–125 előtt. A Papyrus Egerton 2 laptöredék Hadrianus császár uralkodásának korából (Kr. u. 117–138), mely Szent János evangéliumából is tartalmaz részleteket. Mit bizonyít ez a két Papyrus? Azt, hogy a II. század elején Egyiptomban már ismerték, szent könyvnek tartották és éppen ezért másolták a IV. evangéliumot, abban az időben, amikor egy könyv másolása, elterjesztése igen nagy nehézségekbe ütközött. A hozzáértő szakemberek egyhangú megállapítása szerint legalább 20 esztendő kellett ahhoz, hogy az Efezusban megírt evangélium Egyiptomba eljusson, ott megismerjék és elismerjék szent könyvnek. Ezek alapján nyugodtan aláírhatjuk Bultman megállapítását, aki a jelenkor legnagyobb racionalista biblikusa és a mitikus elmélet elszánt védője és legújabb munkájában megjegyzi: „Denn das ‚Unknown Gospel‘, dessen Fragmente H. Idris Bell und T. C. Skeat 1935 aus Papyri herausgegeben haben, und vor allem das 1935 von C. H. Roberts herausgegebene Fragment des Johannes-Evangeliums zeigen, dass das Joh. Evg. etwa um 100 in Aegypten bekannt gewesen sein muss” (Das Evangelium des Johannes 12, Göttingen, 1952. 203. old. 4. jegyzet).

Az Úr Jézus nemzetségtáblája

„Honnan való vagy te?” – hangzott föl a kérdés értekezésünk elején. A felelet első részét megadtuk és megadjuk minden nap hitünknek imájával: „Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia!”, de ennek a válasznak megvan a második része is, hiszen az Ige testté lett és miköztünk lakozott. Hogyan lett testté az isteni örök Ige? Ezt mondja el Szent Máté és Lukács evangélista, amikor leírja az Úr Jézus nemzetségtábláját, genealogiáját. (Mt. 1, 1-17 és Lk. 3, 23-38.) Szent Máté evangéliuma Ábrahámától lefelé háromszor 14 generációt sorol föl az Úr Jézusig bezárólag, Lukács viszont az Úrtól fölfelé menő sorrendben egész Ádámig 76-ot (mivel a 44–45 tag Levi és Mathat, s ugyanez a két név szerepel 72. és 73. tagként, sokan az első helyen a másolók hibájának mondják a két nevet, s így csak 74 tag maradna Szent Lukácsnál). Most mellőzzük a két genealogiával kapcsolatos szövegkritikai problémákat, azzal sem foglalkozunk, hogy mindkettő nyilvánvaló hiányokkal közli a származási tagok névsorát (pl. Máté az egész egyiptomi tartózkodás idejére – kb. 400 esztendő – mindössze három nevet sorol föl; Szálmon és Jessze között – kb. 300 év – pedig mindössze kettőt stb.). Tudjuk ugyanis, hogy a régiek a nemzetségtáblákban nem akarták és nem is tüntették föl az egyes ízeket, és a „fia” meg „nemzete” szó a héberben és általában a régi keleti íróknál nem jelent közvetlen elsőfokú vérségi leszármazást. A nagy probléma ellenben az, hogy az Ábrahámától az Úr Jézusig terjedő közös genealogiai részben Szent Máté és Lukács csak Ábrahámától Dávidig egyeznek meg, attól kezdve Szent Józsefen kívül csak két név azonos: Szálátiel és Zorobábel,

de az is kérdéses, hogy ugyanazokat a személyeket jelöli-e meg a két evangélistánál.

Hogyan lehet összeegyeztetni a két különböző nemzetségtáblát? Ez a kérdés már a III. század elejétől foglalkoztatta a régi egyházi írókat, szentatyákat. A legrégebb kortól kezdődően az az általános vélemény és magyarázat alakult ki, hogy mindkét evangélista Szent József genealógiáját írja le, márcsak azért is, mert a zsidóknál és általában Keleten egyáltalán nem szerepeltek a genealógiákban az anyák, csak az apai ág volt a fontos, mint ahogy ezt az őszövétségi nemzetségtáblákból is láthatjuk. De ha Máté is, Lukács is Szent Józsefnek, az Úr Jézus nevelőapjának nemzetségtábláját adja, hogyan lehetséges ez a nagy különbség Dávidtól Józsefig, miért szerepel pl. Máténál Szent József atyjaként Jákob, Lukácsnál pedig Héli? És itt nem lehet azt mondani, hogy Szent József atyjának két neve volt, ami abban a korban igen gyakori jelenség volt a zsidóknál (pl. Saul-Pál). Mert egyrészt a kettős név közül az egyik görög-római név volt (s ezen szerepeltek a zsidók abban a korban a római birodalom pogány lakossága felé), itt pedig mind a két név zsidó; másrészt Szent József nagyapja, dédapja, stb. sem egyezik a két evangélistánál. Julius Africanus óta (Kr. u. 230 körül) általános megoldás volt, s ma is ez a legelfogadottabb katolikus és protestáns magyarázók között, hogy Máté Szent József „természetes” őseit írja le, Lukács pedig a „törvényes” őseit. Az Őszövétségben ugyanis volt egy törvény, melyet a sógorházasság törvényének nevezhetnénk, s amely szerint ha egy férj gyermek nélkül halt meg, akkor az elhunyt fítestvérnek kötelessége volt elvenni az özvegyet és az ebből az új házasságból született fiúgyermek nem a „természetes” apa leszármazottjának számított, hanem a „törvényes” apáénak, az elhunyt testvérnek. (5. Móz. 25, 5. kk.) Lulius Africanus szerint Mathan-nak felesége volt Estha, s tőle született Jákob nevű fia. Miután Mathan meghalt, özvegye újra férjhezment Mathat-hoz, akitől született Héli nevű fia. Ezekszerint tehát Jákob és Héli féltestvérek voltak, egy anyától, de különböző apától származván. Héli azután meghalt anélkül, hogy feleségétől gyermeke született volna, ezért özvegyét elvette Jákob, s ebből a házasságból született Szent József, akinek éppen ezért „természetes” atya Jákob volt (ezt közli Máté), de „törvényes” atya Héli (s ezt közli Lukács). Ugyanez volna a megoldás Szalátíel esetében is, akinek természetes atya (Máté szerint) Jekoniás, törvényszerinti atya (Lukács szerint) pedig Néri volt.

Ez a magyarázat azonban szerintünk nem megnyugtató, bár — mint mondtuk — a régi kortól a legtöbb tudós ezt vallja magának. Nem megnyugtató azért, mert a) feltűnő, hogy az Úr Jézus nevelőatyjának genealógiájában kétszer is előfordult volna ilyen sógorházasság; b) Héli és Jákob csak mostohatestvérek voltak, s a sógorházasság törvénye rájuk nem vonatkozott. A sógorházasság célja ugyanis az volt, hogy az elhunyt férj atyjának ága folytatódjék és a családi vagyon a családon belül maradjon. Ezt a célt egy-

általán nem érhatték volna el azzal, hogyha anyai, tehát mostoha-
testvérek sógorházasságára került volna a sor. Azonkívül meg kell
jegyezni azt is, hogy a sógorházasságból származó fiú csak a „tör-
vényes” apa gyermekének számított és semmiképen sem a „termé-
szetes” apáénak: az a Szent Máté, aki zsidókeresztényeknek írta az
evangéliumát és pontosan ismerte a zsidók törvényét, nem közölte
volna a „természetes” genealógiát, mely a zsidóknál nem számított.
Viszont Máté célja a nemzetségtábla közlésével éppen az volt, hogy
bebizonyítsa: Jézus Dávid utódja, fia, mint azt a felírat maga mond-
ja: „Jézus Krisztus nemzetségtáblája, aki Ábrahám fiának, Dávid-
nak volt a fia.” (1, 1.) Figyelembe kell venni azt is, hogy az az ál-
talános állítás, mely szerint a zsidóknál csak az apa számított a
genealógiák összeállításánál, s az anyák nem játszottak szerepet,
nem egészen állja meg a helyét. Mert az igaz, hogy fontos mindig
az atya volt, ami már az izraelita feleségnek a családban való alá-
rendelt helyzetéből is következett, de nem egy esetben igenis súlyt
vetettek az anyai ág feltüntetésére és a nők genealógiájának meg-
alkotására is. Ezt bizonyítja maga a mátéi nemzetségtábla, melyben
a szerző négy asszonyt, anyát is feljegyez: Támárt, Ráhábot, Rutot
és Uriás feleségét. Bizonyítja ezt továbbá az Ószövetség egyik leg-
régibb könyve, Rut könyve, melynek kimondott célja az, hogy le-
írja, miként lett Rut Dávid király ősanyja. Tanúsítja továbbá Judit
könyve is, mely — ha kihagyásokkal is, de leírja Juditnak — tehát
egy asszonynak! — nemzetségtábláját egész Jákobig visszamenőleg
(8, 1–2.). Nem oldja meg a kérdést az örökbefogadás elmélete sem,
mely szerint Máté az Úr Jézus nevelőatyjának természetes genealó-
giáját adja, s eszerint Jákob volt Szent József természetes atyja;
Lukács ellenben az adoptív atyát jegyzi fel, Héli ugyanis ezeksze-
rint örökbefogadta volna Jákob fiát, Józsefet. Az örökbefogadásra
vonatkozólag ugyanis semmiféle törvénynek a nyomát sem találjuk
sem az Ószövetségben, sem a későbbi zsidó íróknál, s így azt sem
tudhatjuk, hogy mi volt — ha egyáltalán volt — ezzel kapcsolatban
a jogviszony az örökbefogadott és az örökbefogadó atya között.
Mondhatnánk azt is, hogy egy ismeretlent egy másik ismeretlennel
megoldani nem lehet.

Van még egy másik nehézség is: Szent József nemzetségtáblája
egyáltalán nem igazolja az Úr Jézus Krisztus dávidi származását,
mert József neki csak nevelőatyja volt; az evangélistáknak Szűz
Mária genealógiáját kellett volna leírniok, mivel az Ige testté levé-
sében csak a Szűzanya játszott szerepet emberi részről. Ez az ál-
lítás azonban nem egészen áll helyt. Mert a zsidó törvények szerint
Szent József az Úr Jézus atyjának számított, mivel Szűz Mária fér-
je volt, és így nevelőatyján keresztül az Úr Jézus Dávidnak legális
örökös volt, ahogy az angyal mondja: „Az Úristen neki adja aty-
jának, Dávidnak trónját” (Lk. 1, 32.) Ebből a szempontból nem szá-
mított az, hogy az Úr Jézus nem testi, hanem csak nevelt fia volt
Szent Józsefnek. Ez is egyik bizonyítéka annak, amit Szent Pál ír
a Róm. levélben: „Hiszen nem mind izraelita, aki Izraeltől származik.

És nem mindnyájan Ábrahám gyermekei azért, mert leszármazottai." (9, 6–7.) Ami viszont Szűz Mária származását illeti, azt elég világosan meghatározza Szent Lukács azzal, hogy leírja: a „férfit nem ismerő” és a Szentlélek által foganó Máriának azt mondja az Angyal: „Az Úristen neki adja atyjának, Dávidnak trónját”, ennek bentfoglalva az az értelme, hogy Máriának ősatyja Dávid.

Végülis mi a megoldás a két nemzetségtábla különbözőségére vonatkozólag? A szentatyák közül Szent Juszthinusz, Irenaeusz, Epifaniusz, Damaszkuszi János többször hangsúlyozták, hogy Szűz Mária Dávid házából származott, ha nem is állítják kimondottan azt, hogy a két nemzetségtábla közül az egyik Szűz Máriáé volna. A 16. századtól kezdődően egyre több magyarázó – katolikus és protestáns egyaránt – azzal oldja meg a különbözőséget, hogy azt állítják: Szent Lukács nem Szent Józsefnek, hanem Szűz Máriának genealógiáját írja le. A lukácsi nemzetségtábla bevezető szavait: „És maga Jézus, mikor (tanítani) kezdett, mintegy harminc esztendő volt, fia lévén, mint vélték, Józsefnek, ki volt Hélié...” (3, 23.) szerintük úgy kell magyarázni: Jézusról csak hitték, hogy József fia, ő azonban a valóságban Hélinek volt a fia Szűz Márián keresztül; azaz Héli volt az Úr Jézus nagyatyja. S ezzel szemben hiába hozzák föl egyesek, hogy így a „hüios” – fiú – görög szó két értelemben fordulna elő az Úr genealógiájában: közvetlen fiú és unoka jelentésben, mert sem Máténál, sem Lukácsnál nem jelent a „nemzés” és „fiú” szó egyenesági elsőfokú leszármazást. Ez a magyarázat nagyon jól megfelelt Szent Lukács írói sajátosságának, akinek evangéliumában ugyanis nagy szerepet játszanak a nők, s aki éppen ezért legtöbbször beszél az asszonyok legáldottabbjáról, a Boldogságos Szűz Máriáról. Ő ír részletesen az angyali üdvözlétről, ő fejezi ki legélesebben, hogy Szűz Mária férfi közrejötte nélkül foganta a Szentlélektől az Úr Jézus Krisztust (1, 26–38). Ezért emeli ki a nemzetségtábla elején is, hogy Jézust csak hitték József fiának. E szavak után szinte értelmetlen lenne az evangélistától, ha a következőkben Szent József nemzetségtábláját közölné, azért, aki csak az emberek téves hiedelme szerint volt Jézus atyja... Szent Lukács azonban pontosan meghatározza Zakariásnak, feleségének, Erzsébetnek, Szent Józsefnek, Annának a származását (1, 5. 27; 2, 4. 36.), csak éppen Szűz Mária nemzetségéről hallgatna? Az biztos, hogy a görög mondat szerkezet szabályai szerint egyszerűbb és könnyebb az a fordítás, mely Szent Lukács nemzetségtáblájában is Józsefet látja, s következőleg a bevezető szavakat így értelmezi: Jézus atyjának Józsefet hitték, aki t. i. József, Hélinek volt a fia... De a fentebb említett mondat szerkezet is megfelel a görög nyelv szabályainak, nyelvi szempontból tehát nem emelhető ellene kifogás; a szövegösszefüggésnek és Szent Lukács írói sajátosságának viszont kétségkívül sokkal jobban megfelel. Máté tehát Szent József, Lukács pedig ténylegesen Szűz Mária nemzetségtábláját közli, így nem is lehet csodálkozni azon, hogy a kettő különbözik egymástól. A hagyomány szerint, melynek időrendben első képviselője az apokrif „Jakab ősevangélium”, Szűz

Mária atyja Joahim volt, s ez ellentétben állna Lukács nemzetségtáblájával, mely a mondottak szerint Szűz Mária atyjaként Hélit jelöli meg. Héli azonban lehet rövidítése az Eljahim névnek, mely viszont jelentésileg ugyanaz, mint Joahim. Eljahim-ben az El isten-név, a Joahimban pedig a Jahve istennév az összetett szónak az első tagja. Judit könyvében is felváltva szerepel e két név ugyanannak az egy személynek megjelölésére (4, 5. 7. 11; 15, 9.).

Amikor Szent Máté és Lukács leközik az Úr Jézus nemzetségtábláját, akkor nem pusztá történetírói érdeklődés vezeti őket, hanem ezzel is hangsúlyozni akarják a megváltó emberségének valóságát, történeti szerepének hitelességét. Abban a korban ugyanis a zsidóság igen nagy súlyt vetett a származástáblák pontosságára. Különbben Keleten még ma is igen sok ember van — pl. az araboknál —, akik 3 századra is vissza tudják vezetni családfájukat, sőt azt is számon tartják, hogy őseiknek mi volt a foglalkozásuk és hol volt a lakóhelyük. Nincs tehát semmi csodálni való abban, hogy Szent József és Szűz Mária genealógiáját pontosan tudták, hiszen a legnagyobb és legnevezetesebb ószövetségi király családjához tartoztak. De éppen ezért lehetetlenség lett volna mindkét evangélista számára — még ha meg is lett volna bennük a hamisítási szándék — hazug és valóságnak meg nem felelő nemzetségtáblát összeállítani, mert a zsidók azonnal megcáfolták volna a kezükben lévő igazi családfákkal. A két nemzetségtábla is tanúságtétel tehát az Úr Jézus Krisztus történetisége mellett!

Nincs különbség a „hit Krisztusa” és a „történeti Krisztus” között. A karácsonykor világra született, a történelembe belépett Krisztus léte, működése, tanítása elvitathatatlan történeti tény s ehhez a hit semmit sem ad hozzá történeti síkon. A keresztény hit többlete csupán az, hogy elfogadja és vallja: a názareti Jézus Krisztusban az Örökkévalónak egyszülött Igéje jelent meg az időben. Ezt természetesen már nem lehet történettudományosan bebizonyítani, ezt az apostoloknak sem a „test és a vér”, azaz az emberi elme okoskodása nyilatkoztatta ki, hanem a mennyei Atya (Nt. 16, 17.). Ez a hit azonban nem észellenes és nem tudományellenes, hanem csak természetfölötti, amelynek azonban minden természetes alapfeltétele tudományosan igazolható és biztos.

NAGYANYÁM RAVATALÁNÁL

Törékeny, kicsi asszony, nagyanyám,
míg éltél, sohasem tegeztelek.
Most engedd meg, hogy a halál után
a koporsódnál így nevezzelek.
Szelid mosollyal néz hideg szemed...
Ó, tudod jól, nekünk mily nagy dolog,
hogy most is mosolyogsz, ravatalon,
hiszen mi alig voltunk boldogok!

Te megismerted úgy a szenvedést,
amennyire kevesen emberek.
Két háborút, sok kint, keserveket,
virrasztgatást halott s beteg felett,
de mosolyod soha meg nem fakult,
úgy éledt újra mindig mint a fák,
mert lelkedben virrasztott a tavasz,
és kiragyogott szép szemedén át.

Meghaltál. Nemsokára por lebeg
sírod fölött a gyors kapák nyomán.
Mily egyszerű volt szürke életed,
s mégis milyen nagy! Győztél nagyanyám!
Hatalmas lelkedbe kapaszkodott
a földön annyi minden, ami jó,
s akarva is meg akaratlanul
erő voltál, sugárzó, biztató.

Lelkedben virrasztott a tiszta Ég,
s naponta szótték fényes glóriád
halk sóhajok a hajnali misén,
nagy áldozatok, suttagó imák.
Szó nélkül is tanított életed,
s jószágod példáit visszük tovább
a tetteinkben századokon át
gyermekeid és sok-sok unokád.

Viszem tovább erős türelmedet,
s összeszorított fogad erejét,
hisz nem az, amit adhat e világ,
teszi széppé az ember életét.
S most már tudom, más ember egy se győzhet,
csak mi győzhetünk a halál felett,
— akikkel van az Isten ereje:
mi egyszerű és józan emberek!

HOLDFÉNYES ÉJ

A hold lobogva úszik át az ég ívén,
alatta tenger éj, a nyári fák
alusznak csöndesen és mint a hullám
csipkés taréja, rengeteg faág.
Fakult emlékeim javát szedném elő,
hogy zsongjanak, vigan susogjanak,
de feledés vad denevére röpköd
agyam körül, s a gondolatra csap.

Fakult emlékeim javát szedném elő,
de száll a hold, s talál a föld alól,
a fű közül sok ciripelő tücsökdal
a csöndön át bolyongva kóborol.
Téged keres a dal, szelíden szólogat,
a hold ezüstös arca rád nevet.
Szólj hangosan, gyerekes szenvedéllyel
kiáltás feléjük ismerős nevet!

Holdfényes éj, sötét mezőkre villanó
derűs sugár, te meg nem érted ezt,
miért ébredt fel hangomban a gyermek,
kit elfeledtem és ma szólni kezd
huszonöt év után, midőn kemény a szív,
s megváltozott a környező világ,
a régi táj, mely itt piheg köröttem,
a hold szötte sébe rejti bánatát.

Huszonöt év után, midőn az ifjúság
felhőket verdeső nagy szárnyai
megszelídülnek és az egyszerűség
derűje száll szememre játszani,
te gyermek, bátran lépj elő! Köszöntelek!
Az éjben ezer dallam ostromol,
téged keres a bujdosó tücsökdal
a fű közül s talán a föld alól.

De kár, hogy annyi éven át feledtelek,
s ha sírtál, sokszor elaltattalak.
Most jóságod felemelem magamban,
s az életemmel fényre tartalak.
Meghódított szelíd, mocsoktalan szíved.
Gyermek vagyok, barát a hold s az éj.
S gyermek hajol ki néma mosolyomból,
mikor a dal szívembe ér.

ŐSZI ÉJ

Az éj félelmes mélységeiből
a fák karjai csillagokig érnek.
A hívogató ég föléd hajol
holdas színekkel, s váratlan a télnek
hűvös lehellete arcodba csap.
Gyors vadlibák húznak már messzi délnek,
s úgy érzed hirtelen, csak egymagad
vagy ébren élő ember itt a tájon.

Most szél és ősz és csillag arra biztat,
menj, menj te is, mindegy: gyors griffmadáron
vagy felhőn vagy csak gyalog lábakon,
de menj te is, túl lelkeken s határon.

Nem, nem megyek. Messzebbre jut a jóság
s a szeretet hű, józan embere.
Összefogja a magasztos valóság
szálait, mint az ősz szelíd szeme
a hold sugarait. S szebb lesz vele
a sebzett föld és hajszott élete!

Csanád Béla

GRETCHEN (FAUST MENNYEI ÚTJA)

Senki nem kényszerül olyan világszerte kitárulkozó vallomásra, mint a művész, s mégis: senki nem visel annyira álarcot, mint ő. Szükséges, hogy mindig önmagát adja, de a mód, ahogy a szívét feltárlja, csak szerep. Csak játék, mely fejedelmien céltalan és haszontalan.

De céltalan dolgok nincsenek. A fejedelmi játékoság lepel, mely titkot rejt. Úgy tűnik, mintha a művek sora csak azért kelne életre, hogy közelebb vigye az alkotót a titokhoz, melyet keres. Minden nagy alkotó hagy maga után egy művet, melyben legmeszszebbre jutott el a titok keresésében. Ez az a mű, mely legtöbbet őriz az alkotó szívéből.

A *Faust* is ilyen műnek látszik Goethe életében. Már az a körülmény figyelmeztető, hogy időben is valami egyetemes jelleget kapott: megírása a nyolcvankét évet ért költő egész alkotókorszakát igénybe vette. Huszonegy éves, mikor belekezd, s néhány hónappal halála előtt fejezi be. Mikor az első résszel elkészült, sokáig más tervek foglalkoztatták, de *Faust* örök téma maradt. Vissza-visszatért hozzá, hogy folytassa a megkezdett második részt, s végül is hetvenhat éves korában újra hozzáült, és hat esztendő állandó munkájával be is fejezte. Ekkor azt mondta Eckermannnak: „További életemet már csak ajándéknak tekintem, s egészen mindegy, mit fogok én csinálni.”

Ismeretes egy másik kijelentése is, melyet még korábban tett: „A *Faust* marionette-meséje sok hangon szólt lelkemhez; én is összejeártam a tudás minden tartományát s elég korán tértem meg, eltelve a tudás hiábavalóságának érzetével. Az életet is megpróbáltam sok alakjában, s onnan is mindig elégtelenül s szomorúan tértem vissza.”

Úgy tűnik tehát, hogy *Faust* volt a mű, melynek megmunkálása Goethe számára az életet jelentette, s melyben kifejezni törekedett a saját életét. Nem véletlen, hogy végső megformálását hetvenhat éves korára halasztotta. Szükséges volt, hogy az életet már egészen maga mögött lássa: így tudta csak teljes műváltában megragadni és a műbe olvasztani.

Ez kellett az őszinteséghez. De a puszta őszinteség, forma nélkül, még nem művészet. A formában adódik a fejedelmien játékos elem, mely egyúttal elveszi az őszinteség élet és megmenti az alkotót attól, hogy boldog-boldogtalan belelásson szíve rejtekébe. *Faust* tehát nem Goethe, bármennyi is benne az élményi őszinteség. Megformálásában marionette-mese, melynek égen-földön-poklon való szárnyalása arra alkalmas, hogy a költő objektív módon keresse lelke megváltását.

E megváltás-motivum: *Faust* mennyei útja is, melyben Goethe költeménye egyéni módon eltér a régi Volksbuchtól, ahol *Faustot*

végül is elviszi az ördög. A marionette-mese objektív formájának leple alatt a költő szívét érezzük dobogni, mikor e mennyei útban a Faust-probléma lényegét ismerjük fel. A titok lappang itt, melyet az alkotó élet keresett.

Hogyan kerül az ördöggel szerződő Faust a mennybe? A kérdést egy másik formában is feltehetnénk: hogyan képzelte el Goethe a lélek megváltását?

1.

Olvasásra úgy tűnik, mintha ez a mennyei út nem lenne a tragédia szerves része, hanem minden belső összefüggés nélküli, formai kikerekítés, melyre a *Mennyei prológus* kötelezte az alkotót. A tragédia folyamán sehol, a leghalványabb nyoma sincs annak, hogy Faustnak valami kapcsolata lenne az éggel. Sőt, az első részben, mikor Gretchen megható-kedvesen faggatja vallásossága felől, kitűnik, hogy semmiféle képzele nincs a személyes Istenről, csupán deizmus és pantheizmus ködösen egybefolyó eszméit vallja:

*Ki szólíthatja,
és ki vallhatja:
én hiszem?
S vajjon ki érzi,
és ki merészli
mondani: nem hiszem?
A mindenthajtó,
mindentfenntartó
nem hajt és tart engem,
téged, magát?
A mennybolt nem ivel felettünk?
S a föld alattunk nem szilárd?
És nem kelnek szelíden
lenéző örök csillagok?
Szemem szemedbe nem merül,
fejed s szíved a lét
árjába nem kerül,
s a látható és láthatatlan
rejtélyesen nem szó körül?
Töltsd el szíved mindezzel, bármi nagy,
s ha boldog érzéssel csordultig telve vagy,
nevezd majd bármiképp,
mondd: Boldogság! Szív! Isten!
Én nem tudok nevet
reá! Minden az érzés:
a név, hang, füst, hamis
köd égi tűzmagon.*

Ez lényegében megfelel Goethe vallási nézeteinek is. Hosszú élete alatt ugyan Istenről és a vallásról tett nyilatkozatai igen változóak, de levelezése tanúsága szerint az érdeklődőknek mindig Faust módján: kitérően és általánosságokba burkolózva felelt. Szeretett bensőséges és áhítatosnak tetsző, egyéni kijelentéseket tenni Istenről

és a túlvilágról is, mihelyt azonban konkrét vallási törvények kerültek szóba, a földi élet szépségét és szabadságát élvező lénye azonnal kitért, elmenekült, vagy éppen durván szakított, mint a Stolberg-fivérek esetében. Nem merte kimondani, hogy nem hisz, de nem merte vállalni a hit következményeit sem.

Nem kereste a kapcsolatot a személyes Istennel, mert a szenvedés tényével nem tudott kibékülni. Bármilyen sokféleképp is nyilatkozott, a szenvedéstől való irtózásában mindig következetes maradt: öregkora sem békítette ki vele. 1831-ben, tehát a *Faust* befejezése évében, ezt írja Zelsternek a keresztről: „Egy könnyű kis érdemkereszt mindig derűs valami az életben, de a nyomorúságos mártíromsági fát, a legvisszatasztálóbbat a föld kerekességén, ne ássa elő és ne plántálja tovább egyetlen élő ember sem.”

Aki a szenvedést nem vállalja, nem vállalhatja a személyes Istennel való kapcsolatot sem. Ennyi tehát elég ahhoz, hogy Goethe sokféle és egymásnak gyakran ellentmondó vallási nyilatkozataiban is tisztán lássunk: aki halála előtt egy évvel, nyolcvankét évesen is így gondolkodott, a személyes Istennel éppúgy nem juthatott kapcsolatba élete során, mint ahogy a tragédiában Faust sem.

Bűn, bánat és bocsánat keresztény hármasságát a Faust megváltás-motivuma nem ismeri. Faust vétkezik, bocsánatot is nyer felülről, de a közbeeső fázis: a bűnbánás attitűdje kimaradt a költeményből. Ez okozza, hogy Faust mennyei útját nem érezzük lelkileg előkészítettnek, s így szervesen odatartozónak sem.

A költő a megváltást rejtettebb és szubjektivebb úton keresi. Próbáljuk figyelemmel kísérni, vajjon hová vezeti őt ez az egyéni út? Közelíti, vagy távolítja Faustot az egyetemes igazságtól?

2.

1831 június 6-án — két hónappal a tragédia teljes befejezése előtt — Goethe Eckermannal beszélgetett készülő művéről. Rámutatott egy szakaszra a mennyei zárójelenetben, és ezt mondta: „Ezekben a versekben rejlik Faust megmentésének kulcsa.”

A megjelölt szakaszt a Faust lelkét vivő angyali sereg énekli, s így hangzik:

*Megmentve a szellemvilágnak
Nemes tagja a kárhozattól.
Ki mind magasbra törve fárad,
Az olyat megválthatjuk attól.
S ha benne az égi szerelemnek
Volt munkás része szintén —
Az üdvözültek eléje mennek,
Őt szívesen köszöntvén.*

A megváltás-motívumnak tehát két gyökere van: a nagyra-törő küzdelem és az égi szerelem. Kísérleljük megvizsgálni, mit értett Goethe az egyiken, s mit a másikon?

A fausti küzdelem, a célt nem érő, örök tevékenykedés nem más, mint a tett filozófiája. Első pillanatra úgy tűnik, mint az üdvösségre vivő út. Hiszen az erkölcsi cselekvés juttat a jóhoz, nem a pusztá elmélkedés. A fausti tevékenység azonban egészen másként festi le önmagát.

A második rész végén, mikor Faust palotájába besurran a Gond, kívül, a kapu felé pedig csendesesen közelget a halál, a tragédia hőse visszapillant életére, s próbálja megragadni annak értelmét:

*Csak átfutottam a világ terét;
S míg annak minden élvét megragadtam,
Ami nem tetszék, futni hagytam,
Mi kisiklott — elengedém.
Csak óhajté, s betöltém azt legottan —
S megint óhajté; — így en áttobzódtam
Az életemet — kezdetben nagy s hatalmas
Valék... most bölcs és aggodalmas.
A föld körét eléggé ismerem,
S a látás túlra... ködös idelemn.
Bolond, ki túlvilág felé kacsingat,
Felhők fölött képzelve társainkat!
Alljon a lábán s tekintsen körül itt;
Ez a világ a deréknek szóra nyílik,
Mért tévelyegne az örökkévalóba?
Mit ő megismer: létezik valóba'.
Haladjon így csak, földi napja mulván,
Járjon, ha megkísértik, maga útján,
S a haladásban leljen kint s gyönyört.
Ó, kit elégtelenség gyötört!*

Ime, a személyes Istentől, a földöntúli gyökérről elszakadt emberi tevékenység, mely a „haladás” általános és megfoghatatlan fogalmával vigasztalja magát.

Faust filozófiája — Goethe filozófiája. Közös töről fakad. Mint-ha csak Goethe leveleit olvasnók, melyekben az élet minél teljesebb kiélvezését ajánlja, s mintha csak élete eseményeit látnók, amint azonnal és akár kíméletlenül is, de elszakítja magát a kellemetlen dolgoktól.

A pusztá élvezetvágy nem keres más szenvedélyeket, saját személyiségén kívül. Ez csak akadályára lenne. Ezért tapad az eszmékhez, a megnyugtató fogalmakhoz, mint: emberi haladás, mely eléggé általános ahhoz, hogy kényelmetlenné ne váljon. Faust ugyanúgy próbál menekülni, mint Goethe, mikor Stolberg grófnő élete alkonyán rá akarja birni, hogy forduljon Istenhez és mentse meg lelkét. Goethe így kezdi válasz-levelet: „Engedje meg, hogy általánosságokra szorítkozzam...”

Valóban, Goethe egész világnézete általánosságokra szorítkozott. De akkor is csalódnánk, ha a fausti igényt olcsó élvezetvágygá akarnánk laposítani. A tragédia első részében, mikor Faust szövetséget köt az ördöggel, s Mefisztó élvezetekkel próbálja kecsegtetni, így felel:

....nem az öröm, mi ösztökéle,
hanem a szédülés, a kínnaltelt gyönyör,
édes gyűlölet, bódító csömör.
Szivem, tudásvágyából lábbadozva,
a fájdalomnak eztán tárva álljon,
s mi az emberiség egyforma sorsa,
átélni legbelül én is kívánom.
Szeretném mélyét-magasát bejárni,
jaját és kacaját magamba zárni,
tulajdon énem így én-jévé többszörözni,
s mint ő maga, legvégül összetörni.

A személyiség kiáradásának vágya, egy pantheisztikus igény körvonalai rajzolódnak ki előttünk: igény a teljességre, mely mindent magába akar olvasztani egy nagy általánosságban. Az ifjú Faust még a fájdalmat is akarja, melytől Goethe, élete delén túl, mindig menekült. Stolberg grófnőnek írta, hogy mindig a legmagasabbat kereste: „Becsületesen éreztem életem folyamán önmagammal és másokkal szemben, s minden földi munkában mindig a Legmagasabbra vettem tekintetemet.”

A nagyratörő küzdelem fausti magatartása ez, de Goethe végül is nem árulja el, mit tart ő „Legmagasabbnak”. Öregkorában is töretlenül rajongó természet-bámulása és életszeretete ugyancsak ezt a fausti, pantheisztikus igényt mutatják, s legutolsó levele is, melyben halála előtt néhány nappal az egységről írt, ami bámulatba ejti a világot.

A halálát váró Faust életfilozófiája azonban megmutatja, hogy bármekkora is volt e pantheisztikus igény, s bármilyen magas is volt a „Legmagasabb” — hem lehetett elég magas ahhoz, hogy a személyes Istent s így a mennybevivő utat elérje.

A fausti küzdelem tehát nem ad választ a lélek megváltásának kérdésére.

3.

De Goethe égi szerelemről is beszél Faust megváltásával kapcsolatban.

Az angyali sereg, mely Faust halhatatlan részét viszi, egyre magasabbra emelkedik. Az ég alsó és középső régióján át a legfelsőbb körökhöz közelít, ahol a Szent Szűz boldogító jelenléte sugárzik. Egy bűneitől megváltott női lélek, akit földi életében Gretchennek neveztek, s most a Szent Szűzhöz símul, örömtől ragyog fel a közelítő Faust láttára:

*A nemes szellemhad körében
Alig eszmél a jövevény,
S már lásd, az új lét sejtelmében,
S szent sereg rokonaként,
Mint tép el minden földi láncot
A régi mezből kikelő!
S az aetheri ruhából látod,*

*Ifjú erőben lép elő!
Ó engedd, hadd tanítsam őt én —
Nem szokta még az új napot!*

S az Istenanya így felel:

*Jer! szállj magasb szférákba törvén —
Ha téged sejt, követni fog!*

Hármas kép bontakozik itt ki. A magasban lebegő Szűz, az ég legfelső körére int és hívja Gretchent, aki Faustot vezeti.

Ki ez a Gretchen, a mennyei útnak e váratlan kalauza, aki közvetíteni látszik Faust számára az ég kegyét?

E kérdés a tragédia első részének lírai hangulatát idézi. A fausti lélek főmotívuma mellett Gretchen egy bájos mellékdallam, mely a költemény első részét végigkíséri. A főmotívum nélküle nem érne semmit: bájos összefonódásuk teljesíti ki az egész első rész művészi mondanivalóját.

A karcsú, szőke, kékszemű német polgárleány eredendően tragikus alak, nemcsak sorsában, de lényé felépítésében is. Két hatalmas, egymás ellen támadó erőt hordoz e törékeny leány-lélek: az ártatlanság tisztaság-igényét és a nagy szenvedély vágyát a szerelemre. Tisztaság és szerelem, ártatlanság és szenvedély feszítő pólusokká válnak lelkében, hogy kijelöljék tragikumát. A szépre és nagyra törő lélek a korlátatlanság vágyában megbotlik a törvényben: emberi és isteni törvényben egyaránt.

Az emberek, a társadalom törvénye — a polgári morál — könyörtelen. Gretchen földi sorsa elvész benne, mert az emberi ítélet mindig a külső tények bírálata. S e külső tények szörnyűséget mondanak: szerelme miatti hanyagsága kioltja anyja életét, gyermekét szegyenében megöli, bátyja pedig az ő becsületéért vívott párviadalban pusztul el. A tragédia első része a kérlelhetetlen társadalmi törvény ítéletével zárul, a vesztőhely árnyékában. De megcsendül már az isteni törvényre utaló hang is, mikor a halálraítélt Gretchen az égre tekint:

*Ments meg, Atyám! Tiéd vagyok!
Ti angyalok, ott a mennyben
védelmezőn vegyetek körül engem!*

Egy hang — az égből — azt mondja: *Megmenekült!* S e szavak jelentése teljeseedik ki a második részben, a mennyei zárójelenetben, mikor a nagy vezeklő nők Gretchen lelkéért esdenek a Szűz előtt:

*Te, ki a nagy bűnösökre
Ontod kegyed bő malasztját,
S gyűlni engeded örökre
A bűnbánat üdv-kamatját —
Rája is, e jóra, hűre,
Ki csak erzszer vétkezett,
Ki nem sejté, mi a bűne:
Terjeszd bő kegyelmedet!*

Az isteni törvény nem a külső tények bírálata, hanem a szív mérlege. Gretchent a szíve menti meg — a nagy szenvedélyben lobogó, ártatlan és önfeláldozó szív, mely megvakult tulajdon szerelme hevéből s ezért botlott meg a törvényben. A szeretet, az a magasztos érzés, melyet valóban e szóval lehet illetni; egyetlen, s lényege szerint csak tiszta lehet. Ha nem tiszta, nem valódi szeretet többé, mert önfeláldozásából önzéssé lesz. Gretchen, lényének egész ártatlan hevével szerette Faustot, ő maga a teljes önfeláldozás, az odaadás, mely nem oltja ki benne a tisztaság igényét. Ezért keresi a bűnbánást, s ezért kapja a bocsánatot is.

Az önfeláldozó, önatadó Gretchen a fausti küzdelem ellenképe.

4.

Gretchen és a küzdő Faust ellentéte választja el egymástól a tragédia első és második részét. Goethe így beszélt e döntő különbségről Eckermannnak: „Az első rész majdnem egészen szubjektív; itt minden egy elfogult, szenvedélyes egyéniségből táplálkozik. De a második rész majdnem egyáltalán nem szubjektív, itt egy magasabb, szélesebb, világosabb és szenvedélytelenebb világ tárul fel.”

Gretchen személyes líráját még a fiatal Goethe alkotta. A fausti küzdelem objektív képét, mely a második részben bontakozik ki, már az öreg Goethe. A mennybéli zárójelenet azonban, mely nem illeszkedik szervesen a második rész hangulatába, inkább az első résszel tart rokonságot.

Tudjuk, hogy Goethe már az 1790-es években megkezdte a második részt. 1825-ben, Zelternek írt levelében azt mondja, hogy a zárójelenet már régen kész van, most csak az előzményeket írja. Ebből az látszik, hogy Faust és Gretchen mennyei találkozását még az a Goethe írta, aki a tragédia ihletett első részét alkotta. Ezért olyan szembeszökő a törés az öregkor művével szemben.

Mikor a költő a második rész világát magasabbnak, világosabbnak és szenvedélytelenebbnek itéli, az öregkor mond önmagát megnyugtató ítéletet a fiatalság felett. Goethe a tragédia súlypontjának Faust meddő küzdelmét tartotta, melynek értelme, mint láttuk, hogy „a haladásban lel kint s gyönyört”. Gretchen az ég felé fordul, s megmenekül. De Faust csak a foghatóba kapaszkodik, s a valószágban megváltatlan marad.

Hiába mondja Goethe, hogy „ki magasra törve fárad” üdvözül, mert Faustnak, éppúgy mint a költőnek, végzete marad az általánosságokba való burkolózás. A tragédia első része kitűnő ábrázolása az elvont fogalmak: az általánosságok körében élő tudósnak, aki rájön élete sivár börtönére. Gretchen a fogalmi általánosságok sívársága után a személyes kapcsolat elevenességét, üdeségét hozza. Az általánosságban, az eszmében nem lehet megkapaszkodni. A személyiségben igen.

A második részben azonban Goethe újból az elvont eszmék áradatába meríti Faustot, s a személyiség felvett fonálát elejti. Nem veszi észre a törést, hiszen az öregedő Goethe is egyre inkább az

eszmék rabja lesz. Élete végére olyan tudományos bűvárkodásokba merül, melyektől Faust a tragédia elején megundorodott, s egyre hiúbb lesz elméleteire. A Faust második részét tudományos művekkel felfegyverkezve írja, akár egy doktori értekezést. Az ifjúkori géniusz szárnyalása helyett a száraz elmeél lesz társa. Ez tehát a „magasabb, világosabb, szenvedélytelenebb” világ.

De az általánosságok szeretete ifjúkorában is jellemző volt a költőre. Ez a szabadságot, a korlátatlanságot jelentette neki. Az Istennel való személyes kapcsolatot is ezért kerülte. De kerülte a szerelemben is. Nőkkel való kapcsolataiban sem keresett személyiséget soha, csupán önmaga érvényesülését, tudatos-tudattalan önzéssel. Az áldozatvállalást már nem szerette, hiszen az szenvedés. Ha nőkkel való kapcsolatai áldozatvállalásra intettek, azonnal szakított és menekült.

Gretchent sem szánta a tragédia döntő alakjának. Hisz Faustot, aki átrohan az életen, egy pillanatra sem állítja meg. Tragikus vége után bájos, megható alakja még csak emlékezés, vagy utalás formájában sem bukkan fel újra. Faust császári udvarokon, klasszikus alvilágban és tömegeket mozgató szervezkedéseken át hányódik. Az első rész mély, lelki történései látványos, külső eseménytörténetbe torkollnak. Bár új szerelmet is talál, mikor Helénával egyesül, e szerelem nyomát sem viseli a személyes lírának. Heléna nem élő, eleven testű nő, mint Gretchen, hanem elvont ideák vértelen szimbóluma, aki szétfoszlik abba a semmibe, amelyből előkerült.

S mikor Faust végül is egyedül marad általános eszméivel, melyekben nem tud megkapaszkodni, a költemény zárójelenetében újra előbukkan az ifjúkor: a régi Gretchen, hogy a mennybe vezesse. Egy *személyiség*, akivel viszonyba lehet lépni, akiben meg lehet kapaszkodni.

De Goethe, mikor az égi szerelmet jelöli meg a fausti megváltás második gyökereként, maga is Faustként viselkedik. Nem veszi észre, hogy a személyes kapcsolat kölcsönös adakozás. Faust az égi szerelemmel szemben passzív. Nem indul ki tőle sem felelet, sem kezdeményezés. Sajátságos paradoxon, hogy a küzdő, tevékeny Faustból éppen a tett nagysága hiányzik a végső dolgok felé. Ellenkepe, a világ felé passzív, de a magát Faust, majd az Isten személyiségének átadó Gretchen éppen ezzel a „passzív” odaadással éri el a cselekvés, a kozmikus tett rangját. Az, aki átengedi magát a cselekvésre, maga is cselekszik, mert *akar*.

Még e hiányos megvalósításban is Gretchen őrzi tehát a tragédia, és Faust megváltásának végső értelmét.

5.

Faust pantheista igénye nem ön-átadásból, hanem hatalomvágyból ered. Azért akar egyesülni a világgal, hogy tulajdon személyiségét ráerőszakolja. Faust szeretete mágikusan önző: saját akaratát törekszik megvalósítani mindenek felett. Gretchen szeretete

misztikusan önzetlen: személyiségét éppen azzal valósítja meg, hogy átadja akaratát.

Férfi és női principium örök-kiegészülő ellentéte rejlik itt. Az egyik hatalomba kerít, birtokba vesz, a másik odaad és önmagát kiüresíti. S éppen ezért találkoznak. Méltókké azonban csak akkor válnak egymáshoz, mikor a végtelenség vágyában egyesülnek.

Faust, aki a varázssital hatására, közönséges csábítóként közeledik először Gretchenhez, akkor alakul át igaz szerelmessé, mikor felfedezi vágyában a végtelent, hogy ellene szegezze Mefisztó gúnyos kétkedésének:

... Szívem ha dobban,
s amit dobog, amit lobog,
szót nem találok rá sehonnan,
kutatva járom át a nagyvilágot,
a legmagasabb szóra vágyok,
s végül izzó lángját szívemnek
öröknek mondom, végtelennek,
hazug játék ez, gondolod ?

A szeretetnek erre a végtelen igényére válaszol Gretchen az ég-
ből, mikor Faust lelke feléje közelít. Ezért ujjong az Égi Szűzhöz:

Hajolj le, nézz le,
Páratlan szép te,
Ez üdvösségre,
Mely engem ér —
Akit oly rég szerettem,
Bűnéből kivedletten,
Im, visszatér !

Gretchen nő, akinek lényege az odaadás. Bűn, bánat és bocsánat keresztény hármassága azért talál rá olyan akadálytalanul, mert a személyiség ön-átadása lényéből folyik.

Faustnak nehezebb. A hatalomravágyó attitűd csak a nőhöz közelíthet. Istenhez már nem. A tragédia azonban azt is megmutatja, hogy a pusztá birtoklási vágy megalázza a nőt. A megváltás-motívumként szereplő égi szerelem csak személyes kapcsolat lehet. A személyes kapcsolat pedig olyan egyesülés, melyben a birtokbavevőnek is *adni* kell. A férfias elemnek is meg kell ismerni az odaadás értékét, mely a nőiesség lényege. S ez nem a férfiasság elhalványulása, hanem sokoldalú kiteljesedése. Hiszen az odaadó magatartás nyitja meg az utat Isten felé a hatalomravágyónak is.

A Faust-tragédia végső tanulsága a *Chorus mysticus* befejező énekében zeng:

Minden, mi eltűnő,
Csupán hasonlat,
Az el nem érhető
Itt létbe olvad;
Mit le nem írhaték,
Itt megvagyom,
Az örök-nőiség
Magasba von !

A fausti önzés Gretchen tiszta odaadása előtt megremeg. S itt van elrejtve számára a megváltás titka. Így lehet csak a nőiesség olyan erő, mely a magasba emel, s így lehet a bűnös-bűntelen Gretchen a magasbatoró nőiességnek személyes szimbóluma, a kegyelem közvetítője és Faust mennyei útjának kalauza.

*

Hogyan képzelte el Goethe a lélek megváltását ?

A fausti örök tevékenységen és a nőiesség megváltó, égi szerelmén keresztül. De a fausti tevékenység pantheista igénye, mint láttuk, végül is a földhöz tapad. Megelégszik az időbelivel, a szűk, evilági környezettel, mert az örökkévalóba „ködös” a látása. Aki nem törődik az éggel, hogy emelkedhetnék fel oda ?

A nőiesség megváltó szerelme is ezen a fausti passzivitáson szenved törést. Goethe öregkori művének Faustja annyira elmerül lázas, földi tevékenységébe, hogy nemcsak az égre, még Gretchenre sem gondol többet, amíg él. Passzív módon váltódik meg tehát: ő maga nem ad semmit, csak elfogad. A keresztény üdvrend nem ismer ilyen megváltást.

A költő egyéni útja tehát nem ér a célhoz. Sokkal többet mond szubjektív elképzelésénél az a töredékesen felcsillanó, objektív igazság, mely az alkotó akaratától függetlenül jelenik meg a költeményben:

Az életen átrohanó Faustot az általános nőiesség *személyes* megtestesülése: Gretchen menti meg, mert az általános eszmékkel egyedül marad. Férfi és nő végtelen igényű kapcsolata, mely átnő az időből az örökkévalóba, Isten kegyelmévé és a mennyei boldogság előképévé válik. A fausti megváltás titka a szőke, kékszemű Gretchen, ki egyszerűre jelent tisztaságot és szenvedélyt.

Senki nem kényszerül olyan világszerte kitarulkozó vallomásra, mint a művész, s mégis, senki nem visel annyira álarcot, mint ő. Néha még önmaga előtt is álarcot visel. Az alkotások néha többet, néha kevesebbet mondanak, mint ahogy akarná.

Ki volt Gretchen ? A frankfurti lány, a kamaszkor szerelme ? De hiszen azt sem tudjuk, élt-e bizonyosan. Csak a *Dichtung und Wahrheit* említi, s ki tudná e múból kiválasztani, mi a költészet, és mi a valóság ? A weimari aggastyán hűlő szíve megőrizte a titkot: volt-e olyan szerencsés, mint Faust, s megtalálta-e a mennyei út kalauzát ?

Úgy tűnik, mintha a derűs klasszicizmus pantheista álmodója túlon túl erősen kapaszkodott volna a világba. Világnézete — Faustként — általánosságokban maradt. A nőiesség megváltó erejéből megsejtett valamit, de az isteni Megváltó műve homályban maradt előtte, mert nem szerette a keresztet és a szenvedést.

Gretchen alakja jelkép, mely arra figyelmeztet, meddig jutott az alkotó a titok keresésében.

REMETE SZENT ANTAL MEGKÍSÉRTETÉSE

Irta Ijjas Antal

I.

A Halottak völgyében — vörös sivatagi homok és a hőségtől szét-pattogó fekete sziklák óriási katlanja ez s majdnem napi járőföld át-szelni gyalogosan — a sirpaloták között a legtekintélyesebb épület volt a Halott Kormányzó Háza. A Memfiszből idemenekült keresztény ifjú azért is tudott annyi éven át ittmaradni a sötétsárga iszonyatos forróságot nappal összegyűjtő és este kiokádó tűzvölgyben, mert lakásául ezt a vörhenyes gránitból és fekete obszidiánból emelt sírházat választotta, tágas és hűvös belső helyiségeivel, amelyek nem fülledtek át a sivatag legének lángtengerében s egy majdnem ép lakóház kényelmét biztosították neki. Ám legelsősorban mégiscsak azért tudott itt élni, mert a völgytányér egyik bemélyedésében egy forráskút is tengett, — rosszízú víz, az igaz, de mégiscsak az: akik tudtak róla, Keserű Kútnak hívták. Széles medencéjében mindig akadt nedvesség, sőt még valami kis zöld foltot is tudott maga körül fenntartani: néhány keshedt pálmafa szúrta az ölmosan csillogó légbe zöld és barna tollbóbításhoz hasonló levélkoszorúit a csenevész kis oázisban; a sártó partjain szittyó és kardéles sivatagi sás nőtt és volt ott néhány hajdan szelíd, de most már sivatagivá keseredett tők- és uborkató. S ez megint a harmadik dolog volt, ami miatt a jövevény itt maradhatott annyi ideig: eleven ételt is ehetett a gondozás alá fogott tökből és uborkából, a sásból és szittyóból pedig meg tudta szőni mindazt, ami nélkülözhetetlen volt a sírháznak élő ember számára való berendezéséhez. Hamarosan rá kellett jönnie, hogy sásderékalj és takarók nélkül nem tud feküdni a csupasz, jéghideg kőpadlón és hogy a szittyófüggönyök nélkül nem tudja kirekeszteni lakásából az éjszakára lehülő sivatag borzalmas hidegét. Márpedig ő élni jött ide, nem pedig meghalni. Arra is rá kellett jönnie, hogy akár a sivatagban, de főképp itt, nem szabad mozogni akármikor. Amikor itt való tartózkodása kezdetén egyszer délidőtájt vándorolt a forráshoz, hogy megmérítse korsóit, alig tudott visszavánszorogni a szűrő, villogó, fájó hőségben és fénylésben és utána a test és agy égető lázában feküdt sokáig, maga sem tudta, hány nap és éjszakán át, lüktető, perzselő sötétben s ha nem lett volna vele akkor még némi bor és szárított gyümölcs, amit hajdani dajkája férje, Chnum karavánvezető tanácsára hozott magával, nyilván meghalt volna. Csak nagyon lassan kapott erőre újból és rájött, hogy lehetőleg még virradat előtt szabad nekivágni a forráshoz vezető útnak, a csillagok világánál, hogy legkésőbb napkeltekor érjen oda — de még így is olyan forróságban ért vissza, hogy alig lehetett birni; az út utolsó szakaszát már mindig támolyogva tette meg. A hely megérdemelte azt a másik nevét, amin emlegették: a Tűz Völgye. Levégője — többé-kevésbé csak éppen a téli évszakot kivéve — olyan volt, mint maga az élő tűz. Ez volt az, amit nem bírt meg tartósan semmiféle emberi település, és ezért volt, hogy építésébe belepusztultak azok a rabszolgaseregek, amelyek annak idején épületein munkálkodtak. A Halott Kormányzó Háza körül ősi, megrongálódott apró piramisok állottak, lekopott, szétnattogzott terraszokkal, s újabb építmények is, de félig már szétporladva, mert nem építették őket olyan időtálló anyagokból, mint a gránit és obszidián. — s a völgy meredek végének sziklafalában, mint a vedméhek lépjeinek sejtjei sorakozott egymás mellé tízezer és tízezer sírűreg. Azoké a raboké, akik a Holtak Völgyét

építették és behaltak itt. Holttestüket éppen csak a legegyszerűbb módon felvágva, kitisztítva és mézgába mártott szalagokkal körülkötve beletolták ezekbe az egymás mellé sebtében vágott lyukakba. A nyílásokat lezáró kövek ezerévek óta szertekorhadtak, a mézgát, szikkadt húst, csontokat széthordták a fenevadak, a kigyók; a sírüregek időtlen idők óta üresek voltak már egészen, csak mézgaillat és hullaszag maradt utánuk ott, meg a skorpiótanyák méregbűze, testük feloszlásának s a mézgakeneteknek ugyanama szaga, ami a memfiszi menekültet a Halott Kormányzó Házába is fogadta, amikor beköltözött s amikor az addig ott lakó kigyók és skorpiók elmenekültek előle. Ez a dolog egyike volt a legérdekesebbeknek. Chnum előre figyelmeztette, hogy a többször kirabolt sírpalota nagy skorpiófészek, s valóban, a már teljesen üres szarkofágból még mindig ömlő mézgaillaton kívül metsző skorpiószag is állongott a nagy sírcsarnokban és mellékszobáiban. De még csak tüzet sem kellett raknia; megjelenésére azonnal elmenekültek a skorpiók és a sivatagi rézkigyók. És ebből is tudta, hogy itt a helye most, és Isten akarata vezette ide.

II.

Antoniosznak hívták és Memfisben született, azaz mivelhogy ez tulajdonképpen óriási hely: annak egészen külső, tanya-birtok részén, amit még tápláltak a csatornák, de már egészen közel volt a sivataghoz. A csatornák magasra emelt sáncai s a zsilipek: egyiptomi viszonylatban óriásinak mondható birtoktestet öntöttek körül vízzel, háromszáz egyiptomi holdat, s árasztottak vizet a tanya fő-tavába, amelynek két keskenyebb végén, egymással szemben két palota állott, az egyik a téli, a másik a nyári; ezekben lakott, mióta csak az eszébe jutott, Antoniosz.

Mint Egyiptomban mindenki, ő is ismerte családjá történetét, ezred-évekre visszamenőleg!

Ősei főpapok voltak, Hathornak, a nyájasnak és az édesnek, a szerelem és a házasság istennőjének papjai s az ő memfiszi főtemplomának hűbéréből birtokolták ezt a gazdaságukat s rajta a két palotát, a dísz- és zöldégekerteket, a gyümölcsösöket, gabonamezőket, a föld alatt és föld fölött és csűröket, magtárak agyagkúpjait, a nemzedékről nemzedékre átöröklődő rabszolga- és irtokcsaládokat. Pentunak, a főirtoknak, afféle udvarmesternek volt a dolga, hogy a korán árván maradt ifjú Antonioszt tájékoztassa családjá történetéről, amint az meg volt írva a családi levéltár papirusztekercsein, fatábláin és cseréplemezein, és meg volt festve a palotáknak és a nilusontúli ősi családi sírházaknak freskóin.

Az ősök sorának kezdete az istenfáraók uralkodásának időtlen időibe veszett bele s főpapok voltak már azelőtt, hogy Ména, a Hatalmas, önnön fejére tette volna Felső- és Alsó-Egyiptom koronáját, a főpapok voltak, amikor Ramzesznek, a Rettenetesnek bronzvértű csataszekerei majdnem az Ararátig s a Tigris és az Eufrát folyókig vitték Egyiptom határait. Átélték a Hikszoszok idejét s utána, mint az egyik legősibb egyiptomi nemzetség, több fáraónak adtak mellék- sőt főfelelőségeket s viszonzásul másod- és harmadvérű fáraóhercegnőket kaptak ők maguk feleségeikül. Ettől kezdve — hogy tisztán maradjon az isteni vér — lábrakapott a családban a testvérházasság. Az ősök képein és szobrain látni lehetett, hogyan válnak a házasságra lépő testvérpárok nemzedékről-nemzedékre egyre jobban törékennyé, csontjaik egyre vékonyabbakká, arcocskáik egyre kisebbé. S ez tartott mindaddig, míg nem akadt többé férfisarj, a főpapi család utolsó két gyermeke egy leányka ikerpár volt, négyszáz évvel ezelőtt, amikor a Ptolemaioszok leánysarja, Kleopátra

uralkodott mindkét Egyiptom trónján s mert országát ugyanolyan nagyra akarta tenni, mint amilyen a legdicőségesebb fáraók korában volt, szerelmével kívánta maga és Egyiptom mellé vonni Antoniust, a római, annak a hadseregét és legjelentékenyebb embereit. Ezek között a római hadvezérnek katonai-tribunusi — tehát úgy körülbelül mintegy alezre-
desi — rangban szolgáló egyik testőrtisztje volt. Rabszolgának eladott szamnumi parasztfiú volt, szökevényként állt be a keleti hadseregbe, karddal törte útját urának testőr-csapatáig, s mikor az szabadosává és főtisztjévé tette: a szokás szerint felvette annak nevét, azonban — itt Keleten — elgörögösített formában, mint Antoniosz.

Ehhez az Antonioszhoz adta feleségül Kleopatra kegye a férfiágon kiveszett főpapi család két ikerleányát, egyiptomi módon mind a kettőt, s adta neki ajándéku a feleségek hozományaként a birtokot is, elvéve azt a memfiszi Hathor-templom hűbérbirtokai közül. Antonioszt birtokán, gyermekei születésekor érte urának bukása s Caesar diadala; bölcsen meghúzta magát s anélkül, hogy elárulva azt, aki felemelte volt őt, átment volna a győztes oldalára, ottmaradt birtokán s mivel kitört belőle szamnumi vére, szenvedélyesen és jól gazdálkodott. Háromszáz hold föld Egyiptomban legalább húszszorta többet jelent, mint a világnak bármely más táján, ontotta a termést s Antoniosz dúsgazdag egyiptomi mágnás lett. Vére felfrissítette a fáradt családot, amelyben ettől kezdve nem volt testvérházaság (noha a római uralom kényszeredetten bár, de eltűrte ezt az ősi szokást). S a családot továbbvivő és a birtokot öröklő legidősebb fiúk mindig Antoniosz nevet viselték, ami politikai állásfoglalást is jelentett; azt, hogy a család ahhoz az egyiptomi főnemes-séghez húzott, amely visszavágta és visszavárta a fáraókat s az utolsó törvényes fáraócsaládnak Kleopatra és Antonius sarjait tekintette. Így örökölte számos más Antonioszon át nevét ez a mienk is, akinek a szülei azonban korán elhaltak s egyedül maradt kicsiny hugával együtt, akinek női változatban, ugyanaz volt a neve, ami az övé. Ez Diokletianosz császár uralkodása idején történt.

III.

Már szüleik keresztények voltak s a testvérpár is az volt. Sőt dajkájának buzgóssága folytán Antoniosz nagyon is jó, sőt szentéletű kereszténynek nevelkedett. Ez a csodálatosan egyszerű asszony a föld egyik legrendkívülibb teremtménye volt, később öregkorában is gyönyörű, s amellet a testet öltött szeretet és alázat; a már ifjú Antoniosz által felszabadítva a rabszolgaságból, régi kéréséhez, egy Chnum nevű gyermektelen özvegy férfihez, afféle éppen csak megkeresztelt félkeresztényhez, egyébként meglehetősen vad természetű emberhez ment feleségül, akit a maga édes és finom derűjével és bölcsességével kezdett az igazi keresztény élet felé terelni, ugyanúgy, ahogy annak idején, mintegy saját gyermekéül, Antonioszt nevelte.

Ennek a dajkájának köszönhetette, hogy izing-vérig egyiptomi maradt: Merua arra a kemény, de nekik maguknak édes, sziszegő és csattanó hangokból álló kopt nyelvre tanította őt, ami a saját anyanyelve volt. Ezen a nyelven beszéltek a fellahok, koldúsok, apró iparosok, a hajók rakományát ki- és berakó teherhordók, hajóslegények, s asszonyaik és gyermekeik, akiknek lakónegyedei (itt született maga Merua is) tíz- és tíz- meg száz- és százezer léttel, akiket most már soha nem számlált senkisé, húzódtak végig a Nilus mindkét partján: a folyó szürke iszapjából vert tengernyi alacsony kunyhó szorongott itt egymáson, utcák nél-

kül, áttekinthetetlen sikátorokká egymásba átfolyó udvarokkal, amelyekben legyeknek miriádszor miriárdjai zümmögtek mocskos gyermekeken, ételen, s ahol azért nem élt meg a patkány, mert felfalták éhségükben. A tudósok, uralkodók és nagyurak hajdani büszke nyelve a templomfalak, sírvárosok és piramisok Szent Jeleinek nyelve itt, ezeken a szegény ajkakon élt csak tovább, Egyiptomban már mindenki más görögül beszélt s mindenkinek, aki csak kicsit több volt a legnyomorultabb fellahnál, már görög volt az anyanyelve. Antoniosz azonban, a dúsgazdag mágnás, sohasem tanult meg igazában görögül, noha persze neki is tanulnia kellett s görög oktatói is voltak udvarában. De görög tudása mindig kezdetleges maradt s csak törte, mint idegen nyelvet és az iskolásfiúk jobban ismerték a görög írókat, mint ő (s ezt később még életírói is felrótták neki). Ő azonban dajkája által egyiptomi lett, ugyanama nyelven gondolt Istenre, mint a folyóparti szegények (s később, százéves aggasztán korában azért, mert a saját nyelvükön tudott szólni az alexandriai fellahok százezreihez, azok leborultak elébe és sírtak, olyan hatalommal tudta megvédeni a Szentháromságot Árius ellen — dajkája nyelven!).

Ez volt az a nyelv, amely szentté lett azáltal is, hogy Antoniosz ezen a nyelven gondolt Istenre s ezen a nyelven imádta és szerette Őt, ahogyan egy egyszerű asszony tanította. Később már taníttatta őt Baziliosz, a város püspöke, egy Alexandriából odakerült ragyogó görög, aki — noha szintén nagyon elégedetlenkedve a nagyúri ifjú hiányos görög tudásával — mégis elhatározta, hogy rövid idő múlva azok közé fogadja őt, akiket egykor majd papokká szentel. Itt csak Antoniosz hűgának dolgát kellett volna még eligazítani: férjhez adni őt.

A leánykának — tizenhárom éves volt már, tehát eladókora — akadt is kérője egy fiatal, de becsvágyó és nagyjövőű császári hivatalnok személyében. Tulajdonképpen egész Egyiptom császári magánbirtoknak számított s az ifjú Quintus Pollio, a memfisi adózási kerület quaestora, előkelő, de sokgyermekes és nem gazdag család sarja, teljes súlyával fölmérte, mit jelentene pályáján egy olyan dúsgazdag birtok, mint az Antonioszoké. Kereszténység iránt is hajlamot mutatva közeledett a testvérekhez, ugyanakkor azonban (éppen akkor, amikor Diokletianosz kiadta a kereszténységet üldöző rendeleteit) elhatározta magát arra, hogy nemcsak Antoniát veszi el, de a magáévá teszi az ősi birtokot is, jelenti sógorát, mint aki nemcsak keresztény volta által ellensége a Császárnak, de neve hivalkodásával is megmutatja, hogy az Egyiptomban még mindig lappangva ugyan, de továbbélő fáraópárthoz tartozik!

Ez a terve tudomására jutott Antoniosznak, aki felkereste Baziliosz püspököt, megkérdeni, mit tegyen. Ő ezt válaszolta: — Nagy dolog lenne, ha vértanú lennél, de ezáltal gyilkosoddá tennéd leendő sógorodat, aki így egyébként már nem méltó arra, hogy sógorod legyen. Jobb lenne, ha elmenekülnél a gyilkosság elől s ime, én mint püspök, megengedem neked, hogy kimenj a sivatagba s egyedül élj ott, míg arra szükség lesz, utána pappá lehetsz. Addig pedig készülj föl erre a teljes magányban.

Antonioszt először mehökkentette az, amit hallott, de ezután egyre jobban megtetszett neki. Akkoriban már az egész keresztény Egyiptom telve volt egyes férfiak hírével, akik kimentek a sivatagba a világ elől s ott küzdeni meg a gonosz lelkekkel, akik Krisztus papjai által kiűzve az emberekből: először ott künn ezeken a „száraz és víztelen helyeken“ gyűlnek össze s onnét térnek vissza. Kimenni oda s magára vonni a démonok rohamát, hogy ezáltal az itt élőket mentesítse: ez annyira megfogta, hogy azonnal elmondta terveit hűgának s birtokának egy részét titokban eladva, egész élete végéig való eltartására szükséges pénz-

zel ellátva a város apácaéletet élő közösségébe adta, a többi részét pedig odaadta a birtok eddigi rabszolgáinak, a szükséges telekkönyvi átutalásokkal, s ugyanakkor gondoskodott arról, hogy egészen észrevétlenül a sivatagba menekülhessen, ami nem is volt nehéz, mert Merua férje valamikor karavánvezető volt s feleségének többször emlegette a Holtak völgyét, amelyet egyszer — amikor még nem volt keresztény — fölkeresett, mégpedig sirrablókkal. Ismerte ott a Halott Kormányzó Házát is; nyilván résztvett kifosztásában is, mert (még mindig babonáival telten) félt oda visszamenni, nyilván az ott megháborított halott átkától és boszszújától félt. Viszont magától értetődően hajlandó volt arra, hogy az álöltözetben menekülő Antonioszt elkíséri hajóúton a Zuhatagig, onnét a Vörös Tenger indiai kikötőjéhez vezető úton a Szep-Szu oázisig, onnét pedig a Holtak Völgyébe vezető vádiig.

IV.

Igy történt, hogy egyik napról a másikra, birtoka egyik részét eladva, másikat ajándékként hátrahagyva s hűgát is mint apácát elhelyezve, Antoniosz elhagyta Memfiszt, Chnummal együtt, Chnum szolgájának álöltözetében s nem vitt magával semmi mást, mint apró betűs folyóírással a Szentírásnak mindama könyveit, amelyek le voltak fordítva egyiptomi nyelvre s néhány tömlő bort és csekély élelmet az első időkre.

Ha valaki így akart eltűnni, sehol sem tehetette sikeresebben, mint ha alámerül Egyiptom névtelen millióinak árjában. A hajón, amely Anubisz sakálfejét viselte orrán, ugyan senkisémm ismerhette volna fel Antonioszt, az ifjú nagyurat, Chnum karavánvezető ágyékkötős rabszolgájának képében. S a hajó, északi széllel vitorláiban, elindult szemben a Nilus árjával, Dél felé. Mert ez Egyiptom élete s nincs könnyebb, mint a hajózás a Niluson: a folyó mindig észak felé folyik, a hajónak tehát csak rá kell hagytokoznia a víz árára; viszont a szél mindig a tenger felől, mindig északról fúj, s minden vitorlás bárkát mozgatni tud a víz ellenében, persze nem valami gyorsan. Dehát ez így természetes, és kétszer változott el teljesen a Hold, míg a Zuhatagokhoz eljutottak. Ott beálltak egy nagy karavánba, mint akik a Vörös Tengernek India felé indító kikötőjébe akarnak eljutni. A karaván lassan összeállt és nekivágott a sivatagnak. — Antoniosz kíváncsian szemlélte az elébetáruuló vörös tájat: ez lesz tehát, ahol ezután élni fog. Először nem is tetszett olyan borzalmasnak, hiszen a sivatag is bizonyos mértékben él, sőt majdnem-hogy élőlény. De ezután egyre szörnyűbb és szörnyűbb lett: a vakító tűz, a hőség, a homok ... s a rettenetes két nap, amelyek egyikén meg kellett küzdeniök a chamszinnal is, a homokviharral, amely feketévé teszi a levegőt, a napot, izzó port fuall a bőrre, a tüdőbe ... az ember azt hiszi, hogy a lélegzete összeégeti a mellét ... De sziklák mögé rejtőzve kiállották ezt is.

A chamszin után való napon már majdnem este volt, amikor a Szep-Szu oázisra érkeztek. Antoniosz számára ámulat volt, hogy a sivatag mérhetetlen homok- és kőtengeréből, izzásától körülvéve ilyen hely is akadhat: kék, nedves és vízpárától illatos levegőbe értek. Néked, bárki légy, óh Idegen, aki olvasod ezt az írást, alig lehet szavakkal elmondani, mit jelent a sivatagban: oázis! Forrásokat, pálmaföldeket, kerteket, mezőket, vízárkokat s a nedvesség zöldes és kékes ködét. Minthogy minden négyzethüvelyknyi termőfölddel takarékoskodniok kell, az oázis lakói nem bent a pálmafák között, hanem künn, a homokon és a sivatagban építik föl vályogkunyhóikat. Így tehát a falu is künn a ho-

mokon volt, a falu sivatagi oldalán húzódtak a karavánszerályok, s míg ezeken és innen, már majdnem mélyen a sivatagban emelkedtek agyag-méhkasokhoz hasonló lakásai azoknak a szerencsétlen teremtéseknek, akik testüket bocsájtották áruba az utasoknak, hogy azok, amint vélik, kielégüljenek, mielőtt nekivágnak a további, még többnapos nagy utazásnak. Az ő útjuknak másnap reggel itt kellett elválnia a karavánétól, hogy azon a bizonyos, ma már csak kevesektől ismert, elhagyatott és a sivatag porától befűjt ösvényen a Holtak Völgye felé immár csak ketten folytassák vándorlásukat. Chnum tehát kifizette a fogadósnak Antoniosz vacsoráját, a többiek pedig szétszivarogtak s az ifjú egymagára maradt a karavánszerály egyik kis agyagodújában a tűznél (mert akkor már hirtelen leszállt az éjszaka s künn roppant hideg lett). Irtózatosan éhes volt, a fiatalság mindig jóétvágyú, s nem tudott ellenállni annak, hogy még egyszer utoljára ne lakjék jól meleg emberi étellel és zsíros-juhúsos köleskását kért és kapott — még majdnem hogy elsírta magát, amint arcába áradt az étel jóillatú gőze és gyorsan kanalazta (ekkor gondolt először a reá váró mérhetetlen megpróbáltatásokra). Fel sem tűnt neki, hogy a többiek mind — számára váratlanul és megokolhatatlanul — eltávoztak. S akkor egyszerre, kezében ugyancsak cserépcsupporral és köleskásával, belépett a Névnélküli Asszony.

Egyetlen öltözeke ágyékkötője s hogy néger vér is vegyül ereibe, azt azonnal megmutatta egyébként egész csupasz sötétbőrű, szikár teste, amely azonban arányos volt, egyenes tartású, noha már semmiképen sem lehetett fiatal, sőt bizonyára már öregedett s keblei mint üres, lapos bőrtömlők lógtak alá. Megállt s a sivatagi vadgaz tüze felvilágított rá sőt megvilágította arcát is. Széles pofacsontú négerarc volt, vízszintes szemek fölé emelkedő lapos ívű, vékony szemöldökkel, s alól és felül egyformán durván vastagoknak és keményeknek látszottak ajkai. Szemei vízszinteseknek és sárgáknak tetszően meredtek a gyermekifjú felé (Antoniosz ekkor még nem volt egészen tizenhat éves).

— Jó estét, és az én ifjú Uralkodómnak még jobb éjszakát kíván a Sivatai Asszony! Ah, milyen gyönyörű az én még majdnem gyermek Uralkodóm, bizonyára én lennék az — s a hang itt őszintének tetszően megremegett —, aki utoljára látom arcán gyermekifjúsága hamvát, mielőtt férfiúvá tenném őt, amire nyilván születtem. Eljön velem ő, akitől látom, hogy csak álöltözetét viseli a rabfiúnak, holott valójában ő a szolgájának Úra s a szívemnek Úra. Nem kérek Tőle pénzt az éjszakáért, amit nem én adok neki, hanem ő ad nekem azáltal, hogy mindent én adhatok neki. Jöjjön az én Uram az én nyomorult kis kunyhómba, amely méltatlan az ő hozzám jöttéhez, de az ő belépése méltóvá fogja tenni! Uram, ime kész a te szolgálóleányod.

Antoniosz, mintha nem hallotta volna, tovább evett. Olyan éhes volt, hogy a keze reszketett. Vagy talán érzékei reszkettek volna? Amit észrevéve a Névnélküli Asszony, tovább beszélt (és egészen különös, de a durva, kemény, vastag ajkak közül mint a zene törtek fel hangjai): — Előtt hozzám és bevilágítja kunyhómat és életemet. Soha többé nem fogom feledni őt!

Antoniosz reszketve evett tovább. Amitől kívül-belül megremegett, az nem a vágy volt, hanem a megrendülés, hogy van valaki, aki éjről-éjre bűnbe rögződik az Igaz Isten ellen. A Névnélküli Asszony pedig zengve hízeltkedett tovább:

— Mint kis gyermeket dédelgetem őt, olyan gyengéden s mint férjemnek leszek szolgálatára és mint szerelmesemnek. Ő sem fog sohasem elfelejteni és mindig az ő szolgálóleányára gondol majd, amikor más

asszony ágyához közelít, hisz én voltam először asszonya. Jöjjön az én Uram!

Ő akkor letette az agyagcsészét és nem evett tovább. Azon gondolkodott, mit tegyen. Nyilván el kell tűnnie, ha azt akarja, hogy a szerencsétlen ne csábítsa őt tovább. S a félelem és utálat olyan erők voltak benne, hogy tetőtől talpig ellepte a verejték. Látta magát, amint vastag izzadságrétegtől ellepve, verejtékén ölmosan fénylik a tűz vörössége. S ugyanaz a vörösség bokájától fel egészen koromfekete hajáig megvilágította az asszonyt, — amint nézte őt. Ő pedig nem tudott mozdulni sem. Nemet szeretett volna mondani, de a torkán mintha ólom ült volna s nem tudta a görcsöt feloldani. Ekkor mintha csak csoda történt volna, az asszony egyszerre nem volt ott; később megértette, miért küldte el akkor előle a Sivatag valamelyik Démona.

V.

Akkor azonban még egy pillanatilag látta a tűz vörös derengésében csupaszhátú talpát és haja minden csigáját. De azután valóban nem volt ott, ő pedig félrelökve az ételes csészét, ráfeküdt már előre kibontott alvószőnyegére, beleburkolódzott a Kereszt Jelébe és a következő pillanatban már aludt is, egészen hajnalig, amikor Chnum felkeltette őt szinte egy állat gyengédségével: — Mennie kell Uramnak... el kell kísérnem őt... Felkészítettem a sivatagjáró ösvékeket.

Mert az út errefelé olyan kemény volt, hogy tevék helyett jobban megfeleltek az ösvékek. Chnum azt állította, hogy ez a hely valamikor — őseik így tudták — sziklás dombsor volt, a hőség tüze tette porrá, de a rajta átvándorló láb leginkább még mindig köveken járt. Olyannak tetszett, mint ahi sohasem látott még csepp vizet sem ama naptól, amelyen Isten elválasztotta a vizeket a földtől, mindig ugyanaz a gonosz napsütés veri s felette nappal is fekete az ég, feketeségben izzóvörös ólomgolyó úszik, a Nap. Így értek el ahhoz a helyhez, ahol a sziklák tövében megéjszakázva hajnalban így szólt hozzá Chnum: — Uram, ez az a vádi, amelyen estig a Holtak Völgyébe érsz, ha nem is sietsz nagyon! És letérdelek előtted és kérlek, áldj meg, mert te szent vagy, és én nem látalak többé, mert nem jövök ide, te pedig nagyon sokáig akarsz itt maradni, mert halálos és hosszú a veszély, amely fejed után leselkedik. De életben maradsz, ha megtartod a tanácsokat, amelyeket adtam. Áldj meg, Uram!

Megtette, noha különös volt, mert nem volt pap s nem volt öreg sem, sőt neki kellett egy öregot megáldania. Kiterjesztette kezét az öreg szürke fű fölé, és engedte, hogy szavak nélkül ömöljön át szívére a hála, szeretet és jókívánság — szavak nélkül: a néma évek már ekkor, ide előrelöktek üdvözlésüket. Chnum utoljára még mindig aggódott: — A ház tele van skorpiókkal — intette őt. — Ne menj bele lakni anélkül, hogy el ne üzd őket, rakj tüzet a ház minden zugában!

Azonban ezt (érintették már) nem kellett tennie. A skorpiók a kígyókkal együtt eszeveszett elköltözésbe fogtak. Kivonultak a nagy épület középső főcsarnokából, ahol az obszidián szarkofág állt s kivonultak azokból az apró fülkékből is.

Ezek a fülkék egy parányi keskeny bejáratnál nyíltak a nagy középponti szarkofág-teremből s mindegyik a Hajdani Élő palotájának valamelyik szobáját, sőt lakosztályát ábrázolta falfestményeivel. Igen, a

halhatatlan egyiptomi freskók olyan frissen ábrázolták a halott Nagyúr életét, minthacsak ma festették volna őket!

Ott volt gyermekkorának otthona, szülőivel ábrázolva őt, hatalmas, parókás, nagyúri szülőekkel, amint már gyermekkorában hódolnak neki, a Fáraó leendő helyettesének. A képek megmutatták őt, amint Atyja felügyeletével a Szent Betűkre tanítja a vörösbőrű, majdnem egészen csupasz kisiút Nagy Házuk főirnoka. Megmutatták, hogy viszi pompázó tarka bárkán, vérszínű vitorlák alatt, hogyan kíséri atyja a thébai nagy internátusba, ahol Khém-földjének legelőkelőbb fiai tanultak a papok vezette állampolitikai főiskolán. Az ifjú ott ült mesterei előtt s leendő nagyságát az jelezte, hogy kétszerte nagyobb volt társainál. Egy harmadik szoba freskói már úgy mutatták őt, mint a Folyó egyik ifjú mérnökét s a tartomány fő-fő adószedőjét, minden ilyen munkája közben. A tartomány erősen néger-lakta lehetett, mert az egyik képen néger törzsfők hódolnak neki. Karrierje hamar emelhetette őt a Delta központi tartományában a Fáraó képévé, mert egészen ifjú férfiként fogta kezén az egyik fáraó s ültette a magáé melletti kisebb trónra, s egy másik képen a sajátja után következő harckocsiba és emelte őt mindenki más fölé a tartományban, olyan fiatalon, hogy ekkor még mindig majdnem gyermekifjút mutatott arca, feketére lakkozott ál-szakálcájával! S ugyancsak a fáraó volt, aki a főúri és főpapi családok valamelyikétől feleséget választott neki: tojásfejű gyermekleánykát, aki letérdelt ura előtt, majd gyermekeket adott neki. Bőséges és gazdag gyermekáldás származhatott tőlük, mert ágyasok sötétebb színnel jelzett gyermekein kívül, alig megszámlálható számú gyermekek nyüzsögtek házukban. S a képek megmutatták őt a Tartományt kormányozva, képe-viselői, főirnokai és irnokai közt. Megmutatták, amint vadászni indul a Zöld Nilus aranysárga nádasaiba vörösszőrű vadászmacskáival, csónakon és helyette testőrei feszítik íjját. Megmutatták őt a képek újra, egy hadjáratban; itt is néger földeket hódíthatott meg. Ábrázolták a képek életét a haláláig; behalzsamozását s utját az Alvilágban, vallomását a Nagyven Bíró előtt, szívének mérlegretételét s a jót és rosszat szívében! Megmutatták tulajdon eme sírpalotát, amelyet még életében ő maga építtetett s amelybe most Antoniosz költözött bele, a memfiszi!

(Folytatjuk.)

DÉLELŐTT A PARKBAN

*Látod, ez lesz belőled is.
Egy kissé meggörbiül a hátad,
reszketős lesz a lépted is,
kis unokád tipeg utánad;
köszönsz szomszédnak, nagymamának,
elüldögélsz a kis padon;
időnként meghorzol a bánat,
és e szelídített vadon,
a Múzeumkert zsivalyjában,
vénasszonypletyka és gyerek-
csacsogás közenett hiában
kutatsz fák közt bokrok felett;
magadnak méasem engeded,
hogy megbékéli léha vigasztól,
s tűnődsz: a minden mily szörnyű lehet,
ha a semmi is ily nyomasztó.* Surányi István

„A technika a világrend szolgáltatában.“ Erről a problémáról tárgyalt a „Verein Deutscher Ingenieure“ ideai nagygyűlésén, amely május 28-án és 29-én folyt le Freiburgban. Ekkor ünnepelte az egyesület fennállásának századik évfordulóját is. Nem kétséges, hogy az ünnepi alkalomhoz méltó témát választottak. Annak a fejlődésnek roppant arányai ugyanis, amelyeket a technika azóta befutott, rákényszerítik magukat a mérnököket is, hogy túlelmeljék tekintetüket a csupán szakmai dolgokon. „Ha azt akarják, hogy felfedezéseik és alkotásaik valóban az emberiség javát mozdítsák elő, ha azt akarják, hogy társadalmi súlyuk és szerepük minden vonatkozásban áldásos legyen, akkor szükségük van egy olyan szellemi magatartásra, amely jól megalapozott erkölcsi elveken nyugszik.“

Ezt hangsúlyozta megnyitó előadásában *Heinz Goeschel*, az egyesület elnöke is, s ez a felismerés jutott kifejezésre a többi előadásokban is, amelyeket az egyesület folyóirata, a *VDI Zeitschrift* egész terjedelmükben nyilvánosságra hozott. Akkora ez az anyag — kerekén 50 nagyalakú oldal —, hogy inkább csak ízelítőt nyújthatok belőle, s ezt sem az összes, hanem csupán négy előadásból, amelyek közelebből érdekelhetnek minket.

Amit elsősorban szeretnék kiemelni, *Goeschel*nek az a figyelemztetése, hogy a modern technika veszedelmeket is rejt magában, amelyek végzetesekké válhatnak, ha a technika kerekedik az ember s nem az ember a technika fölé. S nem egyedül az atombombára és a nukleáris robbantási kísérletekre kell itt gondolnunk. Kísért az a veszedelem is, hogy robotszerűvé silányul az életünk, s ami még fenyegetőbb: hogy a technikai fejlődés egyszerűen túlrohan rajtunk.

Mit értsünk azon, hogy „túlrohan“ — kérdezhetné az olvasó. Azt, hogy az újabb és újabb felfedezések okozta változások oly gyorsan követik egymást, hogy már elő sem készülhetünk azokra, s ezzel megszűnik számunkra minden észszerű tervezés lehetősége. Akkor pedig a szorongás, a másnapról való rettegés lesz urrá az emberiségen, olyan érzés, amely minden, csak nem boldogító. A technika persze adottság, fejlődésének útját sem fordíthatjuk visszafelé, amit azonban nyilván meg kell tennünk — mondotta *Goeschel* —, hogy váltók állításával szabjunk irányt neki.

Ebből következik viszont, hogy a technikusok nem érhetik be azzal, hogy csupán jó technikusok. Behatóan kell foglalkozniuk olyan kérdésekkel is, amelyek messze kívülesnek napi feladataikon, ám mégis a legnagyobb fontossággal bírnak számukra, mert munkájuk eredménye és értelme azoktól a ténylegességektől kapja pozitív vagy negatív előjelét, amelyeknek minősítésére vitathatatlanul nem ők az illetékesek. Ez az oka annak — magyarázta meg *Goeschel* —, hogy az egyesület eddig is oly sűrűn hívott össze nem szakmai értekezleteket, amelyeken teológusok, bölcselek, jogászok s a szellemtudományok egyéb művelői fejtették ki nézeteiket. „Tudatában vagyunk annak — jelentette ki *Goeschel* —, hogy a természettudomány és a technika folyton módosítja az emberiség létalapjait. Fennhíjázás volna azonban részünkről, ha azt hinnők, hogy megváltoztathatjuk a világrendet is. Hisszük ellenben, hogy igenis szolgálhatjuk ezt a világrendet egyre jobb szerszámok gyártásával, amelyekhez egyre jobb szervezési formák is tartoznak. Ha tehát a technikában szolgáltól látunk, mutatja, hogy mennyire távol áll tőlünk a technikai abszolutiz-

mus. Meg vagyunk azonban győződve, hogy a technika eszközeivel elősegíthetjük a jobb életkörülményeket, ide értve a pihenés és szórakozás nagyobb lehetőségeit is. Csak arra kell ügyelnünk, hogy technikai eszközeinkkel, amelyeket rendelkezésre bocsátunk, az előrehaladás közben ne egy szellemi és vallási ürességbe érzünk, mert tudjuk, hogy a technikai fejlődést csak a szellemi és erkölcsi erők szabályozhatják és értékesíthetik az emberek javára.“ S idézte az elnök Novalist, a költőt, aki már abban az időben, amely még messze volt az automatizálástól és az atomreaktortól, ezeket írta: „Ha az emberek csak egyetlen lépéssel akarnak előbbre jutni abban, hogy a külső természetet a szervezés és a technika művészetével uralmuk alá hajtásuk, akkor ezt megelőzően az erkölcsi elmélyülés három lépését kell befelé tenniük.“

*

Mi azonban az a „rend“ és „világrend“, amelyet a technikanak szolgáltatnia lehet és kell? Erről értekezett Hans E. Holthusen müncheni filozófus. Rendet akkor észlelünk, ha részek vagy elemek, amelyek együttesen valami egészet képeznek, értelemszerűen függenek össze egymással. A rend fogalmába tehát mindig beletartozik valami élőemberi is. Ezért beszélhetünk társadalmi rendről, jogrendről, gazdasági rendről, állami rendről. Egy gép viszont, ha még oly hibátlanul dolgozik is, nem „rend“ ebben az értelemben, hanem csak eszköz valamely rend fenntartása, illetve megváltoztatása érdekében. S az eszköz-jelleg vonatkozik magára a technikára is. Ez is alá van rendelve a rendnek.

Annak ellenére azonban, hogy a technika szerepét ekként kell megítélnünk, s hogy a technika évezredek óta meg is elégedett ezzel a szereppel, az ipari forradalom óta olyan korszak virradt rá, amely

ebben a tekintetben ugyancsak különbözik az összes eddigiektől. A technika az utolsó 150 év alatt behatolt életünk intim köreibbe is. Az általa kielélt civilizáció messzeemenően meghatározza történeti tudatunkat. A technika történetformáló tényezővé nőtte ki magát, mi több, olyan démoni hatalommá vált, hogy látszólag maga képes a fejünk fölött történetet diktálni vagy megakadályozni. Az atombomba előállítására óta úgy tűnik fel, mintha bármi cselekvésnek és problémafelvetésnek már csak viszonylagos, ideiglenes és feltételes érvényessége lenne, mert a látóhatáron folyton ott sötétlik a konkrét lehetőség egy abszolút történésnek, amely kiolthatja minden cselekvésünket és gondolatunkat. Más érvek meg egyenesen amellett szólnak, hogy a technika a „technikai korban“ elvesztette eszközjellegét. Az ember nem ejtheti ki kezéből technikai eszközeit, ha elvégezte a munkáját, mint a korábbi idők szerszáma, a kalapácsot, az ekét vagy a lándzsát. Nem vagyunk már függetlenek eszközeinktől, mert olyan bonyolult technikai civilizációs rendszert teremtettünk, hogy abban egész emberi létünket a saját műveink kénye-kedvére szolgáltatottuk ki. A döntő mozzanat itt nem az, hogy rendkívül differenciálódott élet-berendezkedésünk megzavarása vagy szétrombolása egyszerűen szörnyű tehetetlenségre és nyomorúságra kárhoztatna minket, hanem az, hogy nem vagyunk többé szuverén urai a technikai tervezésnek, hanem mi magunk is mint eszközök vagyunk bevonva azokba. Az a munka, amit legtöbbször végzünk, apparátus-szerűen van szervezve s ez az apparátus-jelleg, amelyet az ipari munka hozott magával, életünk sok, szinte valamennyi területére átsapott, még a szellemi és művészi tevékenységre is, amely ma túlnyomórészt az u. n. „kulturipar“ keretében bonyolódik le. Az ember ma

mindenféle számításban és tervezésben egyre inkább csak „emberanyag”: kicserélhető alkatrész.

Radikálisan mutatott rá erre a minap Günther Anders bécsi kulturkritikus abban a könyvében, amelyet ezzel a háborzongató címmel bocsátott közzé: „Az ember avultsága”. Arról elmélkedik ebben, hogy az ember a maghasítással és az elektron-agyvelővel „dologgá tette”, „tudatosan feladta” önmagát, mert csak „szégyenkezhetik” gépei tökéletessége előtt, amelyekkel szemben ő, a gépek alkotója „elavultnak” kénytelen éreznie magát. Az igazság azonban az, — siet megjegyezni Holthusen —, hogy semmiféle okoskodás sem tarthatja fel teljesen az ember és a technika viszonyát. Aki ma azt állítaná, hogy utolsó zugáig megvilágította a technikai világot, ezzel csupán képességeinek túlbecsülését tanúsítaná és nevetségessé tenné ki magát. „Jótekonny homály fedi jövőnket, mint minden jövődöt — írja Holthusen. Amit bizonyossággal állíthatunk, csak ennyi: amíg az ember mérlegelni tudja sorsát a technikai világban, addig nem válhatik egészen eszközzé és alkatrészzé a modern élet-apparátusnak. Addig még bízhatik abban, hogy megőrzi szabadságát.”

A ma élő ember olyan tapasztalásra tehetett szert, amelyet előtte senki sem szerezhetett, nevezetesen, hogy a lakott világ reális egységgé vált. A két világháború, különösen a második, megtanított arra, hogy a „világtörténetet” ma már úgy kell értenünk, mint az egész föld egyetlen oszthatatlan történetét. Az utolsó tíz év politikai és technikai fejlődése megerősítette és elmélyítette ezt az élményt. Minden lényeges probléma világprobléma s nem történhetik semmi fontosabb esemény, amely ne érintene bennünket, még ha húszezer kilométerre megy is végbe tőlünk. A földet beszövő hírszolgálati hálózat olyan, mint az ideg-

rendszer, amely az emberiség testének mindenegyes részét összeköti a többivel. A nagy nemzetközi repülőtársaságok járatai, amelyek polip-karok gyanánt fogják körül a földgömböt, egymagukban is bizonyosságai az új helyzetnek. Mindehhez, ahol civilizált és történeti érzékkel bíró emberek tömörülnek, az utazó ugyanazt az ipari képet találja, a termelésnek és a munkaszervezésnek hasonló módjait, a közlekedésnek és a kifejezés eszközeinek azonos formáit. Röviden szólva: az ember helyzete ma merőben más, mint akár csak 20 éve is. Nem csoda, hogy Arnold Toynbee, az angol történész, egy hamarosan eljövendő világkultúráról beszél, amely magába öleli az összes eddigi kultúrák örökségét. Hans Freyer, a szociológus pedig a Föld bolygó „ürhajó-helyzetét” emlegeti. Holthusen nemcsak egyetért ezekkel a nézetekkel, de ami Freyer szóhasználatát illeti, külön is hozzáfűzi: „Abban a pillanatban, amikor az atomerő felszabadtásával sikerült a Nap tüzeit a földre lehozni, bolygónk mint egész került szembe szomszédaival a világűrben: az előretörés a teremtettség mindenség földönkívüli köreibé már ma a gyakorlati tervezés stádiumába lépett.”

Amíg azonban az emberiségnek története van, a világegységet csakis úgy képzelhetjük el, mint a történeti feszültségekbe és a problémákba való bevonásnak egyetemességét. Seregével vannak ma vita-tárgyak politikai és gazdasági téren, amelyek az egész bolygónkra kiható, vagyis „planetáris” kérdések, mert a földön élő emberek összességét érintik. Nyilvánvalóan ilyen kérdések az élelmezés, a népesedés, a nversanyagellátás, a nemzetközi béke fenntartása, az atomerő ellenőrzése. Ugyanakkor az összefüggések egyetemessége miatt látszólag nemzeti problémák is világproblémákká válnak. Hogy a küzdelemben, amely körülöttük

folyik, az előrehaladás mellett a hátráltatásnak is merülnek fel mozgatói, szinte magától értetődik. A világ reális egysége azonban mindenesetre olyan tény, amelyet a történet ellenállhatatlan nyomása hív elő, s ez a reális egység mind erősebben jut kifejezésre a kultúrában is. Goethe jóvendölése: „Keletet és Nyugatot nem lehet többé szétválasztani“, fényesen igazolódik napjainkban. Tudomány és bölcsélet, képzőművészet és költészet egyaránt tanúsítja azt a törekvést, hogy átlépje az egyes kultúrák határait, cserét eszközöljön a legközelebbi és a legtávolabbi, a saját és az idegen között s minden megnyilatkozásban az egyet, az időtlen igazat, az emberit ismerje fel. A buddhista Suzuki a középkori katolikus misztikusokat taglalja európai előadásaiban, az ázsiai és tengerentúli egyetemeken Rilke, Kafka, Wilder, Eliot, Sartre és Camus, Heidegger és Jaspers, Freud és Jung írásait forgatják. Thornton Wilder jelentette ki nemrégiben amerikai diákok előtt: „Azok a dolgok, amelyek közösek minden ember számára, óriási túlsúlyt kezdenek nyerni azok fölött, amelyek elválasztják őket.“ A világtörténet fogalma új tartalommal telik meg. Miként Jaspers javasolja, ma már pontos különbséget tehetünk előtörténet, történet és világtörténet között, s a világtörténetet a földi események ama szakaszától számíthatjuk, amely néhány éve vette kezdetét.

A világ egysége azonban nemcsak történeti jelenség, hanem eszme is, azaz — mint Holthusen mondja — „dialógus az emberi sors és az emberi tudatból eredő történetképes gondolat között“. A világ-egység „új történeti játszótér, ahol a maga igazságával új eredetiségben találkozhatik az ember“. A világegység: eszme s nem ideológia. Az ideológiák bonyolultak és szofisztikusak lehetnek, az eszme mindig valami nagyon egyszerű. Egy-

szerű és szükségszerű, mint a keresztény birodalmi gondolat a középkorban, vagy a francia forradalom eszményeinek híres hármassága: a szabadság, egyenlőség és testvériség. Ma tudatos és tudattalan éhség nyilvánul meg mindenütt a helyezethöz illő új politikai eszmék után. A szobajöhethő eszmék közül — véli Holthusen — talán a világegység eszméje a legalkalmasabb arra, hogy felébressze a felelősség új és jövőképes éthoszáét és elvégezze az uralkodó politikai fogalmak megfelelő átvértékelését. S bármerre is tapogassunk, a világegység ma a sorsunk, amely sodrába kapott minket és zuhogókból zuhogókba visz — gyakran se nem hallunk, se nem látunk —, de mégis örömdetes bizodalmat kelt az emberiség jövője iránt, mert ki tudná megmondani, mi minden válhatik belőle.

*

Egyik részletét ennek a jövőnek *Fritz Baade* kieli professzor vizsgálta előadásában, amely címe szerint is a 2000-ik év világgazdaságába próbál betekinteni. Amit felvázol, természetesen csak „elgondolási minta“, amelynek helytállásához elengedhetetlen feltétel, hogy az emberi értelem és erkölcs valamelyest lépést tartson a technikai fejlődés szédületes ütemével, s mindenekelőtt az, hogy a népek vezetőinek felelősségérzése megakadályozza a harmadik világháborút s ezzel kapcsolatosan az atomfegyverek bevetését. Vannak, akik egy további feltételt is ideiktatnának, nevezetesen azt, hogy ne adódjék közben súlyosabb gazdasági válság. Baade azonban megvan győződve arról, hogy ennek elhárításához a tudomány a 30-as évek óta kellő haladást tett. „Azoknak a tapasztalatoknak és megfigyeléseknek módszeres alkalmazásával — úgymond —, amelyeket az aktív konjunktúra-politika területén szerezünk, illetve tettünk, biz-

vást elérhetjük, hogy a gazdaság iránya általában emelkedő vonal legyen s ne hullámmozgás, magas csúcsokkal és igen mély völgyekkel... Elérhetjük tehát, hogy a társadalmi termelés minden évben valamivel magasabb, mint az előző évben, és minden évtizedben magasabb, mint az előző évtizedben. Ez az én hitvallásom, mint kutatóé."

Kétségtelennek látszik — fejti ki a továbbiakban Baade —, hogy évezredek óta most következő utolsó évtizedeiben az emberiség szaporodása olyan méretet ölt, amelyről nem tanúskodott még a történelem. Az emberek száma 1850-től 1950-ig 1.25 milliárdról 2.5 milliárdra emelkedett, 2000 körül azonban már 5 milliárdra fog rúgni. Alaposan eltölődik erre az időre a népfajok megoszlása is. A kínaiak és az indusok az 5 milliárdnak mintegy felét fogják tenni, magukban annyian lesznek tehát, mint ahány ember élt 1950-ben a földön. Győzik-e táplálni ezt a rengeteg embert? Csüggeteg lelkekkel szemben Baade szilárdan hiszi, hogy nemcsak győzik, de a föld igen nagy részén még javítani is tudják a lakosság élelmezésének mai, cseppet sem kielégítő színvonalát. S akkor is képesek lesznek erre, ha már semmi újat sem fedeznek fel a termelési technikában. Csupán az kell hozzá, hogy mindazt, amit eddig megismertünk, fel is használják a mezőgazdaságban. Ne feledjük például, hogy ezidőszereint a föld mintegy 350 millió földművelő családjá közül 250 millióan még mindig a kézzel lendített kapa vagy az óegyiptomi faeke az egyetlen szerszáma, 90 millió család legfeljebb az állati vontatású vasekéig jutott el s mindössze 10 millió család rendelkezik motoros vagy másfajta gépekkel. Hasonló a helyzet a mezőgazdasági technika egyéb területein is. Műtrágyából például alig 10%-át használják annak a mennyiségnek, amely az adott ég-

hajlati és talajviszonyok mellett kívántatnék. A legfontosabb terményeknek csupán emiatt elmaradó többlete túlszárnyalja a világ jelenlegi egész termését. Ha a növényi tápanyagok indokolt adagolása mellett a vetőmag kezelésében és az elősdiek leküzdésében is általános-sá válnának a modern eljárások, akkor a világ élelemtermelését a mainak máris háromszorosára emelhetnék. Gondoljunk végül arra, hogy az öntözésre alkalmas vizek kihasználtsága messze esik még a 10%-tól is. Abból az évenként 27 billió köbméterre becsült vízmennyiségből például, amely a folyókkal ömlik a tengerbe vagy a talaj mélyébe szívárog alá, legfeljebb 1.5 billió köbmétert vesz ki mesterségesen a mezőgazdaság. Kevés folyót találunk, amelyet a forrástól a torkolatig akként szabályoztak volna, hogy három dolgot biztosítsanak: öntözővizet, árvízvédelmet és elektromos energiát. Mindezt összevéve méltán következtethetünk arra, hogy a földön termelhető táplálék teljesen elegendő lesz 5 milliárd ember ellátására, hozzá még a mainál lényegesen magasabb fokon. Ám — jegyzi meg Baade — akkor is még alig a feléig aknáztuk ki a bolygónk nyújtotta élelmezési lehetőségeket.

Ami azonban alighanem sokakat meg fog lepni, Baadenak az a megállapítása, hogy a mezőgazdaságnak e jóval nagyobb termelés elérése nem lesz szüksége további munkaerőkre, mi több: hogy a föld élelmezési tartalékait lehető gyorsan és eredményesen feltárhassuk, egyenesen csökkenteni kell a jelenleg mezőgazdaságban dolgozók számát. A szociológiának meglehetősen közkeletű felismerése ez. Az igazság az, hogy a mezőgazdaság a föld széles területein munkaerővel való túltelítettségben szenved. Különösen vonatkozik ez azokra a tájakra, ahol a paraszt kapával vagy faekével végzi munkáját. A gazdasági haladás nem is képzelhető

másként, csak úgy, hogy e háladdal karöltve a mezőgazdasági dolgozóknak nemcsak az arányszáma, hanem az abszolút száma is fogyatkozik. Jól érzékelteti ezt az USA, ahol 1910-től 1950-ig a mezőgazdasági dolgozók száma 13 millióról 8 millióra süllyedt. Még beszédesebb a következő számsor: 1830-ban egy mezőgazdasági dolgozó csupán négy embert látott el táplálékkal, 1900-ban már hetet, 1930-ban tizet, manapság huszat, 1975-ben pedig egyetlen földművelő legalább 25, 2000-ben legalább 40 ember ételmezéséről fog gondoskodni.

A társadalmi rétegződésnek tehát az eddigiehez képest világszerte alaposan meg kell változnia s meg is fog változni. Jelenleg a világ kerekén 1 milliárd dolgozója közül 600 millió tevékenykedik a mezőgazdaságban, 400 millió a mezőgazdaságon kívül, s utóbbiak sorában 180 millió az ipari munkás. Ha a most következő négy évtizedben sikerül a munkaerőket a technikai fejlődés kívánta mértékben átállítani, akkor a mezőgazdaság 2000-ben is beéri a mai 600 millió létszámmal, míg 1.4 milliárd dolgozó a mezőgazdaságon kívül keresi meg a kenyerét. Egyértelmű ez azzal, hogy az addigi egész népszaporulat számára a mezőgazdaságon kívül kell megélhetést biztosítani. Ez azonban annyira nem lehetetlenség — mondja Baade —, hogy a számítások szerint a föld igen fontos területein még a mai is jóval kevesebb munkáskezet fog lekötni a mezőgazdaság. Kézenfekvő persze, hogy annak az iparnak kifejlesztése, amely nélkül nem képzelhető el sem a mezőgazdaság, sem a mezőgazdaságon kívüli lakosság foglalkoztatása, óriási beruházásokat követel. Ezeknek a 2000-ig végzendő beruházásoknak értékét Baade 4 billió dollárra becsüli. Fantasztikus szükségletnek tűnhetik fel, de mint Baade bonyolult számításokkal kimutatja, nincs mi-

ért aggódnunk, mert bízást ráhatagkozhatunk a fokozódó beruházások és fokozódó termelékenység áldásos körforgására. Szembetűnően igazolja ezt a népi Kína, ahol az első öt éves tervben előírt iparosítást szinte minden külföldi segítség nélkül vitték keresztül. S a kínai eljárást vette most alapul India is a maga második öt éves tervéhez. „Nem az fog történni tehát — hangoztatja Baade —, hogy a régóta fejlett ipari országoknak nagyon nagy segítséget kell majd nyújtaniuk az elmaradott országok részére, hanem az, hogy sokkal kevesebb alkalmuk lesz segítséget nyújtani, mint ahogy némelykor szeretnék.”

Tisztában kell lennünk azonban azzal is — folytatja Baade —, hogy a gazdasági lehetőségek egymagukban még korántsem elegendőek. Gyermekeink és unokáink csak akkor köszönhetik örömmel a 2000-ik évet, ha mihamarább sikerül minimumra csökkenteni a nemzetközi feszültségeket s ennek nyomán emberséges feladatokra terelni át a fegyverkezési kiadásokat. Gyors ütemben fel kell emelni az elmaradott országokban a közműveltséget. Japán ma egy hektáron 40, Kína 20, Indonézia 10 mázsa rizst termel, ugyanakkor a japánoknak alig 10%-a, a kínaiaknak nemrégiben még 50%-a, az indonézeknek 90%-a írástudatlan. Gondoskodni kell arról is, hogy kellő számban álljanak rendelkezésre megfelelően képzett mérnökök. Ha világátlagban 50 ipari munkásra számítunk egy mérnököt, akkor 2000-ben 14 millió mérnökre lesz szükség. Nincs kizárva azonban, hogy ennél is jóval többre, mert egyes szakértők szerint a növekvő automatizálás 25-re fogja csökkenteni az egy mérnökre eső ipari munkások számát.

Am még ezeknek a feltételeknek teljesítésével sem értünk a végére. A Nobel-díjas Max Born, amikor

véleményét kérték arról a problémáról, amely elé a fizika haladása állította az emberiséget, ezt válaszolta: „Borzalmas tenyegestést és sugárzó reménységet hoz magával az új. A fenyegetés, hogy az emberiség megsemmisítheti önmagát, a reménység, hogy paradicsomot varázsol a földre. A természetkutatás megadta mind a két lehetőséget, rajtunk a választás.” A 2000-ik év világgazdaságának azt a képét, amely kirajzolódik a tudomány előtt, Baade szerint már csaknem földi paradicsomnak nevezhetnők, mert nem lesz, illetve nem kell, hogy legyen benne éhség, munkanélküliség és szegénység. Az azonban, hogy az emberiség útja ne az öngyilkosságba, hanem a paradicsom közelébe vigyen, már nem az anyagi, hanem a szellemi s elsősorban az erkölcsi erőkön múlik. „S nekem meggyőződésem — fejezte be Baade —, hogy reményeink csak akkor valósulhatnak meg, ha az emberiségnak az a része, amely kereszténynek nevezi magát, teljes komolysággal veszi és átéli kereszténységét. Semmiképen sem érthetek egyet azzal a bécsi kultúrkritikussal, aki nekünk, mai embereknek szemünkre veti, hogy már nem illünk bele a világba, mert elavultunk. Ellenkezően. Szerintem a mai embernek éppen az a baja és hibája, hogy nem épült bele elég mélyen azokba a nagyon régi felismerésekbe, amelyekhez az emberiség közel 2000 éve jutott. Az kellene, hogy a mai ember sokkal nagyobb teret adjon mindennapi életében Krisztus tanításának és sokkal szorosabb értelemben vegye ígét, mint ahogy cselekszi. Vonatkozik ez különösen Krisztusnak arra a tanítására, amely ellen oly sokan leginkább háborognak, nevezetesen arra a tanítására, amelyet Krisztus a galileai hegyen hirdetett meg: „Boldogok a szelídek, mert ők lesznek birtokosai a földnek.”

Ezekután nem lephet meg, hogy az atomerő hasznosításának olyan kiváló szakembere, mint *Siegfried Balke* műegyetemi professzor, éppen a szellemtudományok feladataival foglalkozott. Bevezetőben kifejtette, hogy szerinte nem a mérnökök, hanem elsősorban a teológusok, a bölcselek és a történészek hivatottak a technika lényegének, az ember és a technika viszonyának tisztázására, valamint a modernkori technika megírására. Azért ők, mert miután az ember valóban „homo faber”, „szerszámkészítő” is, a technikusok könnyen áldozatul esnek a siker mámorának s egyébként is hajlamosak arra, hogy miként a természettudományokat, ugyanúgy a saját alkotásaikat is nemcsak Istentől, de az embertől is függetlennek tekintsék. Belejátszott ebbe, hogy a humanizmus felbomlasztotta a tudományok egységét, amelyen a görög bölcselet, majd a kereszténység dolgozott, utána pedig a racionalizmus, amikor rangsorba foglalta az egyes tudományokat, keresztülvitte a szellemtudományok és a természettudományok teljes különválasztását, amit már a renaissance előkészített. Holott, hogy a technika önállósulása milyen egészségtelen helyzetet alakít ki, arra napjainkban már az átlagember is rádöbbenhetett.

Nagy költők és gondolkodók korán megérezték a mi aggodalmainkat. Dzsung Dzsi, a kínai bölcse már két és félezer évvel ezelőtt figyelmeztetett arra, hogy a gépek még veszedelembé dönthetik az embert. A Prometheus-mitoszban és a Daedalus-regében benne van a felismerés, hogy a technikát az emberi szempontoknak kell fékezniük. Érdekes a Goncourt-testvérek feljegyzése 1869-ből. Asztaluknál híres tudósok beszélgettek a jövőről. Pierre Berthelot azt jósolta, hogy az ember rá fog jönni az atom szerkezetére s akkor majd előbb-utóbb a Napot is tetszése sze-

rint oltja el vagy gyújtja ki, akár a gázlámpát. Claude Bernard szerint az ember annyira ura lesz a szerves élet törvényeinek, hogy „Istennel versenyezve teremtheti az életet“. A vendéglátó gazdák egyike nem állhatta meg, hogy oda ne biggyessze beszámolójának végére: akkor pedig Isten leszáll a földre, megcsörgeti kulcs-csomóját s oda szól az embereknek: „Itt az ideje, Uraim, zárunk!“

Nem kétséges, hogy a technika az emberi szellem funkciója — mutat rá Balke —, ha azonban funkció, akkor nyilvánvaló, hogy nem igényelheti magának az abszolútum jellegét. Fogalmilag is el kell utasítanunk tehát a „technokrácia“ eszméjét, amely az egész gazdasági és társadalmi rendet kizárólag a technikai teljesítményekre akarná alapozni. Eppen azonban mivel a technika csak funkció, a technikusok semmiképpen sem vállalják a felelősséget egy olyan helyzetért, amelyet nyilvánvalóan nem ők teremtetek. Mert ha igaz is, hogy a technika megadta a lehetőséget az emberiség elpusztítására, ugyanaz a technika megadja a lehetőséget a veszedelmek kiküszöbölésére is. A technikai eredményekkel való viszárszálést illető döntés pedig nem a technikusok, hanem a politikai tényezők hatáskörébe esik. Ha a technikus nem is tagadja, hogy alkotó hevében olykor kissé aggálytalanul bánt a lehetőségeivel, mentességül szolgál, hogy mindenkor bizalommal támaszkodott azoknak a szellemi szabályozó erőknél hatályosságára, amelyek felé nevelésénél és a társadalmi hagyományoknál fogva hittal tekintett. Esetlegesen tévedéséért majd ő is megfizet, ám a kínzó gondolatnak, hogy téved-

hetett, még inkább arra kell ösztönöznie, hogy a maga részéről is minden tehetségével igyekezzék helyreállítani és egységbe fűzni a szellemi kapcsolatokat azon a mindenségben belül, amely Isten műve és marad.

A technika a funkcionálisnak birodalmába tartozik — akkor is, ha vívmányainak eredete az eszmék birodalmában gyökerezik —, a technikusnak tehát magának is oda kell hatnia, hogy az ember mindenkor úr legyen e funkcionális függőségek fölött s ne engedje általuk hányatni magát. A technikus sem tulajdoníthat a technikának olyan „felsőbbrendű hatalmat“, amely előtt az embernek ellentmondás nélkül meg kellene hajolnia. Nincsenek „öntörvényszerűségek“, amelyeket a racionalista módszer olvas ki a félreértett természet tudományokból, hogy ilyen módon az ember kivonhassa magát az erkölcsi felelősség alól. A technikusnak nagyon is át kell éreznie erkölcsi felelősségét, annál is inkább, mert a technikai fejlődést sem fel nem tartóztathatjuk, sem vissza nem fordíthatjuk. Meg kell azonban óvni ezt a fejlődést a barbárság veszedelmeitől, aminek egyetlen módja, hogy a technikát egy olyan rendbe iktatjuk be, amelyet az emberi szellem határoz meg.

„A technika — fejezte be előadását Balke — nem mint rendező hatalom, hanem mint a rend szolgálja szenvedni ma a világ szellemi ziláltságát. Ami után vágyik, a „religio“ a szellem tudománnyal, a rend helyreállítása eszme és funkció között. Érzí, hogy felelősségének területét nem határolják körül a technikai fejlődés racionális lehetőségei.“

A KIS ÚT

Jó katolikus vagyok, és hű akarok lenni egyházam előírásaihoz. De az én esetemben ezt csak lelkem legnemesebb, legbensőbb érzései ellen tehetném. Én ugyanis nem az én érdekemben egyeznék bele házasságunk felbontásába, hanem egészen ellenkezőleg. Én a férjemet most is szeretem, de ő kijelentette, hogy csakis azzal a másik asszonnyal lehet boldog. És éppen mivel szeretem, és önzetlenül szeretem, hát szabadon engedem. Nem akarok boldogságának útjában állani. De meg legbensőbb asszonyi büszkeségem is tiltakozik az ellen, hogy olyan székér után szaladjak, amelyről letettek engem. Ennyi önérzet már mégiscsak lehet bennem...

Kérem, higgye el, hogy őszintén együttérzünk Önnel, és teljesen méltányoljuk nobilis gondolkozásmódját... amely azonban élenken mutatja, hogy katolicitásunkat mennyire megfertőzte a liberalizmus álhumanizmusa. Kérjük, ne zárja el szívét, amikor — az Ön érdekében is, de főleg az igazság érdekében — nemes lelkének néhány tévedésére mutatunk rá.

Ön önzetlenségből nem akar férje boldogságának útjában állni. Először, nagy tévedés! Önnek sem jogában, sem módjában, sem hatalmában nincs férjének „útjában állania, vagy nem állani”. Itt nincsen szó arról, hogy Ön mit akar. A katolikus házasság Isten színe előtt létrejött örökös egyesülés, amely Önt ugyanúgy köti, mint őt. Egyiküknek sincs jogában a másikat elhagyni, vagy szabadon bocsátani. A házasság nem alkalmazotti viszony, amelyben kölcsönös megegyezéssel lehetséges a felmondás, — sem börtön, amelynek kulcsa a másik fél zsebében van, és úgy rendelkezik vele, ahogyan jónak látja. A házasság egy-testtlévés és éppen úgy nem választható széjjel, mint ahogy a test nem hasítható ketté és a lélek nem választható el a testtől csak a legsúlyosabb bűn, az öngyilkosság árán.

A második tévedés, az ura „boldogsága”. Fogadjuk el, hogy ő most boldogtalan. Űzi, nyugtalanítja egy teljesületlen vágy, rendezetlen körülmények, lelkiismereti nehézsé-

gek, bizonytalan jövő. Nézzünk szembe a boldogsággal, ami reá vár, ha Ön „szabadon bocsátja”. Ön ma három gyermek anyja, és — bocsánat — már mégsem bakfis leányka, aki úgy gondolja el a házasságot, hogy a végre révbejutott szerelmesek már most éjjel-nappal egy mirtuszbokor tövében ülnek és boldogok. Tovább nincs.

Nem gondolja, hogy férje szígyenkezve fog a most tizenkét éves (és mint írja „apja-büszkesége”) fia szemében egy kérdést olvasni, amelyre nem mer feleletet adni, mivelhogy felelősségtudatos férfit szeretné nevelni? És a kislány... Igazán gondolja, hogy az apa boldog lesz abban a tudatban, hogy az ő kislánya is úgy jár majd egyszer, ahogyan járt az anyja: fehér szívvel és fehér virággal Isten templomában örök frigyre nyújtja kezét valakinek (egy olyan férfinak, amilyen ő, az apa) és az egy szép napon azt mondja neki: „Belőled most már elegendő volt, most te is, én is próbálkozzunk mással!” És a pici pólyás, a harmadik... az már úgy ismeri csak az apját, hogy van valahol egy idegen úr, akihez időnkint elviszik, és akit úgy kell szólítani, hogy „édesapám”. Gondolja, hogy boldog lesz így a férje?

És gondolja, hogy boldog lesz, ha gyermekeit vásárnaponkint, vagy egy havonkint egyszer, szépen kimosdatva, kivasalva, ünnepélyes szorongásban láthatja vendégül? Ha új otthonában nem lesznek

gyermek... nem fog-e abból a szerelmi garzonlakásból odavágyódni az igazi családi otthonba, ahol gyermekei élnek, nevetnek, rosszalkodnak, nőnek, fejlődnek, alakulnak... És ha vannak új gyermekek az új otthonban... nem lesz ebből szükségszerűen féltékenység, összehasonlítgatás, gyanakvás, irigység, elhallgatás, titkolódzás, félreértés, félremagyarázás, hazudozás, harag stb? Hogy néz majd az új mama a régi gyermekekre, hogyan néz ő maga a kétféle gyermekre, és hogy néznek azok egymásra? Boldog lesz közöttük a férje? Az az érzéki vonzás, amely most elragadja őt családjától, elég lesz-e arra, hogy mindezekkel szemben boldoggá tegye?

Igen, tudjuk, szinte halljuk a harmadik tévedést, amit felénk kiált: de hiszen nem én hagyom el, ő választja így, nem futhatok olyan szekér után stb. Itt a harmadik tévedés. Nem futhat olyan szekér után? De igenis futhat. Mert ez nem egy ilyen-olyan az útfélen véletlenül meglátott akarki-szekere. Ez az öné, és a családjáé. Ezen rajta van az élete párja eszméletlen állapotban, rajta a három apró gyermeke és egy idegen kocsis, a vak szenvedély suhogtatja az ostort fölöttük. Asszonyom, nem fut a szekér után? Dehogynem, jaj dehogyan is nem! Zakatoló szívvel, lihegő mellet, megfeszült inakkal rohan utána és erejének végső megfeszítésével utol is éri és a tíz körmével belekapaszkodik és visszakerzi.

Hogv ezt gyakorlatilag hogyan viszi keresztül, arra nemcsak azért nem adhatunk tanácsot, mert nem ismerjük sem az embereket, sem a körülményeket, hanem azért sem, mert itt nem ésszel kell a dolgokat megoldani, hanem helyes női ösztönnel... meg kell hódítani (újrahódítani) kész asszonyi leleménnyel, amely önérzetének biztonságában alázatos tud lennie, határozottságában tud hallgatni, várni, türelemmel lenni, megérteni, megbocsátani, férjének mostani eltévelyedését úgy kell tekintenie, mint egy balesetet, amely neki magának is fájdalmas, amely talán zúzódásokat, töréseket okoz neki, sőt talán meg is nyomorítja, de amelyet Isten segítségével mégis csak túlélnek, és ketten együtt a gyógyulás útjára terelnek.

Egy tanácsot azonban mégis csak adhatunk: ne vigye ezt az ügyet emberhez, hanem csakis Istenhez. Ne panaszkodjék se anyjának, se testvérnek, se barátnőnek, se szomszédnak. Igen, amit ura most tenni akar, az durva hűtlenség. De amit a nők tesznek, amikor férjük gyengeségeit, bűneit kitergetik, az is hűtlenség és nagyon hasonlít Noé fiainak vétkéhez, akik nem rejtették el atyjuk részegségét mások előtt.

Isten elé vigye bánatát, imában kérjen kegyelmet az ő és önmaga számára és ne sértett ellenfél, hanem jóságos őrzőangyal módjára álljon férje oldalán és biztosan meg is tarthatja őt majd gyermekei, önmaga és az Úristen számára. F.

NAPLÓ

AZ ÖTVENÉVES IJJAS ANTAL. — Ijjas Antal is átlépte ötvenedik évét az elmúlt esztendőben. Illendő, hogy megemlékezzünk róla, éppen ezeken az oldalakon, amelyeken az elmúlt hat-nyolc év alatt a maga műfajában, a nagyméretű elbeszélésben, a tudás és művészet teljességével végre kibontakozott. De sok kapcsolat fűzi őt a régi, 1944 előtti Vigiliához is; egyike volt legkorábbi munkatársainak, mai formájuk felé utat törő elbeszélései itt jelentek meg s a folyóirat egy évfolyamát mint szerkesztőtárs is jegyezte. E jegyzet írójának úgy kell szólnia róla, mint régi ismerősről. Ijjas Antal a Korunk Szava indulásának évében, 1931-ben jött fel Budapestre, vidéki egyetemi évek és sok hányódás után, s akkor a legbensőbb hitbuzgalmi sajtónál és irodalomnál kötött ki, s az egyházi szaktudományok között az egyháztörténelemnél. A nyolc kötetből álló a Magyarországon idáig legnagyobb terjedelmű egyetemes egyháztörténetnek egyik szerkesztője volt s három kötetnek szerzője is. „A reneszánsz és hitszakadás kora”, „A fejedelmi abszolutizmus kora”, „A jelenkor egyháztörténete”. Közben szinte akadályozottnak látszott abban, hogy szépirodalmat írjon, szinte csak úgy mellékesen jelentek meg tollából a német katolikus irodalom legnagyobb alakjának, Gertrud von le Fortnak két regénye fordításban („A ghetéből jött pápa” és „A magdeburgi Mennyező”). az eredetiek stílusát tökéletesen felidéző szóvarázslattal. Ijjast fordítóként is leginkább a történelem érdekelte, s mint író is az időben és térben távolabb eső tájak pátosza látszott vonzani. Egyidőben, amikor ezzel foglalkozott leginkább, elkönyvelték a korai és teljében álló olasz reneszánsz írójának: a gyermekifjú Dantéről, Szienai Szent Katalinról, Pico della Mirandoláról jelent meg regénye. A szakértők leginkább „Üzenet” című elbeszéléskötetére figyeltek fel. Ennek főként címadó elbeszélésében jelentkezett az a művészete, amely már a mai felé mutat, viszont méltánytalanság lenne meg nem említeni külön „Mirandola fordulása” regényét, amely szintén érett, európai mű. Akkor jelent meg, amikor a magyar katolicizmus minden érdeklődését az eucharisztikus világkongresszus kötötte le, a magyar irodalomét pedig a népi írók történelmi jelentőségű feltörése. Az olvasókra mind lenyűgözően hatott és hat máig is, — a kritika azonban mással volt elfoglalva. Nem vették észre, hogy talán még olasz regény sincs, amelyben úgy élne, lélegzene Firenze, olyan élő erővel mozogna Lorenzo Medici és Savonarola, mint Ijjas Antalnál. De azért az író pályafutásában — átmeneti elkedvetlenedése ellenére is — jelentős volt: ezzel a regénnyel vette át és olvasztotta magába azt az európai katolikus témakincset, amely nemzetek felett áll. Ez a témakincs azután diadallal vonult be későbbi nagy elbeszéléseibe. Ezekről szinte feleslegesnek látszik szólni olyan olvasók előtt, akik valószínűleg mind emlékeznek rájuk: a sort megnyitó nagy Talleyrand-történetre, a Goethéről szólóra, legutoljára a nagyverejű VII. Pius-elbeszélésre („Öszentsége gyónása”). Mi azonban, íróársakként és jóbarátokként éppen ezek kapcsán akarunk írni róla, mert ezek a történetek, ha nem is jelentek meg még kötetben (reméljük, sor kerül erre is), megérdemlik a méltató tanulmányt. Ujdonságuk még az irodalom szakmabeli kérdéseivel nem foglalkozó olvasó számára is érthető. Amennyire át tudjuk tekinteni a katolikus világirodalomban az elbeszélés helyzetét, szerzőit és alkotásait, nem ismerünk hasonló eredményű kísérletet arra, hogy húsz-harminc gépelt oldalon valaki össze tudja préselni egy regény vagy dráma teljes anyagát, jelentős szereplők teljes egyéniség- és sorsrajzát adja, tökéletes kor- és háttérrel, s azon túl még vala-

mit. Amikor az olvasót már egészen lehengerelte és lenyűgözte az, hogy amit olvas, tökéletes valóság, jön egy váratlan fordulat a regénybe (én nem tudom másnak nevezni ezeket az elbeszéléseket): egyszerre bele-sűrült a természetfölötti. Gondoljanak csak vissza azok, akik emlékez-nek rá, hogy Talleyrand dolgozószobájában, miután az olvasót lenyűgözte egy érzelmi történet s a korabeli Páris legapróbb vonásáig menő hiteles-sége, egyszerre csak ott ül a királyi hercegnőből lett karmelita apáca látomás-alakja és elmond valamit, ami mindnyájunknak szól, elmond valamit Isten szeretetéről. Vagy a római Goethe-novellában, amit a szerző oly tökéletesen öltöztetett fel egy költött Goethe-levél stílusába, hogy vol-tak, akik azt hitték, valódi Goethe-levelet olvasnak, a római Campagna tüzes látomása után következik Goethe álma s benne Szűz Mária s a vele való feledhetetlen beszélgetés. „Kicsoda Ön?” — kérdi Goethe. — „A megváltó Anyja — feleli derűsen a látomás asszonya, — de kérem, ne féljen tőlem!” Ez a kölcsönös önzés, amely egymagában is oly töké-letesen idézi fel a XVIII. század külsőségeit, egyben lelkiületét, finom lelitalálást. Általában a szerző szinte bűvésze a kor felidézésének. S ha valaha az volt róla a benyomásunk, hogy óriási anyagtudása akadályozza a kibontakozásban, akkor ez a kifogás ezekkel az elbeszélésekkel eltűnt. Ijjas Antal számára ma már szárnyakat jelent az történelmi szaktu-dás, amellyel egyformán teljes hitelességgel idézi fel a XVIII. századi Párizst, vagy Rómát, vagy Velencét, a középkort vagy újkort, Szent Pál Cezareáját, vagy Szent Agoston Karthágáját, vagy a hellénizmus korá-nak Egyiptomját. De mindez csak háttér az egyetemes mondanivalóhoz, amelyhez — úgy sejtjük, — végeredményben biblikus és mélylélektani tanulmányai segítettek. Nemcsak a magyar, de az európai katolikus frók között is kevesen ismerik úgy az emberi lelket, a misztikát, a Ke-gyelmet, cőt talán a Démont is, s ezek munkálkodását az emberek-ben, mint ő. A saját zárkózott és makacs útjain, úgyszólván mindenki-től elkülönözve ért el idáig. De az eredmény megérte, s nagy értékeket hozott magyar és katolikus viszonylatban egyaránt. (Possonyi László)

A BUDAPESTI TERÉZVÁROSI PLÉBÁNIATEMPLOM szentélyének diadalívét két újonnan felállított szobor díszíti. Egyik Jézus Szívét, a más-ik Mária Szeplőtelen Szívét ábrázolja. Mindkettő a nagyon tehetséges szobrászművész, N. Kovács Mária alkotása. A két szobor, amellet, hogy önmagában is kitűnő alkotás, néhány olyan tanulságot ad, melyen érdemes elgondolkozni mindenkinek, aki lelkesedik templomaink szép-ségéért.

A szobrászművész színes terrakottában valósította meg elgondolá-sát. Jézus Szívénél a komoly tekintetű Megváltót és Bírót ábrázolta, Mária Szeplőtelen Szívének képében pedig a názárethi szűz leányt, aki felajánlja magát, tisztaságát a Szentléleknek. Anyaga, a színes terrakotta az, aminek alkalmazásáról egyházművészetünkben érdemes szólni.

A színes szobrot mindig szerették a hívek. Nem azért, mintha a szín valóságosabbnak, testszerűbbnek mutatná kedves szentjüket, vagy legalább is legnagyobb részüknél nem azért. Még akkor se, ha olyasmit emlegetnek, hogy: „a színes szobor jobban hasonlít”. A szín enyhíti, fi-nomítja a szobor anyagszerűségét, amely sok embert határozottan zavar áhitatában. A szobor anyaga, akármilyen nemes is, megakasztja képze-létét, elébe áll annak, akit ábrázolni kíván. Mivel az egyházművészet al-kalmazott, és nem önmagáért való művészet, figyelembe kell venni az ilyen tényeket.

Nem véletlen tehát, hogy templomainkban a kora középkor óta sok a színes szobor. Viszont tény az is, hogy nem minden anyag tűri, hogy színezzék, befesték. Vagy annyira nemes, hogy silánynak hat rajta a festék, vagy olyan a jellege, hogy az nem tud hozzásimulni. Arany, márvány csak egészen nemes, drága színező köntöst tud magára öltetni. A gipszen merevnek, hamisnak és olcsónak hat minden festés. Nem színes, hanem mázolt lesz.

Amíg a hívek fent említett része érzékeny a márvány, a kő, bronz meztelen anyagszerűségével szemben, a festett gipsz vásáriasságával szemben teljesen érzéketlen mindaddig, míg szemét fel nem nyitják. S ez a szemnyitogatás egyike a legnehezebb feladatoknak. Évtizedes nevelő munka, vándorkiállítások sorozata kellene hozzá, ahogyan Lengyelországban folyik a papság, a sajtó és a művészek összefogásával a hívők egyház-művészeti képzése immár hosszú évek óta.

Színes szobornak a fán kívül legalkalmasabb anyag a terrakotta és a majolika. Azáltal, hogy a festő anyag és a máz ráég, valósággal egyesül a színnel és magába szívja azt. Nemessé válik, sugárzóvá, egyformán tud szólni a művészileg iskolázatlanokhoz és az igényeshez, igényesebbé teszi a gyengébb ízlést, pallérozza a látást. Ezenkívül sokszorosítható, tehát olcsóvá lehet tenni, meg tudják venni szerényebb anyagi eszközökkel rendelkező egyházközségek és templomok is.

Nagyon figyelmebe lehet ajánlani művészeinknek, de mecénás papjainknak és egyházközségeinknek is ezt a két anyagot. A majolikának nálunk hagyományai vannak. A régi magyar fazekasipar számos olyan fogást, eljárást ismert és alkalmazott, melyeket maig is megcsodálunk. Éppen Kovács Mária esete a példa rá, mit jelent a művész számára, ha oda tud és mer nyulni e hagyományokhoz. Itthon és Itáliában márvánnyal, kővel és bronzal kezdte a háború előtt és alatt. A háború után, mikor egy ideig családjával — négy gyermekével és férjével — Szegeden lakott, felfedezte a maga számára a hódmezővásárhelyi öreg fazekasmestereket, akik féltve őrizték az apáiktól örökölt titkot, a futtatott mázasok készítésének módját és fogásait. Őt esztendő fáradságos és nem egyszer megalázó tanulását és munkáját vállalva elleste az öreg mesterek titkát. S amit tanult, olyan sugárzást ad műveinek, ami külön helyet biztosít számára.

Az imént a lengyeleket említettük. A lengyel népművészet tele van vallásos elemekkel. Népművészeik számtalan változatban alkotják a különböző Jézus- és Mária-szobrocskákat is. Nos, a lengyel magas művészet — nemcsak egyházi, de laikus vonalon is bátran merít e szobrocskákból. Népi fazekasságunk alkotásaiból meríthetnek a mi művészeink is.

S ha nem is máról holnapra, de lassan kiszoríthatják templomainkból a silány minőségű és mázolt gipsz-szobrokat. (S. F.)

LUCRETIUS élete és költészete rengeteg vitára adott alkalmat. Élete azért, mert csak mondai adatok maradtak fenn róla, azok is rendkívül homályosak. — (állítólag Krisztus előtt 52-ben elborult elmével öngyilkos lett, halálát Szent Jeromos szerint valamiféle szerelmi bájital okozta) —, költészete pedig azért, mert mint az új dolgok általában, ellentétek csíráját hordta magában.

Mert újnak nagyonis új és meglepő volt ez a költészet, az atomok és magvak legendaszerű magasztalása. Valószínűleg az elegáns Cicero is csodálkozva olvasta, mikor kiadásra készítette elő. Talán még a száját

is lebiggyesztette kissé, ő, a cirkalmas fordulatok mestere, mikor e hivalkodó egyszerűségű költemény végére jutott. A Catullus-epigrammákhoz szokott római fölnek szokatlan is lehetett a súlyos filozófia, mely Lucretius tankölteményéből (A természetről) árad. Ez teszi művét nehéz, nagyon nehéz olvasmánnyá. Ahogy a természettudományos értekezések általában nem népszerűek, úgy e természetről írt tudós dicsőítés sem lehetett azzá. A művelt rómaiak azonban fölismerték értékét:

Költőnk fennkölt versei akkor válnak avulttá,
Majd ha a földnek vet véget a gyilkos idő —

írta Ovidius; s a következő nemzedék már Lucretius nyomán építette bele költői világszemléletébe a filozófiát. A IX. századig megszokítás nélkül olvasták és magyarázták. A reneszánsz korában újra „fölfedezték”, s ettől kezdve máig újra és újra kiadják és olvassák is.

Népszerű *olvasmánnyá* azonban soha nem lett; soha nem is lesz az. Inkább csak kószolgatjuk, ízlelgetjük furcsa-fanyar sorait. Néha megrendülten borul le a „dicső természet” előtt, de minden mondatába belejátszik a római pesszimizmus, a kielégületlenség, kilátástalanság érzése. De mit is várhatnánk egy pusztá természet-filozófustól?

Részleteiben azonban, különösen az énekek bevezetéseiben nagyon szép. Ezek a részek bizonyítják, milyen erős költő volt. Az első ének bevezetése, a híres Venus-himnusz máig mintája a költői átélés nemes kifejezésének. Szemlélete néha, lendületesebb perceiben már mintha Vergiliusra emlékeztetne:

Lám, gyakran mily gyorsan válik az ég beborulttá,
Bár az imént még legderűsebb képét mutogatta.
Azt hinnéd, a sötétség mind ide szállt a pokolból
S kormával megtölti az ég roppant üregét most:
Úgy fenyeget fentről a komor felhőknek öléből
Támadt szörnyű félelem arca az éji sötétben...

Amikor 1874-ben Somogyi Antal közreadta Fábíán Gábor műfordításait, a Lucretius-fordításról ezt írta bevezetőjében: „Néhol az ódon zamat, néhol a tárgy bonyolultabb volta, s még az is, mit Lucretius maga is megemlít: hogy idegen (görög) forrásokból merít, csak kitartó szorgalommal és sok segédeszköz felhasználásával teszi lehetővé a szinte rejtelmes szöveg hüvelyezését.” Valóban. Lucretius tolmácsolása nem kis föladat.

Tóth Béla most megjelent fordításának előzményei vannak: Fábíán Gábor teljes magyar Lucretiusa, Meller Péter és Vas István szemelvényei. Állítsuk egymás mellé mutatóban a fordítások első sorait. Fábíán Gábor tolmácsolása:

Aeneadák szülejek, gyönyör emberi s isteni nemnek,
Drága Venus! ki az ég iramos bolygói alatt a
Gályabíró tengert s gabonáttermő anyaföldet
Népesíted...

Meller Péternél:

Aeneadák szent anyja, halandók s istenek élve,
Tápláló Venus, ég boltját, hol a csillagok úsznak,
Gályavívó tengert, a kalászttermő televényt is
Jöttöddel ki betöltöd...

Vas István fordítása:

Rómaiak termő ősanyja, a mennynek, a földnek
Gyönyöre vagy, Venus, ki a sikló égi jelek közt
Ünnepet adsz a gyümölcselhajtó földeknek, a bárkák
Tengernek...

Tóth Béla új fordítása:

Római népünk anyja, halandók s istenek üdve,
Megtartó Venusunk, ki a bolygó égi jelet s a
Gályás tengert, dús földünket megsokasítod
Sok-sok néppel...

Irjuk ide latinul értők számára az eredetit is:

Aeneadum genetrix, hominum divumque voluptas,
Alma Venus, caeli subter labentia signa
Quae mare navigerum, quae terras frigiferentes
Concelebras...

Kitetszik ebből a kis összehasonlításból, hogy a legmodernebb, a mondatot legszabadabban kezelő fordítás Vas Istváné, de a leg-„lucretiusabb“, a latin hangulatát legjobban visszaadó a legrégebb: Fábrián Gáboré „iramias bolygóival“, „gályabíró tengerével“ és „gabonatermő anyaföldjével“. Talán azért van ez, mert időben ő van legközelebb ahhoz a korhoz, amikor a magyar gondolkodásnak a latin volt a mintája.

Tóth Béla tolmácsolása néhol, kissé nehézkes, néhol szürke. De páratlanul nehéz volt az eredeti, Lucretius közismerten a „legfáradtságosabb“ auctor; egészében lefordítani nagy és szép teljesítmény. De a fordítás előtt szívesebben láttunk volna esszészerű bevezetést (esetleg a lektor, Szabó Árpád tollából), mint ilyen elvont Epikuros-z-elemzést. (R. L.)

A KRAKKÓI MÁRIA TEMPLOMNAK az idén Nagyboldogasszony napján nagy ünnepe volt. Tizennyolc esztendei bolyongás után visszakerült eredeti helyére, az ősi gót székesegyház szentélyébe, a lengyelek féltve őrzött nemzeti kincse, Veit Stoss, lengyelesen Wit Stwosz, világhírű alkotása: a Mária életét és halálát ábrázoló főoltár.

Veit Stoss (szül. 1438 körül, meghalt 1533-ban), aki egyesek szerint magyarországi származású volt — Diwald Kornél szerint magyarul Stósz Vid mester — a német gótika egyik legnagyobb alakja. Akárhonnan is származott, Nürnbergben alapított műhelyt. Kőszobrászattal, festéssel és rézmetszéssel is foglalkozott, de főképpen faragásaiban a késő gótika csúcspontját jelenti. Éppen a krakkói Mária templom főoltárában olyat alkotott, ami a legnagyobbak közé emeli. A hatalmas művet 1477 és 1489 között készítette el. A Boldogságos Szűz életének egyes jeleneit ábrázolja benne. Központi szekerényében Mária halálát faragta fába. A Boldogságos Szűz térdeplő helyzetben haldoklik Szent Péter karjai között, körülötte a többi apostol. Az apostolok arca ellenállhatatlan erővel sugározza a fájdalmat. A nyugtalanság átterjed a ruhájuk ráncaira is. Mozgalmasabb művet nem alkotott a gótika.

Mikor 1489-ben felállították, Krakkó népe mind egy szálig összereglett. Azóta jó- és balsorsban, melyről az utóbbi annyiszor érte a lengyel népet és Krakkó városát, ott virrasztott az imádkozó lengyelek fölé, akik mindenkor nagy számban keresték fel.

A lengyel hatóságok a második világháború előestéjén, amikor egyre inkább érezni lehetett, hogy Hitler ráront Lengyelországra, aggódni kezd-

tek a műemkek sorsát illetően. A templom plébánosa és az egyházi hatóságok tiltakozása ellenére szétszedték és ládába csomagolták. Mikor a harcok megkezdődtek, teherkocsira, majd uszályba rakták és víziúton elszállították Sandomierzbe. Itt találta meg az inváziós hitleri hadsereg 1939-ben. Mint hadizsákmányt nyomban vasutra rakták és Nürnbergbe szállították az ottani vár pincéjébe.

A szövetséges hadsereg oldalán nagyszámban harcoltak lengyel katonák, de magában az amerikai hadseregben is számos lengyel származású tiszt küzdött. A háború végétől fogva ezek szorgosan kutatták, hova kerülhetett a páratlan műemkek. Csakhamar meg is találták. A Máriaoltár 1946-ban visszakerült Krakkóba. Eredeti helyén azonban nem állították föl rögtön. Az idő már amúgy is kikezdte, az ide-oda hurcolás alaposan megrongálta. Helyre kellett állítani. Egész munkaközösség látott hozzá a javítási munkálatokhoz. Lengyel restaurátor-művészek alapos munkát végeztek. A javítás több éven át folyt a legmodernebb technikai eszközök igénybevételével.

Mikor a javítás befejeződött, az állami hatóságok azzal a kéréssel fordultak a krakkói érsekséghez, hogy engedje át kiállításra a művet. Az oltár így múzeumba került és több éven át volt kiállítási tárgy a Wawelben. Tavaly novemberben közölték, hogy a művet visszaadják tulajdonosainak. Az előkészítő munka, az átszállítás és az újrafölállítás több hónapot vett igénybe. A szentélyben például 20 méter magas állványt kellett építeni, hogy az egyes elemeket, melyeket naponta szállítottak át a Wawelből, megfelelően tudják visszailleszteni eredeti helyükre. Legnehezebb feladatot az oltár csipkefinomságú díszítő részeinek egybeillesztése jelentette, mely több mint 2000 darabból áll.

Nagyboldogasszony napjára a krakkóiak elborították virággal a szentélyt. Nemcsak a városból, hanem messze vidékről hatalmas tömeg gyülekezett össze, hullámozott a templomban és a templom körül. A szárnyasoltár bezárt szekrénnel állott a tömeg fölött. Akkor tárult föl, mikor Baziak krakkói érsek asszisztentiájával bevonult a boltívek alá. A tömeg könnyes szemmel hallgatta a felhangzó himnuszt: *Gaude Mater Polonia* — Örvendj anyánk, Lengyelország! Evangélium után a templom plébánosa, Machay Ferdinánd lépett a szószékre és mondott köszönetet mindazoknak, akik közreműködtek abban, hogy a remekmű annyi viszontagság után visszatérjen eredeti és méltó helyére. (S. F.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Szép Ernő, akinek most „Üriemberek vagyunk” címmel jelentek meg válogatott elbeszélései, nem volt nagyigényű író. Kisigényű volt, de tudatosan kisigényű. Egy régi, korai könyve, az „Irka-firka” előszavában írta, 1912-ben: „Látom, belátom, ez az irka-firka nem egyéb annál a szegény játéknál, amit gyermekkoromban valami csorba kis tükörrel üztem szép nyári napokon. Forgattam a kis tükröt s néztem, hogy sétál és tűnedezik könnyű fénye a ház falán, a sápadt zsindeletetön, az akácfa tömött lombjain, meg az utca árnyékos oldalán járó emberek komoly kabátján”... Kis tükörrel játszott, kis tükör fényét sétáltatta a mindennapi dolgokon, s ugyanakkor ebben a kis tükörben fölmutatta a mindennapi, egyszerű dolgok képét. Mint maga jellemezte magát: „az erélytelenek halk örömeivel”, vagy halk bánatával járkált a világban. *Gyermekien* — szokták mondani róla; nevére, mint gombnyomásra, asszociálódik ez a fogalom: gyermekiesség, gyermeki szemmel nézés, gyermeki csodálkozás. De én nem merném egyszerűen elskatulyázni Szép Ernőt a „gyermeki” címke mögé. Ahol ilyen „gyermeki” — ahol játssza a gyermek szerepét, ott többnyire hamis hangot fog, édeskés, af-

fektál, nyafog; ilyenkor magamagát váltja aprópénzre, szépernősködik. Pedig színesebb, mélyebb, több annál a nyafka modorosságánál, amelybe belé-belécsik. Selypít, s ez „nem áll jól neki“. Talán valahol legbelül, írói magatartása legmélyén is erélytelenebb volt, semhogy ellent tudott volna állni annak a kísértésnek, hogy önmagát utánozza. Robotszerűen meg kellett írnia egy-egy tárcát, hírfejet, hétről hétre, napról napra; nem nagyon lehet a szemére vetni, hogy végülis a könnyebbik végén fogta meg a dolgot és tetszés szerinti példányszámban sokszorosította magát — illetve magából azt, ami valószínűleg a legfölszínesebb és leggépíesebb volt benne. Gépies, igen: csak föl kellett húznia magát, s a szerkezet már önműködően lejátszotta a lemezt, az örök szépernői lemezt, egy tárca erejéig. Ugyanazok a „patronok“, ugyanaz a hanghordozás, ugyanazok a fordulatok, ugyanaz a félszegen mosolygó meghajlás a közönségnek: kéremszépen, én vagyok, bocsássanak meg, Szép Ernő, sőt Szép Ernőcske, báránycákkal és bárányfelhőkkel, lilásrózsaszínben, sétatálcával, csin-gilingi.

Holott, ismétlem, szénesebb, mélyebb, több ennél. Ha meg akarjuk érteni, úgy gondolom, óvatosnak kell lennünk: ne engedjük, hogy az író becsapjon minket a modorosságával. Sokan ismerik egy versét, a címe „Gyermejkjáték“; így kezdődik:

Mikor én kis fiú voltam,
Kis lovon nem lovagoltam,
Nem volt nékem ponnilevom,
Ponnilevom,
Ponnilevom,
Pedig de szép mikor rohan —

s az a „tartalma“, hogy ha majd meghal, kiáll a tejútra, s elpanaszolja a Jóistennek:

Kérem én még nem játszottam,
Nem játszottam,
Nem játszottam,
Szeretnék játszani mostan;

mire bevezetik a mennyei gyermekszobába, kap kardot, csákót, kockát, képeskönyvet, még hippodromba is elviszik, ponilovat kap, kis biciklit is, pillangókat kerget az égi mezőben. — Nos, ez a vers nem pusztán szentimentális könnyzacskókra-utazás; ebben a félrehajtott fejű, szinte együgyűen gyermekded rebegésben finom irónia bujkál, már magában a formában is — valami abból a sajátosan pesti orfeumi és kabaré-iróniából, amely (persze más egyéniségeknél más fekvésben) ott csillámlik, finto-rog, könnyezik, bolondozik, ironizál és önironizál Heltai Jenőnél vagy Gábor Andornál is. Irónia, ezúttal szomorkás-könnyes árnyalatban; nem „gyermeki“ (a gyermekben nincs irónia, irónikus csak a felnőtt tud lenni), hanem jellegzetesen, csalhatatlanul „felnőtt“ — de egy „erélytelen“, egy mondhatni ügyefogyott felnőtt iróniája: azé a pesti (tipikusan, merjem mondani, hogy „penetránsan“ pesti) léleké, azé a felemás, félszeg-pök-hendi fiatalemberé, aki Szép Ernő talán legszebb, kedves, izzig-vérig pesti regényének, a „Lila ákác“-nak a hőse — a tulajdon képmása.

Egy kicsit sajnálja is magát, meg egy kicsit mosolyog is magán; „gyermeki“ hangjai egy dizőz meggyvörös ajkáról szállnak föl, s a könyvek, melyeket kelt, báránycákok szeméből buggyannak ki. Ott igazán jó, ahol azt érezzük, érzelmességébe nyomban belecsattan egy disszonáns akkorddal a dzsessz. Nem, ezt az akkordot nem ő maga hozza, ezt csak ott

sejtjük valahol a tartásában, ahogy a verset előadja, a tollfogásában, a hangjában, naív-rafinált nagyvárosi ironiájában. A Moulin Rouge, a „Lila ákác” Kaszinója, a Gerbeaud pletykaterme ledér szépasszonyaival, a Liget franztadti lányaival, meg a Sziget őszi útjai a szállongó sárga levelekkel: ez mind ott van, ott él, oda tartozik Szép Ernő világába. Ebben járkal, meglehetősen céltalanul, tétován és finoman, halkán és szerényen: „Itt vagyok csak ezen a világon — írja — mint aki benyit a kávéházba, körülnéz, látja hogy nincs ott, akit keres, és megint kimegy a kávéházból”.

De ez a tétovaság tele van emberszeretettel, szomorkás-mély szolidaritással minden iránt, ami él. Azt írja egy helyütt („Bűneim” című könyvében), a magyar prózaversnek ebben az érdekes, érdemes kísérletében): „Lcesett a szívem ide az emberek közé, emberré vagyok zsugorodva, rövidlátó lettem, nagyot hallok, össze vagyok butulva. Bőröm be van testszínnel mázolva s vázám megrakodott emberhússal. Foglyul ejtettek az emberek, halálig és örökké el vagyok itélve. Feltörték az emberek és belém hatoltak. Számon, orromon, fülemon, szememen és minden pórusomon át folyton tódulnak belém ezek a megfoghatatlan apró monások: az emberek. Szívem is rekvirálták a telhetetlenek, olyan népes a szívem velük, úgy feszül, hogy majd szétreped és olyan nehéz, hogy majd leszakad”. S egy másik prózaversben, melynek „Fáj” a címe: „Talán az is vétek volt, hogy annyit néztem a felhőket. Mikor annyi kötelező emberarc van idelent! Mikor felszegtem a fejem az utcán menet, felhőt szívva szemeimmel, akkor mindig ember ment el mellettem gonddal, sérelemmel, étellel, halállal. Elmulasztottam ötlet meglátni, kit először és utoljára láttam volna itt a földön”. Valami ilyesmi is van állandó nosztalgiajában, jellegzetesen szépernői „szívfájdalmában”: a szeretet elmulasztott alkalmai — s az élet azért olyan nosztalgikusan árnyalt, azért olyan szomorkás, mert szinte nem is egyéb, mint elmulasztott szeretet-alkalmak láncolata. „De vakon él itt az ember, de hanyagul! Lehet, a más-világon szemrehányást kapok majd azért, hogy soha eszembe nem jutott Lőrincet megkérdezni — (egy hotelszolgáról van szó) — hol született, vannak-e testvérei, miért van egyedül, és hogy mikor és hogy szánta rá magát a lóndiner pályára, az egész világ inasának lenni, minden reggel fényesre pucolni sose látott idegenek cipőit”. Szeretettel, aprólékos figyelemmel, testvérien, „én így szerettem volna élni” — mondja egyik verse:

Én úgy szerettem volna élni
Minden halandóval beszélni

Mindenkinek nevét kérdezni
Mindenkinek szívét érezni

A járdán osztani virágot
Tegezni az egész világot...

Mindemellett azért jó megfigyelő is volt; szeme mindig egy rejtett könnytől fátyolos ugyan, de a könny nem homályosítja el a látását; a maga szemével lát, s mindig a maga látószögéből, de jól. Van néhány pontos, pompás vidéki képe, a kisvárosi korzóról, a kaszinóról, a szemlészről, a gyerekkori emlék meleg fénytörésében, de hitelesen — ilyenkor mintha a pipőcsi rajzait papírra vető Nadányi Zoltánnak volna a rokona (idősebb testvér, aki — azt hiszem — nem volt hatás nélkül Nadányira), s néha mintha lágy szívű, érzelmesebb kedélyű, puhább tollú távoli rokona volna a Chaminadour pokolfényű rézkarcait rová Jouhan-

deának is. S van olykor valami Toulouse-Lautrec-os is benne (jól mondja Réz Pál az „Uriemberek vagyunk“ előszavában), csak éppen nem a Toulouse-Lautrec fölényességével rajzol, hanem elnézőbb pasztelszínekkel, olvatagabb vonalakkal, s úgy, hogy a kezevonása mindig remeg egy kicsit a szíve dobogásától. Hogy nyüzsgő, libeg, kavargó ez a lautreci világ a „Lila ákác“-ban! Festékébe itt kevert legkevesebb könnyet — nem csoda, hogy itt lett a legjobb a kép.

Egyébként mindig volt az attitűdjében valami csöndes, lázongás nélküli lemaradottság; szerényen beírta a maga kis rangjával nagy kortársai mellett. S ezt a lemaradottságot mintha nagyon is készségesen jóváhagytuk volna. Pedig nincs igazunk.

Kétségtelen: kisművészet a művészete — de művészet. Az alkata is erre rendelte, kis lélegzetvételével: a kurta, rövidlelegzetű írásokra, egy sajátosan egyéni hanggütésű, lírai novellára. Ha túllép saját keretén s prózában regényre, versben nagyterjedelmű vallomásra vállalkozik: elfelfrad, s nem egyszer fecsegésekbe téved, indokolatlan és terhes bőbeszédűségbe, még az olyan friss, jól egyensúlyozott, kitűnő pesti figurákkal népes, könnyedrajzú regényben is, mint a „Lila ákác“. Az is előfordul, hogy moralizál; ilyenkor giccses — a giccs veszélye különben is mindig ott kísért nála; s éppen ott a legjobb, ahol a giccs határán jár, de finom, lírai ironiája (s még inkább önironiája) megvédi attól, hogy valóban giccses legyen.

A hírfej, a tárca, a modern sajtó szűk kalodája az irodalom számára Szép Ernőnek voltaképpen nem kaloda volt, hanem természetes keret nem túlságosan változatos, de sajátosan meleg közvetlenségű mondanójához. Nem voltak különösebb változatai a hangjának sem, de szintel kezdettől fogva félreismerhetetlenül egyéni hang volt. „Továbbblendülést“, amit Ady kívánt volna tőle, sosem mutatott; „erélytelenebb“ volt, mintsem a saját formáit szét tudta volna vetni. „Magyartalan“ (de tudatosan magyartalan), stílusa azonban nem jelentéktelen: éppen ezzel a „magyartalanságával“ járult hozzá prózáink színesítéséhez, hajlékonyabbá tételéhez, ahhoz, hogy olyan — lírai s néha szinte szürrealista — árnyalatokat is ki tudjon fejezni, aminőkre sem Mikszáth, sem Gárdonyi, sem Tömörkény, sem Móricz stílusa nem képes. Nem azt kell fölírónunk neki, hogy *másként* írt, hanem azt, hogy ebben a *másként* írásban modoros volt, utánózta maga-magát, s az affektált, szépernősködő stílusfordulatok és kéremszépenek kedvéért lemondott stílusának azokról a föl-fölvillanó merészebb lehetőségeiről és kísérleteiről, melyek metaforikus és asszociatív sűrítettségükkel egy újfajta, költői próza felé vezettek — s a prózavers nálunk szinte teljesen elhanyagolt műfajához (a „Bűneim“-ben például, talán nem egészen függetlenül hasonló francia példáknak, esetleg Max Jacob „Cornet a des“-jének ösztönzésétől; hiszen jól ismerte — Réz Pál is figyelmeztet rá — a legmodernebb francia stílus-kísérleteket).

Aki a stílus-kísérlet terén a legmesszebbre ment, Szomory Dezső volt — egyik legjobb könyve, önéletrajzi jellegű „Párizsi regény“-e most jelent meg új kiadásban. Mit akart Szomory? „Én próbálom érzés és muzsika szerint csoportosítani a szavakat, hogy jól el legyenek rendezve, de sőt, némi értelmük is legyen s ne tűnjenek csak úgy leszáradvá a papírra, mint a légnyomok egy tükrön“ — írta a „Levelek egy barátnőmhöz“ elején. Természetadta anyaga a nyelv volt, szavaival és szavainak logikai, nyelvtani összefüggéseivel, egy egész hagyományos, kialakult, kifírt

vonzás-rendszerrel; de Szomory — „halálosan zenei ember“ — ezzel nem érte be, sőt terhesnek, laposnak találta ezt: föllázadt ellene; megpróbálta fölszabadítani a nyelv rejtett zeneiségét, azt tenni elsődleges kifejező eszközzé, ha kell, a hagyományos nyelvtan ellenére. „Úgy gondolom — írta ugyancsak a „Levelek“-ben — kifejezési eszköznek is, a legsilányabb fegyver a szó. Egy kótafej, egy hang, egy sóhaj, egy sikoly olykor, százszor többet jelent“. Így ír hát: sóhajokban, sikolyokban, nagy zenei boltíveket halmozva egymásra, egy belső kotta, nem pedig a mondatrészek objektív logikai vonzásai szerint alakítva mondatait — földúlva a szabályos szintaxist, és fölháborítva a nyelvhelyesség őreit. Holott ebben a kérdésben bizonyára Schöppflin Aladárnak van igaza, aki éppen Szomoryval kapcsolatban írta egy Adyhoz intézett levelében: „Szabálytalan, sőt anarchisztikus stílusnak lehet jogosultsága, sőt művészi szüksége... én nem hiszem, hogy szabad volna az íróat annyira megkötni, hogy csakis olyan nyelv-formákat használhasson, amelyeket a nyelvbeli tradíció igazol“.

Szomory stílusa kétségtől szabálytalan, sőt: anarchisztikus. Ahogy gondolata „bő szaporodással, eloszlással, tovaomlással“ halad és sodorja: stílusa is, e benső hullámozást, a lelki életnek ezt a habverését követve, ahhoz igazodva, nem intellektuális tartamokat akar logikai megfoghatóságukban, világosan közölni, hanem e tovaomló benső áradást akarja zeneileg szugerezni. A „Párizsi regény“-nek van egy jelenete, mikor két szülő első novelláskötetének darabjait fölolvassa egy magyarul kukkot sem értő francia lánynak. „Hallgassa csak! — s felkaptam a papírjaimat, hogy mindent felolvassak. — *Ha nem is fogja érteni, de megéri a polifóniákat!*“ Elsősorban erről van szó nála: megérezni a polifóniákat — előbb ráengedni magunkra a szóhalmazatok ritmikus lüktetését és hangzati havását, s csak *ezután* fogni meg magát a logikai formulákba fogható értelmet. Úgy tekinteni, úgy „élvezni“ a művet, regényt vagy novellát, Szomory prózáját, mint polifóniát, mint operát — ahogy ő maga is így fogja föl, így éli az életet: „mint egy sötét operát egy láthatatlan zenekarral és sűrű leitmotivumokkal“.

Valóban polifón stílus ez. Szomory minden pillanatban a lehető legtöbbet akarja adni, valami globális élményt, állandó asszociatív teljességet, kürtökkel és vonósokkal, wágneri zeneként. Ime egyetlen példa a sok száz közül:

Franciára fordítja első novelláskönyvét; ebben segít neki szállóbeli szomszédnője, egy leheletfinoman megrajzolt kis tanítónő. Egymás mellett az ablakok, azon kihajolva beszélgetnek egymással. Egy este egy csapat diák ordítozása miatt nem értik egymás szavát. Rose elfut az ablakból; kisértetve benyit az íróhoz. „Tehát hogy is van az? — kérdezte, ahogy felvette a fonalat, ahol meg lettünk zavarva. S rám meredt két kerek szemmel, nagyon figyelmesen, ahogy várta, hogy beszéljek“. Most következnek, „szabályosan“, a *premier plan*-ba lépő alak, a kis Rose Michaut leírása, „jellemzése“ — irgalmatlan aprólékosággal egy Balzacnál, kibontva előtűnik egész jellemét, származása, öröksége, neveltetése genezisével; külső megjelenésének leltári rögzítésével egy Flaubert-nál; néhány lényeges, sűrítő vonással egy Maupassant-nál. Szomorynál ez a jellemzés, lírai-zenei eljárással, „polifóniákkal“ a következő:

„Már nem tudom micsoda kisvárosban élte gyermekkorát szűk falak között, kis görbe utcákon, melyek közül, mint kőszalagok közül, egy fekete katedrális emelkedett az égnek, mindent leaprítva s lelapítva maga körül, a házakat, az utcákat, az emberi formákat, mindennél ma-

gasabban, emelkedettebben és sötétebben a kettős tornyával, ahol, a réseken át, a harangok látszottak, súlyosan és hangtalanul, felaggatva az űrben. Az apjával, aki halász volt s elhajózott a maga kelta csapatjával, egy régi bárkán, barna vitorlason a poláris tengerekig olykor, az anyjával, aki a vásárokra járt fehérfőkötősen s egy kosárral a karján, sokat hallotta s mindig áhítattal ezeket a szent harangokat borzalmas multak zengésével, *Vendé!* s főként husvét táján járták át a lelket ünnepi hangjukkal ama kivételes csütörtökön, mikor elszálltak csipkeköpenyben, Rómába, a pápához... Rose Michaut! Ahogy kijött a templomból, kis szőke leány a két szülője közt, ahogy így jöttek hárman a szentély felől, még kábultan tömjéntől, imádságtól és gyönyörtől: az utolsó bolthajtásokban a kijárat előtt, már elébük fűjt a szél s szinte kivágta őket a kapun. A küszöbről a nyílt tengert lehetett látni egy viharos horizontban!.

Nem portré ez, nem is elemzés, hanem „polifónia“, kis zenekari prelúd, melynek „Rose Michaut“ a címe — egy zenei akkordokban földéztet Bretagne, mind jobban s jobban fölerősödő *largo* kezdettel, egy-egy különös hangszer — egy-egy evokatív szó: *kelta* csapat, *poláris* tenger — belépésével a polifóniába, majd a fortisszimó tetején, túlharsogva a „borzalmas multak zengését“, mint egy hosszan kitartott, extatikus harmona: *Vendée!* — kurzívval és fölkiáltójellel; hogy aztán hárfa és hangranghangokkal következzék a nosztalgikus *andante*, amelyben egy (három ponttal jelölt) pauza után („bizonyos némaságoknak kicsoda elokvenciájuk van!“ — mondja Szomory a „Levelek“-ben) tisztán, sallangtalanul, fioritúrák nélkül hozza magát az alapmotívumot: *Rose Michaut*. S innét aztán ismét erősödik a zenekar, a finálé felé, mely egy fortisszimó szélroham után, amit a pont kis szünete zár le, széles, távlatos, *maestoso* hangzatban cseng ki („A küszöbről a nyílt tengert lehetett látni egy viharos horizontban!“). — S mindez így együtt, ebben a kis szvitben, mint egy zenei jellemképben, egy alak, egy karakter, egy sors, Rose Michaut — egy végzet, mondaná Szomory — zeneileg előadva, prózában.

S éppen itt rejlik valami paradoxon. „A párizsi regény“ is, Szomory sok más műve is tele van ilyen muzikális prózai remeklésekkel — csak még egyet említek a könyvből: Reményi Ede remek portréját — de mindez, *ad infinitum*, szinte mindig ugyanazzal a technikával, a dallamnak mindig ugyanazzal a vezetésével, a hangszerezésnek mindig ugyanazokkal a megoldásaival, trükkjeivel és poénjaival, mondhatni mindig ugyanazzal a retorikával: fárassztó, modoros, egyhangú, végül sivár. „A párizsi regény“-ben nem az, vagy csak ritkán az; a polifónia itt még friss és színes, de már azért olykor itt is kiérezni belőle bizonyos gépezet — mint ha egy mániákus gramofon egy Debussy-szvitnek mindig ugyanazt a tételét játszaná, sőt nem is egy egész tételt, csak tizenöt-húsz taktusát, abbahagyhatatlanul. Egy idő múlva már mindent előre tud az ember, s nincsenek többé meglepetések; már bennünk is forog, forog a lemez, s behunyt szemmel is látjuk a *kottát*, mondattani inverzióival, a forték tetején egy-egy messzezőgő idegen szó kürtszavával, a fölkiáltójelekkel s a hosszú mondatok végén a groteszk-fanyar fintorokkal.

Rippl-Rónairól írja Szomory egy helyen: „nemigen adta oda magát a tulajdon regényének“. Ő, éppen fordítva, túlon túl odaadta magát a tulajdon regényének, tulajdon operájának. Furcsa módon a főlény egy neme is, amellyel regényét, operáját, szerepét nézte, rövidesen szereppé, operává, regénnyé vált; képtelen volt *kívül maradni*, objektívan alakítani; ironikus mosolya mindjárt rá is fagyott az arcára, annak az örök, változhatatlan, fanyar-szomorú Szomory-mosolynak. Nem a dolgokon mo-

solygott, s hovatovább már nem is magamagán mosolygott — mint „A párizsi regény”-ben a groteszk-lelkes fiatalemberen és naivságain; mindentől függetlenül, *a priori* megvolt a hangja, magatartása, a szó leg-
többértelmében vett stílusa. Nagy zenei hajlékonysága mellett, alap-
jában véve, mégsem volt elég hajlékony a valóság felé. A valóság és
saját író-maga közé túlságosan is odaállította Szomory Dezsőt, azt a
folyton-zengő színes és patétikus operát, aki Szomory Dezső volt. S ez
végül is fárasztó lett és unalmas, mindig ugyanaz az opera, mindig
ugyanabban a fölfogásban, ugyanabban az énekmodorban. A közönség
hovatovább elunta, s bizony az énekesek is lassan kiöregedtek.

De ma, hosszú és hatásos *pauza* után, „A párizsi regény” (egyik
legjobb, sőt a „Harry Russel Dorsan” mellett talán legjobb írása) ismét
frissen ható, kellemes olvasmány; és szívesen olvasnánk Szomorytól mást
is — gondolom elsősorban az említett „Harry Russel Dorsan”-t (ez szinte
remekmű a maga — a maga szomorvas — nemében), meg egy jól válo-
gatott kötetnyit kisebb írásaiból, novelláiból, „kamarazenéből” (ahogy
egyik ilyen gyűjteményének jellemzően zenei címe mondja).

Sem Szép Ernő, sem Szomory Dezső nem tartozik a Nyugat „nagy-
jai” közé. Ha prózáról van szó, elsősorban Kosztolányi klasszikusan tiszta
írályát tartjuk számon, meg Móricz Zsigmond sűrűvérű, zord lüktetésű,
expresszív stílusát. Pedig érdemes volna egyszer eltűnődni rajta, milyen
sokat köszönhet a modern magyar próza ezeknek a „magyartalanoknak”,
ezeknek a stílusoldóknak és stílussteremtőknek, ezeknek a szabálytalanok-
nak és anarchistáknak: Szép Ernőnek és Szomory Dezsőnek.

Mint ahogy érdemes volna egyszer azt is megnézni (s ezt elsősorban
a lírikus-költő Szép Ernő örvén mondom), köszönhet-e valamit — s gon-
dolom, hogy sokat köszönhet — a magyar vers a sanszon, a kabarédal
nem éppen fennkölt műfajának, a könnyedséget, rimfantáziát, ötletessé-
get illetőleg. Végtevére modern és nagyvárosi világunkban ez az orfeumi
és kabaré-költészet (s a sláger) mégiscsak valamiféle „népiesség” — nem
falusi, igaz, de aszfalt-népiességek is csak népiesség; s igazán nem
„szégyen”, ha nyomaival találkozunk nemcsak Heltainál, Szép Ernőnél
vagy Gábor Andornál, ami természetes, hanem Kosztolányinál, Tóth Ár-
pádnál, sőt még Adynál is.

KORSZERŰ KÉRDÉSEK A HÁZASSÁG KÖRÜL. Könyvek és folyó-
iratok német, angol és francia nyelven különböző címekkel utalnak azo-
nos tárgyra: a mai házasságok egyre súlyosbodó problémáira. „A férfi
és a házasság”, „Az asszony és a házasság”; a francia Pierre Dufoyer
könyvei már német fordításban is megjelentek Luzernben. Thomas Gilby
„Kis útmutató házastársak számára” című könyve Bécsben, „Házasság és
család”, a németországi Freiburgban, „Amit az asszonyok nem tudnak”
című tanulmány egy amerikai folyóiratban jelent meg, „A feleség enge-
delmessége” pedig egy osztrák katolikus folyóiratban.

Sok okosan gondolkodó fő temérdek böles és hasznos tanácsot ad,
mind egyet akarnak, a házasság válságjelenségeinek kiküszöbölését. Két-
ségkívül kellene az ilyen írások, nagyon sokat segíthetnek, de csak ak-
kor, ha azok, akik kézbeveszik, nemcsak elolvassák, hanem magukévá
is teszik mondanivalóját. Sajnos, ezt kevesen teszik. Legtöbbször úgy vélik,
az ő esetük más, mint a többi, különálló eset s így nem is alkalmazha-
tók a megadott tanácsok. Pedig a legegényibbnek érzett baj is csupán
egyike a világtüneteknek.

A hivatással, házonkívül végzett kenyérkereseti munkával bíró feleség és anya problémáját eddig még sehol sem sikerült kielégítően megoldani. A letűnt múlt utolsó hullámverései és a kialakuló jövő között vergődő századunknak egyik legkeservesebb kérdése ez, hisz nem csupán egy férfi és egy nő boldogtalanságát jelenti, hanem a legősbibb, legszentebb intézmény széthullását — a családot. És nemcsak azok szenvednek miatta, akik többé-kevésbé saját maguk okozták a bajt, melyben vergődnek: az apa és az anya, hanem azok is, akik semmiről sem tehetnek, ártatlanok és kiszolgáltatottak: a gyermekek.

A legkorszerűbb, virágos, barátságos napközi otthonok és óvodák, a legodaadóbb pedagógusok, a szülők kettős keresete sem tudják a nehézségeket kiküszöbölni. Másrészt a legbölcsebb útmutatások is elvesznek, ha léleekben nem változnak meg az emberek. Rendkívül bonyolultak és sokrétűek a nehézségek. Elsősorban természetesen lelkiek és erkölcsiek, de nagyban a külső körülmények függvényei is. A korán reggel munkába siető anya álmukból riasztja fel gyermekeit, hogy napközibe vagy óvodába vigye, vagy pedig otthon más felügyelete alatt hagyja őket. A legszerencsésebb megoldást itt a nagymamák jelentik (ámbár szerintünk az édesanyját nem pótolhatja senki), de gyakran szerződöttest idegen vigyázza és neveli a gyermekeket. A napi munka fáradtságával hazaérkező anya ideges és türelmetlen. Otthon százféle teendő várja. De várják elsősorban gyermekei, akik az egész napot édesanyjuk nélkül töltötték. Az apa is fáradtan, talán kedvetlenül figyel, amint felesége hajszolt munkával igyekszik otthoni teendőit elvégezni. Ki tudja, nem jut-e eszébe, hogy régen, kisgyermek korában édesanyja mosolyogva várta haza az ő édesapját. Kellemes vagy kellemetlen munkatársak és följobbalók azok, akikkel férj és feleség napjaik leghosszabb idejét töltik. Ilyen a légkör, melyben ma legtöbb házaspár él.

Magától értetődő, hogy akik átérzik és élik a keresztény házasság magas erkölcsi tartalmát, akik egymást valóban mindennél jobban szeretik és tudatában vannak a felelősségnek, amellyel gyermekeik zavar-talan fejlődéséért tartoznak, azok egymással és egymásért haladnak minden nehézségen keresztül. Az ilyenek „hordozzák egymás terhét s így teljesítik Krisztus törvényét“ és „elszivlelik egymást szeretettel, igyekeznek megtartani az egyetértést a béke kötelékével. Egy test és egy lélek, amiképp hivatásuk egy reménységre szól“ — mint Szent Pál mondja Ők a bodog gyermekek szülei... Az ő leányaik és fiaik egészségesen fejlődnek s később nyugodt idegrendszerrel, kiegyensúlyozott kedéllyel, harmonikus világképpel a lelkükben indulnak neki az életnek. Egy napon pedig a kapott értékeket továbbadják saját gyermekeiknek. Sokan vannak ilyen szülők, de nem elegendő, s bizony nem tudni, az ő számuk nagyobb-e, vagy a másféle szülőké?

Nemcsak a hívő katolikus döbben meg, hanem általában minden becsületes lelkületű ember is, mikor olyan szülőkkel kerül szembe, akik csak a saját igazukat látják, a másikat nem, csak egyéni szempontjaik szerint akarják a vitás kérdéseket rendezni, akik mindig csak azt mondják: én, az én életem, az én nyugalmam, az én boldogságom. Ahelyett, hogy a másik nyugalma, a másik boldogságára gondolnának vagy azt mondanák: gyermekeink nyugalma, gyermekeink jövője. Két példa az a parányi vízcsepp, amelyben az egész vészterhes ég visszatükröződik:

A férj tanár, az asszony kórházi orvosnő, két — tizenhárom és tizenhat éves — lányuk van, tizenhét esztendői házasságukból csupán a két utolsó évet zavaráték meg torzsalkodások. Semmi nem történt, mit

bármelyikük jóvátehetetlen hibának bélyegezhetne, csupa jelentéktelen surlódás, eltulzott bántalom — a férfi kellemetlenkedő nővére, az asszony ottlakó szülei —, de az ideges és fáradt emberpár között mind nagyobb méreteket öltöttek, végül az ötvenen túli férfi és apa elköltözött otthonából és mindenáron válni akar. Az asszony változatlan szerelemmel szereti az urát, válásról hallani sem akar, kétségbeesett és boldogtalan. De mikor nagyobbik leánya kérte, tegyen kísérletet a családi élet helyreállítására, azt csak azzal a feltétellel vállalta volna, ha férje belátja összes hibáit, téves magatartását és alapvetően megváltozik. A negyvenhárom éves anyának serdülő lánya tette fel a kérdést: — És te anyám, te mit cselekszel cserébe? — Az anya megbántottan felcsattant: ő nem hibázott, az apától indult ki minden baj, s amíg ezt be nem látja, nincs meg az alap, amelyen újra építhetnék házaseletüket. A leány később koraérett keserűséggel mondta valakinek: Mindig csak én... anyánál is, apánál is... Mindig csak saját életükről, saját igazukról beszélnek. A miénkről, rólunk... alig.

A másik esetben anyagi gondok keverednek a többi mellé. Az asszony másodnaponta van szolgálatban, ez hajnali indulást, és késő esti hazajövetelt jelent. A férj idős anyósával több időt tölt, mint fiatal feleségével. Az egyenetlenségek, viták szaporodnak, a férfi mégis görcsösen ragaszkodik asszonyához és gyermekeihez. Az asszony viszont „torkig van mindennel, olyan férfi mellett, olyan körülmények között szeretne élni, ahol nem lennének húszforintos gondjai, de lehet, hogy nem is szereti az urát eléggé.“ És a gyerekek? Azokat magával vinné. Arra a megdöbbent kérdésre, hogy meg tudná fosztani az apát gyermekeitől és a gyermekeket édesapjuktól, azt válaszolta: — hát a kisfiút a férjénél hagyná, a kislányt vinné magával.

Ha két magábanálló esetről lenne szó, két szerencsétlen családi tragédiáját jelenené. De megszámlálhatatlanul sok hasonló eset van szerte a világon. A régi társadalmi keretek és formák széthulltak, az újak most vannak kialakulóban. Az a házasság, melyben a férfi volt az egyedüli eltartó, az egyedüli családfő, aki engedelmisséget várt feleségétől is, majdnem teljesen megszűnt. Ma nemcsak a keresztény ember-méltóság alapján egyenlő férfi és nő él együtt, hanem gazdasági és munka-vonalon egyformán önálló, napjaik nagyrésztét otthonukon kívül eltöltő férfiak és nők. Hová lett a férfi irányító joga és a női alkalmazkodás — nevezzük engedelmisségnek? Hová tűnt az otthon falainak zártsága, a gyermekek feltétlen meghódolása szüleik előtt? Nem állítjuk, hogy ez a régi házasság mindenben jó volt, hogy az eszményi formát képviselte, de legalább rend volt benne. Rend és biztonság. Kevesebb könyvet irtak feleségek-anyák és férfiak-apák kötelességeiről és jogairól, de talán helyesebben éltek. Jobban átértézték egy életre szóló szent kötöttségüket és a mérhetetlenül nagy és fontos szerepet, amit Isten rájuk bízott: hogy Őt helyettesítsék a családban, az Ő nevében védjék, neveljék, oltalmazzák gyermekeiket és ne csak kenyeret adjanak nekik, hanem biztonságos nyugalmat és saját példaadásukkal tiszteletparancsoló támaszát is.

Örülünk, hogy annyi okos, becsületes fő foglalkozik a házasság korszerű kérdéseivel. De mennyivel mélysegeesebb volna örömünk, ha azok, akiknek írják a könyveket, először saját lelkükben és elméjükben, azután családi életük külső körülményeiben építenék ki végre a házasság új formáját a régi, Istentől rendelt házasság alapján.

(Halász Alexandra)

MOZAIK. Hosszú utat tett meg a táncművészet, míg az ősi kulturák vallási táncaitól eljutott a budapesti Táncművészeti Munkaközösségek évzáró vizsga-bemutatóig. Lényege a táncnak természetesen ugyanaz maradt, a zene ütemére szép mozdulatokkal kifejezett belső tartalom. Hogyan jutnak el kisgyermek a tánc elemi formáitól a fejlett technikájú kifejezésig, ezt mutatták be ezek a művészi ötletességgel rendezett táncbemutatók.

A műsorok első részében 4—8 éves kislányok és kisfiúk töltötték meg a színpadot, csinos formaruhájukban álltak a korlát mellett, és pontosan végezték a balett kezdeti lépéseit, hajladoztak színes karikákkal, táncoltak kis fehér botokkal — talán a pásztortáncokat idézve — labdázta, keringtek s a néző nyomát sem láthatta semmilyen gyermeki ügyetlenségnek vagy esetlenségnek. Ellenkezőleg, ezek a parányi táncosok meglepő kecsességgel mozdogtak, szinte soha nem vétve el a zene ütemét. A képek változatosan peregték, mind nagyobb gyermekek mutattak be mind nehezebb s egyben művészibb gyakorlatokat, a 16—18 éves lányok már bimbózó nőiességük egész báját is hozzáadták a munkaközösségek kiváló tanáraitól, tanárnőitől kapott technikai tudáshoz. Végül művészi ötletességgel beállított, tarka-jelmezben jelenetekben összegezték mindazt a tudást, kecses, szép mozgást és életkorukhoz alkalmazott tánckulturát, amire megtanították őket.

Mi csak két ilyen bemutatót láttunk, de a jelenetek művészi összeállítása és a szereplők meglepő tehetsége fölött érzett öröm napokig elkísért. A Magyar Optikai Művek és a Magyar Pamuttextil gyönyörű kulturházaik színháztermeiben folyt a két bemutató s a tömött nézőtér mindkét helyen elragadtatót tapsokkal adózott a fiatal szereplők és a betanító tanárok művészetének.

A régmúlt idők táncvizsgái lehettek kedvesek, hangulatosak, a Körút tánciskoláinak „össztáncai“ viharosan jókedvűek, de hol volt azokban művészi szépség! Bizonyos, hogy azokból a lányokból, fiúkból, akiknek szép táncában gyönyörködtünk, csak kevesen választják majd élet-hivatásukul a táncművészetet, de az is bizonyos, hogy bármilyen munkaterületen dolgoznak is életük későbbi szakaszában, a szép mozgást, az emberi test lehetőségeinek művészi felhasználását nem fogják elfelejteni. Egy ország kultúrszínvonalának értékelésénél talán kis dolog az ilyen vizsga-bemutató, de az élet minden területére kiterjedő kultúra ilyen kis részletekből épül fel. (H. A.)

Kempelen neve a magyar közvéleményben egyet jelent a sakkozó automatával, melyről nem tudni pontosan, mennyi volt benne a mechanikai zsenialitás és mennyi az emberi hiszékenységet kihasználó csínytevés. Alkotóját is afféle okos-bolond csodabogárnak véli a magyar olvasó, mint a Tóth Béla-féle Anekdotalincs többi figuráját. Mert innen, a Magyar Anekdotalincsből ismeretes a neve a legtöbb magyar előtt, már aki ismeri a nevét.

Ha az ember elolvassa Szalatnai Rezső „Kempelen a varázsló“ című regényét, mely most jelent meg a Móra Ferenc könyvkiadó kiadásában, fejesóválva állapítja meg: a sakkozó automata megszerkesztője is azoknak a magyar zseniknek a hosszú sorába tartozik, akiket méltatlanul félreismert a koruk is, az utókor is.

Mennyivel több volt Kempelen, mint műkedvelő ezmester, aki érdekes haszontalanságokon törli a fejét. Mennyire mellékes játék volt csupán számára automatája a sok alkotás mellett, amelyet keserűséggel,

harccal teli életében létrehozott. Élete olyan, amit csak a XVIII. század tudott produkálni. Egyszer mint sőgyész teremt rendet az ország sóbányáiban, máskor lent munkálkodik a katonai határőrvidéken harcban zsiványokkal, hogy megint Nagyszombatban találjuk meg őt, amint az egyetem Budára történő áttelepítését szervezi. Törvényt szövegez, lókö-
tőket fékez meg, téglagyárat épít, az emberi beszéd törvényeit kutatja, hogy beszélőgépet gyártson és mintagazdaságot létesít. És mindezt hazája és nemzete ügyének szeretetéből. A hanyatlás korában élt és munkálkodott — 1734—1804 —, de a magyar ujjaszületés egyik úttörő munkása.

Szalatnai regényének komoly érdeme, hogy kiemeli Kempelent az anekdoták világából. Az olvasó azzal az érzéssel teszi le a könyvet, hogy még nagyobb lélekzetet és részletesebb kidolgozást is megérdemelt volna. Kempelen egyéniségéből, életéből, annyi belső feszültség árad, ahogy azt Szalatnai meglátja, hogy kikívánczik egy ifjúsági regény kereteiből. (s. f.)

Kemény László személyében ismét olyan művészünk lépett az érdeklődő közönség és műértő bírái, a kritikusok elé — a Fényes Adolf terem-
ben rendezett kiállításával, akit az elmúlt évtized művészeti politikája hallgatásra kényszerített. Vagyis, a szakma nyelvére fordítva a szót: kénytelen volt „műhelye sarkának” dolgozni, képeit, ahogy elkészültek, falnak fordítva, sarokba állítani egymásután. Művészetének régebbi korszakára a valóság nyers, szinte brutális ábrázolása nyomja rá bélyegét, erős vonzódással a drámai és tragikus témák iránt. Képeiben a váci rabok térnek vissza-vissza makacsul, akikkel mindennap találkozott az utcán; akkor szállja meg az elesettek és kiszolgáltatottak iránti részvét, mely sose hagyja el tőlbé. Az utca szegényei, koldúsok, fahordók, munkanélküli ácsorgók, téli hidegben vacogó öregek, szemétben guberalók gubancos árnyai suhannak át képein.

Később ez a nehéz, nyomasztó légkör lassacskán felenged és feltűnő-
deznak a szelíd idill témái: napsütötte tájak, fürdőző nők, gyerekek, virágok. Különösen a pasztell, amelynek igen eredeti művésze, később a még légiesebb akvarell formanyelve tereli ebbe az irányba, tanúsítva azt a közismertényt, hogy a tematika változása szorosan összefügg a technikával, egymást támogatják, kiegészítik és feltételezik. Még a régibb komorabb témák is derűsebb színekben villognak. Képei belső feszültségükkel egy a realitáson túli létbe utalnak, ahol a földi dolgok már látomásterüen tükröződnek. Szinte behunyt szemmel alakítja ki, veti papírra vagy vászonra látomásait. Dinamikus temperamentumú, heves reakciót vált ki belőle minden élmény, legyen az maga a természet vagy az ember, de legfőképpen az ember a természetben. Érdekes tudatos játéka a fehér fényvel; minden képén van egy izzó fehér tűzmag, amely szinte foszforeszkál és sejtelmesen bevilágítja az egész képet. Ez a sugárzó fehér fénymag a belső lírai látomásmódnak az a forrása, az az izzó nézőpont, ahonnan a rázuhogó világ villódzó jelenségeit figyelni és valami imponáló művészi fegyelemmel rögtön harmonikusan el is rendezni, hol drámai erővel, hol lágy és finom líraisággal jeleníti meg.

Meg nem érdemelt magányában, kritika és ellenőrzés híján, szabadban foglalkozhatott, kísérletezhetett mágikus fényeivel, a maga leg-sajátosabb művészi titkával. Így vált hasznára a kényszerű hallgatás, az erkölcsi-emberi magatartás így lett esztétikailag is lemérhető értékke.

(Füsi József)

AUSZTRIA PAPSÁGA. Augusztusi számunkban ismertettük az ICARES (Nemzetközi Katolikus Társadalomkutató Intézet) történetét és munkásságát. Most az ICARES vizsgálatai alapján az ausztriai papság összetételét és lehetőségeinek alakulását mutatjuk be.

Ausztria 6,145.000 katolikus hívőjének (akiknek 42%-a végzi el a husvéti szentgyónást és szentáldozást és 33%-a hallgat vasárnap szentmisét) lelkigondozása 4268 lelkipásztorra hárul. (Az adatok az 1952. évi helyzetet mutatják). Ezek szerint átlagosan 1439 hívőre jut egy-lelkipásztor. Ez az arány azonban plébániák és egyházmegyék szerint változó, sőt igen nagy eltéréseket mutat. A bécsi főegyházmegye területén, a városokban pl. 5520 katolikus hívőt gondoz egy lelkipásztor. Figyelembe véve, hogy általánosan elfogadott megállapítás szerint az eredményes lelkigondozáshoz szükséges arány 1:1000, az előbbi szám valósággal tragikus helyzetet jelent.

Vidéken kedvezőbb a helyzet. Ugyanazon egyházmegye területén találunk községeket, ahol egy plébános híveinek száma 939. Iparvidékeken ugyanez a szám 1:1265, 1:2430 körül alakul.

A további kutatások tárgya maga a papság volt.

Egyik szempont a lelkipásztorok különböző korcsoportokhoz való tartozása. Előre kell azonban bocsátanunk, hogy ebben a statisztikában valamennyi pap szerepel, nemcsak a lelkigondozással foglalkozók. A papság összetétele születési év szerint a következő: (Nem közöljük a teljes statisztikát, csupán néhány egyházmegyére vonatkozó adatokat).

Évfolyam	Bécs	St. Pölten	Linz	Eisenstadt
1866/75	5.5%	6.7%	3.5%	4.8%
1876/85	13.0%	13.0%	12.5%	13.1%
1886/95	22.9%	16.9%	21.3%	23.8%
1896/05	21.2%	17.9%	19.4%	13.6%
1906/15	26.8%	31.6%	28.2%	36.9%
1916/25	10.6%	13.9%	15.1%	7.8%
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

A számadatok tanúsága szerint a papság általában az idősebb korosztályhoz tartozik. 29.7%-a 61 évnél idősebb, szemben az Ausztriai összférfilakosságára vonatkozó 23.9%-kal. A többi korosztályoknál erős ingadozás tapasztalható az egyes egyházmegyék hasonló adatai közt.

Érdeklődésre tarthat számot a klérus tevékenységi köréről összeállított statisztika is.

Munkaterület	Világi papok	Szerzetesek
Lelkipásztorkodás	70.0%	45.6%
Oktatás	7.0%	11.3%
Tudományos munka	3.4%	9.0%
Gazdasági, adminisztratív tevékenység	4.1%	14.4%
Nyugállományban	10.0%	18.7%
Az egyházmegye területén kívül	4.0%	1.0%
Járadékos	1.5%	— %

Az ICARES azonban nemcsak statisztikát készít, hanem fel is dolgozza a számadatokat. Következtetéseket von le belőlük, megállapítja a hibákat, és megjelöli a teendőket. Jelen statisztikához fűzött következtetései is közvetlenül hasznosíthatók.

Túlságosan nagy azon papok száma, akik a lelkigondozásban nem vesznek részt. Míg pl. Hollandiában 215 a lelkipásztorkodást hivatásszerűen nem gyakorló világi papok száma, Ausztriában a papság 30%-a.

Tekintettel a lelkipásztor-hiányra, a lelkipásztorok mentesítése céljából világiakat kell a hitoktatásba bevonni.

Ausztria hiánya papi hivatásban ijesztően nagy. Ha azt vesszük alapul, hogy intenzív lelkipásztori tevékenységhez minden 1000 hívő után 1 pap szükséges, Bécsben 1000, egész Ausztriában pedig még 1700 papra lenne szükség.

A hivatások erősítésére az ICARES ajánlja, hogy — ami Londonban jól bevált — „Vocation Exhibition”-okat, a papi életet, munkát ismertető kiállításokat rendezzenek. Emellett természetesen elsősorban a szülőkhöz kell közelebb hozni az Egyház gondjait.

Atmenetileg átsegíthetné az ausztriai Egyházat a nehézségeken a külföldi papok foglalkoztatása is. Minthogy azonban Ausztria egyes vidékein, mint pl. Salzburg, és főleg Innsbruck környékén ma is eleven és folyamatos az új hivatások jelentkezése, remélhető, hogy Ausztria katolicizmusa urrá lesz a nehézségeken, nem utolsósorban az ICARES segítségével felhasználásával.

A VILÁG LEGÖREGEBB TANÁRA. Eddigi tudásunk szerint ez a cím legtöbb joggal Dragonetti Gáspárt, Kalazanci Szent Józsefnek, a piaristarend alapítójának odaadó és hűséges munkatársát illeti meg. A pedagógia történetében nem találunk még egy embert, aki csak megközelítőleg is olyan hosszú ideig foglalatosskodott volna a gyermeki elnök nyitogatásával, mint ő. Összesen 120 évet élt és ebből közel százat tanításban töltött el.

Dragonetti Gáspár a szicíliai Lentiniben, az ókori görög-római Lentino utódában született 1508-ban, mikor Magyarországon a boldogtalan emlékü Dobzse László királykodott. Humanisztikus és teológiai tanulmányai befejezése után egyházi pályára lépett. De csak a kisebb rendeket vette fel; a nagyobbaktól visszatartotta alázatossága. Különben is nem a lelkipásztorkodásra, hanem a tanításra érzett magában hivatást. Megélhetési gondjai nem voltak, mivel szülővárosa székesegeházának káptalanjában már huszonkétéves korában kanonoki stallumot nyert. Egész fiatalon iskolát nyitott tehát és szívvel-lélekkel, délolasz temperamentuma egész lángolásával tanítani kezdett. Iskolája hamarosan híre kapott és tömegesen vonzotta a tanítványokat. De a fiatal és nagyratörő tanár ambícióját nem elégítették ki a kezdeti sikerek. Szélesebb munkakörre és válogatottabb tanulóseretre vágyott. Ezért már néhány év múlva búcsút mondott szülővárosának és az Örökvárosba helyezte át működésének színhelyét, ahol a katolikus megújulás éppen akkor kezdte bontogatni szárnyait.

A megindulás könnyen ment. Hiszen a fiatal tanárt megelőzte tanítás eredményességének híre. Tanítványokra nem kellett vadásznia; magukról is bőven jöttek. Ebben a tekintetben nagyon sokat jelentett, hogy Loyolai Szent Ignác, a jezsuitarend akkor már nagy tiszteletben álló alapítója saját iskola hiányában szintén Gáspár úr gondjaira bízta rohamosan terjedő rendje fiataljainak grammatikai és retorikai oktatását. Így került keze alá a portugál Alvarez Emánuel, az ujkor legelterjedtebb latin grammatikájának szerzője. A könyv elterjedtségére jellemző, hogy 300 év alatt több, mint 400 kiadás jelent meg belőle. Természetes, hogy a tanítvány dicsőségéből bőven kijutott a mesternek is. A szí-

ciliai klerikus — mert hiszen papnak nem volt mondható — híre-neve rohamosan terjedt. Tanítványai közül egyre nagyobb számmal kerültek ki egyházi és világi vezető személyiségek, sőt bíborosok is, akik hála-jukon túl befolyásukkal és támogatásukkal is készségesen állottak öreg mesterük mögé.

Már több, mint hatvan esztendeje tanított Gáspár úr, mikor a piaristarenddel és szent alapítójával közelebbi kapcsolatba jutott, mégpedig eléggé különös körülmények közt. Kalazancius ugyanis tanítványai számának rohamos növekedése miatt 1601-ben újból kénytelen volt tágasabb helyiség után nézni. Választása azúttal Vestri bíboros központi fekvésű palotájára esett. Az átköltözés mindjárt az év elején megtörtént. Ezzel kapcsolatban támadt a szentnek az a gondolata, hogy a házirend pontosabb megtartására jó volna az udvaron nagybacska harangot felfüggeszteni. Szokott alázatosságában maga vállalkozott a nem veszedelem nélküli feladatra. Így következett be a szerencsétlenség: mikor a létra felső fokára lépett, hirtelen megingott, elvesztette egyensúlyát és a haranggal együtt a mélységbe zuhant. Az esés következménye súlyos borda- és combtörés lett. A váratlan balesetnek hamar híre futott a városban és sok részvétlátogatót vonzott a szegény beteg ágyához, köztük hősünket is.

Gáspár úrnak eddig még nem volt alkalma személyesen találkozni a szent rendalapítóval; de tudott róla és örömmel szemlélte művének haladását. Most a kíváncsiság rábírta, hogy szintén a részvétlátogatók sorába álljon. Az egyszerű részvétlátogatás egész életére kiható következményekkel járt. Kalazanciust meglepte közel százéves látogatójának páratlan testi és szellemi frissessége. Mindjárt arra gondolt, milyen nagy áldás volna, ha sikerülne őt iskolájának megnyerni. Mondotta is neki: „Gáspár úr, óh, mily nagy szolgálatot tenne Istennek, ha a kegyes iskolához szegődnék!... Nagy érdemeket szerez a paradicsomra, melyre egyedül, egyedül volna szabad gondolnunk, a pénzzel és eledellel, melyet szegényeknek szegényeinek oszt; de mennyivel nagyobb lenne érdeme, ha alamizsnaként, azaz ingyen jámborságot, tudást, és istenfélelmet adni nekik? Olyan alamizsna ez, amely nem néhány napra, hanem egész életükre szól a köz javára és Isten dicsőségére. Isten bizonyára szívesen fogadja áldozatát, melyet értéktárgyainak felajánlásával hoz neki. A Boldogságos Szűz, a szegények anyja, akié ez a mű, hívja kegyedet; fogadja meg tehát ennek a szeretetreméltó Anyának hívását és ajánlja fel neki magát.” Gáspár urat szíve mélyéig meghatotta ez a szíves marasztalás és válaszként már másnap minden ingóságával átköltözött a Vestri palotába. Diákjainak pedig kijelentette, hogy ezután nem lakásán, hanem a piarista iskolában fogja őket tanítani, de többé nem pénzért, hanem ingyen, Isten nevében. A rendbe azonban nem lépett be, sem fogadalmat nem tett. Mindvégig világi papi ruhában járt, de viszont tökéletesen belesimult a rendi közösségbe és olyan odaadással teljesítette a piarista hivatást, mint az igazi piaristák közül is csak kevesen.

Dragonetti még több, mint negyedszázadig tanított Kalazancius iskolájában fogyhatatlan hévvel és kitartással. Érzékszerveinek épségét mindvégig megőrizte: szemüveget sohasem használt, hallása, emlékező tehetsége és temperamentuma mindvégig a régi maradt. Érthető tehát, hogy az emberek valósággal csodájára jártak. Kitérő példa erre Valle Péter, a Viaggi descritti in lettere familiari nagyírú írója († 1652), aki 1626-ban csak azért kereste fel a Szent Pantaleont, hogy tulajdon szemével lássa a két lábon járó világcsofát és beszéljen vele. Egyik levelé-

ben így számol be a találkozón nyert benyomásairól: „Dragonetti atya szép és tiszteletet gerjesztő jelenség, pirosposztag arccal, hosszú fehér szakállal és nyilegyenes testtartással.” Ugyanilyen benyomást nyert róla VIII. Orbán pápa, mikor egyszer a Szent Pantaleonból hazamenet az udvaron megpillantotta Gáspár atyának tanítványai zsbongó seregétől körülrajzott profétai alakját. „Ki ez a szép öregember? — kérdezte a kíséretében lévő Millini bíborostól. — Egészen olyan, mintha Szent Pál remete volna második kiadásban.” „Ez — felelte a bíboros — Dragonetti atya, aki már több, mint száz esztendeje tanít és még ma is olyan elevelességgel magyarázza a régi szerzőket, hogy az valóságos csoda.” A pápának olthatatlan vágya támadt, hogy tulajdon szemével és fülével győződjék meg a hallottak igazságáról. Azonnal intézkedett tehát, hogy Gáspár atya egy bizonyos napon jelenjék meg a Vatikánban és ott Vergilius kijelölendő helyéről tartson előadást a pápai udvar számára. Minden úgy történt, ahogyan megbeszélték. A 118 éves agastyán megjelent s a szokásos lábcsök és keresztvetés után azonnal rátért a kijelölt szöveg értelmezésére. Hangja erősen csengett s a szöveget olyan mélyreható történeti, mitológiai és poetikai magyarázatokkal kísérte, hogy a jelenlévő prelátusok magukon kívül voltak az ámulattól. A híres latin költő pápát pedig azzal lepte meg, hogy befejezésül sikerült epigrammát rög-tönzött a tiszteletére.

De bármily vasszervezete volt is Gáspár atyának, egyszer mégis elkezdett napjainak teljessége is. Az 1627—28-iskolai évet még jó egészségben húzta ki. A nagy szünidőt, mely Olaszországban jóval később kezdődik, mint nálunk, a montecavalloi noviciátusban töltötte. Októberben betegeskedni kezdett. Ezért a Szent Pantaleonba vitette magát. Itt halt meg 1628. december 7-én, éppen százhusz éves korában. Kalazanci Szent József 1628. december 17-én kelt levelében így búcsúztatta el hűséges munkatársát: „Valóban szentül halt meg, mint ahogyan szentül is élt és hiszem, hogy halálában éppúgy segít bennünket, mint életében segített, sőt még jobban.” Gáspár atya valóban szent módjára élt és minden idejét az imádság, elmélkedés, tanítás és tanításra való készség közt osztotta meg. A legcsodálatosabb azonban mégis az volt a dologban, hogy ezt a munkatempót száz esztendőn át bírta. A tanításban sohasem fáradt bele s rugalmasságát és a gyermeki lélek problémái iránt való érdeklődést mindvégig megtartotta. Rája tehát pontosan az ellenkezője áll az ismert pogány mondásnak: Quem dii odere, paedagogum fecere; ő ellenkezőleg élete legnagyobb boldogságát látta abban, hogy Isten a gyermeklelkek formálását bízta rá hivatásul. Ebben a tekintetben csakugyan egyedül áll a nevelés történetében. (— bgy. —)

KALOCSA NÉPMŰVÉSZETE második renaissance-át éli. Népművészeti szövetkezetének házat június hónapban avatták fel. A szövetkezeti ház 600.000 forintos költséggel készült a régi múzeum és népművészeti-otthon tőzsomszédságában; most a múzeumot átalakítva, felfrissítve adták át eredeti rendeltetésének. A kalocsai „író”- és himző asszonyok szövetkezete negyedévenként 3—400.000 forint értékű árut szállít a budapesti központba s a szállítmányokat innen továbbítják külföldre, elsősorban a népi himzések iránt érdeklődő nyugateurópai piacokra. A szövetkezet az ősi kalocsai népművészetet a háztartási dísz tárgyak felé tereli, mert külföldön ezek iránt mutatkozik a legnagyobb kereslet. Mikor e sorok írója Kalocsán járt és az új szövetkezeti ház nagytermében elgyönyörködött a hófehér falakra pingált virágokon, a szövetkezet vezetői elmondták neki, hogy huszonegy szövetkezeti tag rendszeres havi alkotódíjban

részesül, három író-asszony — Király Ilus néni, Tamás Andrásné és Vén Lajosné — pedig megkapta a népművészet mestere címet.

„A Kalocsavidéki Népművészet és Népszokások” című könyv szerzője, r. Gábor Lajos, a városi múzeum akkori vezetője 1938-ban felvette a kérdést: mi lesz a sorsa népművészetünknek? Válasza elsomorítóan hangzott: „Hanyatlás, pusztulás! ha nem védi törvény vagy ami ennél is fontosabb volna: lelkiismeret és szeretet. Ehhez a nagy nemzeti kincshez sem kereskedői kanzsisággal, sem utánzó szándékkal közeledni nem szabad!” Népművészetünk fokozatos elsovadlásának veszélyét nem volt nehéz felismerni. A folyamat, amely a két világháború között megindult, ma már szinte befejeződéséhez közeledik. Sem Kalocsán, sem Mezőkövesden nem járnak már népviseletben, egyre kevesebb himzett ruhát, főkötőt, pruszlíkot, réklit készítenek a menyecskék a maguk kedvtelésére. A népművészeti munkálkodást, a népművészeti alkotást ma már valóban csak állami támogatással, törvényes segítséggel, a szövetkezetek szervező munkájával lehet megmenteni, vigyázva arra, hogy a népművészet nehes hagyományai el ne sikkadjanak.

A harmincas években már sorvadásnak indult ez a művészet. Akkor Kujáni Ferenc kanonok, a kalocsai földműves ifjúsági egyesület egyik megszervezője és vezetője állott elére a kalocsai népművészet megmentéséért induló mozgalomnak. Az egyesület iratokat, könyveket adott ki, színes filmeket készítettett Kalocsa vidékének népművészetéről, lelkesítette az íróasszonyokat, a himzőnőket, a pingáló-asszonyokat, tehetségeket fedezett fel. A gondosan kiválasztott népművészeti munkákat Kalocsa város címerével hozták forgalomba, hogy megvédjék a felpanaszolt kereskedői kapzsiság ellen. Akkoriban a mezőgazdasági világválság pusztított, a földműves lakosság asszonyai nagyon is rá voltak szorulva arra, hogy valami kis pénzre tegyenek szert. Csak így volt lehetséges, hogy társadalmi szervezéssel ébren tartsák a város és környékének népművészetét.

Három ága van a kalocsavidéki népművészetnek: a faragás, falfestés vagy pingálás és a kézimunka. A fafaragás azonban nem olyan eredeti jellegzetessége a Kalocsa környéki népművészetnek, mint a pingálás vagy az írás és a kutatók valószínűnek tartják, hogy a Balaton környékéről bevándorolt családok hozták dívatba. Sokkal megragadóbb és eredetibb a pingálás. Ez a népművészet régi multra tekinthet vissza, bár egyes néprajzi szakértők a kalocsavidéki pingálást egészen újkeletűnek vélik. Simonyi Jenő geográfus 1882-ben írt doktori értekezésében már megemlíkezik a kalocsai festett falakról. „A szoba falain felül egy tarkára festett szalag fut körül. E tarka szalag mindig többszínű csíkokkal van szegélyezve — írja a geográfus. Legáltalánosabb, hogy a széles szalag alapszíne kék, az alatta lévő keskeny szalagé vörös, melyen alul zöld vagy kék csík van. Az alapszínekre tarka-barka virágok vannak festve... A róza és a tulipán sohasem hiányzik, a többi virág különböző a gazdaasszony ízlése szerint és változik a divattal, mert a virágoknak is van ám divatjuk... Uszódon is csinosan festenek, de már nem olyan díszesen, mint Kalocsán és pusztáin. Foktón csak a konyhát festik, a szobában csak a padlást, de azt is csak egyszínűre. Benedeken és Lakon (Géderlak) is csak a konyhát festik.” Kétségtelen tehát, hogy a kalocsai asszonyok pingálása sokkal régebbi eredetű, mint ahogy azt sokan gondolták. Novák József Lajos „Homokmégy népi művészete” című dolgozatában megemlíkezik a homokmégyi cifritós házhomlokzatokról és a niktorolásról. Azt írja, hogy nagyszámban találni még kézfestésű cifritós

házakat, miket leányok és menyecskék festegetnek bámulatos ügyességgel és csak úgy fejből. A legügyesebbekkel, akiket nagyon sok helyre hívnak piktrolni, meg is ismerkedett a szerző. Soha két formát nem használnak, ha előfordul is ez olykor-olykor, színből okvetlenül más lesz az, mint az előbbeni, sőt egy-két levéllel több vagy kevesebb lesz rajta, aszerint amint a dekorálandó hely kívánja vagy engedi. A homokméggyi népnek éppoly csodálatosan ősi és originális motívumai vannak, mint a régi görög fazekasoknak.

Mindezeket Kujáni Ferenc mondotta el e sorok írójának, majd beszámolt arról, hogy a harmincas években a kalocsai földműves ifjúsági egyesület keretében arra buzdították az asszonyokat, hogy vegyék újból kézbe az ecsetet, hagyják el a mustrákon látott festőmintákat és folytassák a festésnek azt a módját, amit fiatal leánykorukban gyakoroltak, vagy valaha öreganyjuktól láttak. Közreműködésünk folytán az ügyeskező piktor-asszonyok megbízásokat kaptak Kalocsán, Budapesten és az ország más helyén, ahol ebédlőket, előszobákat, vendéglőket festettek ki a Kalocsa vidéki piktura pompázatos színeivel. Művészek és festőművészek ámulva álltak meg a pingáló asszonyok ügyessége, tökéletes rajzkészsége és a színek összeválogatásában mutatkozó nagyszerű érzékük előtt. Minden előrajz nélkül, tisztára képzelet után a legszebb, legszínpompásabb virágokkal festették tele a szobák falait. 1937-ben a párisi kiállítás magyar pavillonjának egyik szobáját kalocsai asszonyok festették ki.

A harmincas években pusztulásnak indult a kalocsai népművészet harmadik nagy ága, a kézimunka is. Itt is szervezésre volt szükség. Az ügyes írő-asszonyoknak rajzfüzeteket adtak, hogy azokba írják bele a régi mintákat és ezek után induljanak el a művészkedés útján. Rövidesen a kötényeken, pruszlikokon, ingvállakon, kézellőkön, ingeken ismét megjelentek a szebbnél szebb minták és a nép visszatért a himzett kézimunkák csináltatásához. Ezekben a himzésekben rengeteg virág szerepel stílizált formában. A virágok nevei is nagyon érdekesek. Ilyenek: kék konkó, csillagvirág, bodzavirág, piripara, sarkantyucska, búzavirág, tányéruzsa (napraforgó), iglicevirág, folyókavirág. A virágok színét a következőképpen jelölik meg: tulipiros, csertői piros, libazöld, kislibazöld, kisliba-sárga, pörkölt barna, lángszín, répapiros, szégyenpiros, mennyasz-zonypiros, irigysárga stb. A kalocsai kézimunka úgy készül, hogy az írő-asszonyok fehér gyolcsra vagy vászonra írják ornamenseiket. Bármily nagy is a díszítendő felület, az anyag többszöri összehajtásából keletkezett vonalak elegendő keretet biztosítanak az asszonyoknak ahhoz, hogy miután ceruzával még egy-két irányjelző vonalat húznak, tintába mártott üvegtollal megkezdjék a kiírást. Nem készítenek előre kompozíciót, kompozíciójuk mégis tökéletes, a felületet bámulatos rajzkészséggel töltik be, arányosan, artistikusan. A kiváló írő-asszonyok nevét érdemes megörökíteni. Ilyenek Király Ilus, Kalocsa város legrégibb és legtehetségesebb írő-asszonya, akinek művészi munkát a városban és a környéken messze elterjedtek. Pirisi Julis, Vörös Maris, Zsubori Veron, Kovács Anna, Cselik Rózsa, Iván Julis, Csanádi Mária, Topolcsányi Margit, Tamás Andrásné Kővágó Mária, a Vén-család asszonyai, a bámulatos tehetségű szakmári Szabadi Boris részben még ma is alkotó és élő művészei a kalocsai „írás“-nak és himzésnek. (sz. e.)

Felelős kiadó: Saád Béla

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

T. I. A liturgia szimbolizmusa tényleg nem mindig könnyen érthető, különösen azok számára nem, akik újonnan lépnek be az egyház liturgikus életébe. A liturgia szimbolizmusa mögött ugyanis két évezredre kiterjedő történelmi folyamat áll s a kereszténység nagymúltú kulturájának sokirányú eredménye. A századok folyamán kifejlődött liturgikus jelek a vallásos igazságokat magyarázzák. Az a céljuk, hogy a szent cselekményekben megnyilvánuló isteni gondolatvilágot közelebb hozzák a lelkünkhöz. A liturgia szimbolizmusának egyik legszebb eredménye s egyszersmind célja is, hogy kiragad a földi, anyagi világból és lélekben a természetfölötti életrendbe helyez át. Az egyház nem mondhat le liturgiájának szimbolizmusáról, mert semmiféle rábeszélés vagy másfajta nevelőeszköz nem tudja az ember gondolatvilágát és hangulatát annyira Istenre irányítani, mint a liturgia. Teljesen zökkenésmentesen viszi át az ember szellemét a természetes világból a természetfelettibe s ezért mondják, hogy a liturgia a tulvilág előcsarnoka. Minél inkább meg fogja ismerni a szimbolikus cselekmények mélyén rejlő értelmet, annál inkább át fogja érezni Őn is.

„Állandó lelkiatyja“. Állandó lelkiatyát, lelki vezetőt választani nem kötelező parancs, hanem tanács azok számára, akik komolyabban kívánnak előre haladni a lelki tökéletesedésük útján. Ez nem jelenti azt, hogy lelki vezető nélkül nem lehet eljutni az életszentség magasabb fokára. Számptalan szent volt, akinek nem volt állandó lelkiatyja. Nem egyszer olyan körülmények között éltek, hogy ilyenről nem is lehetett szó. Hit-hirdetők, magányban vezeklő remeték, katonák számára, akik régen ideoda vándoroltak, nagy nehézségekbe ütközött volna. Ezt azért mondjuk el ily határozottan, mert leveléből azt érezzük, hogy abban a hiszemben van, hogy állandó lelki vezető nélkül szinte a gyónás sem érvényes. — Nos, főként az ilyen aggályoskodó természetű lelkeknek ajánlatos okos, higgadt és nagy tudású papot állandó gyóntatónak kiválasztani. A két végleges típus: az aggályoskodó és a tág lelkiismeretű bizony alig-alig tud lelkiekben haladni. Az előbbit megbabonázzák a maga emberi gyarlóságai és ahelyett, hogy elhagyná azokat, szüntelen bennük vájkál, az utóbbi meg semmit nem vesz észre azokból, azért esik vissza beléjük minduntalan.

G — y. Debrecen. — Az Egyház azért nem szereti, ha hívei okkult dolgokkal korlátozás nélkül foglalkoznak, mert az effélék könnyen válnak ingovánnyá a hozzá nem értők számára. Hozzáértő pedig nemcsak hazai viszonylatban, de világszerte alig-alig van. A jelenségek, amelyeket a tudomány mai állása szerint nem értünk meg és nem tudunk magyarázni, éppen ezért nem alkalmasak arra, hogy lelket és túlvilágot bizonyítsunk velük. A középkor alkímistái topogtak akkora zűrzavarban és sötétségben az anyag természetét illetően, mint most az okkultisták a lélek körül. Mefisztófeleszt és a vörös szalamandrákat hajszolták görebjeikben, ahol egyszerű kémiai folyamatok zajlottak. Itt is ódotak és szellemeket látnak, ahol valószínűen csak pszihénk még ismeretlen képességei működnek. Kód ez, sűrű gomolygó kód. Az Egyház pedig nem hogy ködre, de még homokra sem épít, hanem csakis egyszerű, józan igazságsziklákra.

H. F. A kérdezett művecske címe: Az Eucharistiától a Szentháromságig. Szerzője *Vincent Marie Bernadot* francia dominikánus, aki a francia katolikus megújulásnak egyik úttörője. Nálunk a Szalézi Művek adták ki.

B. B. Distributizmusnak neveznek egy nemzetgazdasági rendszert, amelyet G. K. Chesterton és Hilaire Belloc erősen befolyásoltak. Főleg a huszas években foglalkozott vele erősen az angol közvélemény. Lényege, hogy összeférhetetlennek tartja a kereszténységgel és az emberi méltósággal a modern industriálódást. „Az industriálódás — hirdetik — egy az emberek által megteremtett tény, és mint ilyen, sem nem örökkévaló, sem nem változhatatlan. A keresztényeknek ugyanúgy kellene küzdenie ellene, mint ahogyan annakidején a rabszolgaság ellen küzdött; hiszen tulajdonképpen az is: visszatérés a rabszolgasághoz.” Az osztályharcot úgy akarják megoldani a distributisták, hogy a birtoktalan osztályt akarják megszüntetni. Úgy gondolják, hogy a földbirtokot fel kellene osztani kisbirtokokká, melyek irányított gazdálkodást üznének, a gyári nagyüzemeket pedig egymást kiegészítő kis műhelyekké; és így mind a két nagyüzem menjen át a proletariátus birtokába. Addig pedig, míg ezt keresztül lehet vinni, átmeneti megoldásnak azt ajánlják, hogy minden munkás részesedjék annak a nagyüzemnek jövedelméből, amelyben dolgozik. A distributisták a kapitalizmussal is, a szocializmussal is harcban állanak.

R. Z. A MAHABARATA az indusok nemzeti eposza. Keletkezésének idejét a Krisztus előtti 4. század és a Krisztus utáni 7. század közé teszik. 90.000 páros versből áll és istenregéket, tanulságos filozófémákat, állatmeséket tartalmaz. Kifogyhatatlanul gazdag gondolatokban és költői szépségekben.

M. S. Nincs kétféle tökéletesség: szerzetesi és világi tökéletesség. XII. Pius pápa a szerzetesrendek kongresszusán tartott záróbeszédében kifejezetten hangsúlyozta, hogy minden keresztény hívott a szentség magaslatára, nemcsak a szerzetes. A szerzetes csupán a maga sajátos útján és különlegesen védett módon igyekszik eljutni erre a magaslatra.

A. K. Minden embernek és minden eseménynek, helyzetnek megvan a maga rossz oldala, de higgye el, megvan a jó oldala is. Talán kissé el van rejtve, talán csak később érik be, de megvan. Jelen esetben nem tudunk más tanácsot adni, csak azt, hogy akarja megtalálni a dolgoknak és embereknek ezt a jobbik oldalát. Fordítsa el figyelmét és emlékező tehetőségét attól, ami rossz, sértő, fájó, aggodalmat keltő, bosszantó és tudatosan a jó oldalra terelje a figyelmét. Külsőleg is fegyelmeznünk kell magunkat, de ha csak külső fegyelmet gyakorolunk, könnyen csak elnyomjuk érzelmeinket, és ellenőrizetlenül elburjánozva éppen akkor törhetnek ki, amikor legalkalmatlanabbul jelennek meg a felszínen. Belülről kell megfegyelmeződni... „En a békeesség gondolatait gondolom és nem a bosszúét” — mondja az Úristen magáról. Nekünk pedig azt ajánlja: „Ne irigyeld a gonosznak jó sorsát!”